

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXI

1

IANUARIE — IUNIE

1976

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

COMITETUL DE REDACȚIE

Redactor responsabil:

IOAN PĂTRUȚ

Redactor responsabil adjunct:

PETRU NEIESCU

Membri:

VASILE BREBAN
HENRI JACQUIER
BELA KELEMEN
DIMITRIE MACREA
GRIGORE RUSU
AURELIA STAN
ROMULUS TODORAN
MIRCEA ZDRENGHEA

Secretari științifici de redacție:

EUGEN BELTECHI, NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFĂCERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei 125, București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin: I L E X I M, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, Calea Griviței nr. 64—66, P O B 2001, telex 011226 — București, România.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à: I L E X I M, SERVICIUL EXPORT-IMPORT PRESĂ, 64—66, Calea Griviței, P O B 2001 — Bucarest, Roumanie.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la comitetul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

APARE DE DOUĂ ORI PE AN

ADRESA REDACȚIEI:

CLUJ-NAPOCA, str. Emil Racoviță nr. 21
telefon: 2.13.46; 1.37.83

REDACȚIE

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXI, nr. 1

1976

ianuarie — iunie

S U M A R

ONOMASTICĂ

	Pag.
ILIE DAN, Cu privire la raportul dintre toponimie și istorie	5
DUMITRU LOȘONȚI, Toponime și apelative românești pentru noțiunea 'terasă, platou'. I. <i>Pod</i> și derivatele	17
ILEANA NEIESCU, Nume de familie derivate cu sufixe în zona Porților de Fier	31
I. PĂTRUȚ, Din nou despre toponime formate din antroponime	39

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Note etimologice : a (se) <i>părădui</i> ; <i>părădău</i> ; <i>poradie</i> (po- radiechi, părădiechi etc.)	45
DOINA NEGOMIREANU, Locuțiuni și expresii — aspecte ale structurii lor semantice	49
LIVIA VASILUȚĂ, Considerații asupra omonimiei semantice	57

DIALECTOLOGIE

VIOREL BIDIAN, Forme verbale de tipul <i>făcēm, vindēm</i> , în graiurile dacoromâne	65
PETRU NEIESCU, Evoluție fonetică normală sau accident fonetic? În legătură cu formele <i>dință, cărfă, cașfă, avdă</i> etc. din dialectul aromân	71

GRAMATICĂ

D. D. DRAȘOVEANU, Un atribut <i>acuzativ</i>	79
G. GRUIȚĂ, Despre așa-zisul circumstanțial de excepție introdus prin <i>decit</i> (și subordonata corespunzătoare)	83
VIOREL HODIȘ, Natura sintactică a relației apozitive. II. Diferențe specifice ale coordonării față de apozare	91

STILISTICĂ

ELENA DRAGOȘ, Semiotica și diacronia literară. Cîteva precizări	103
---	-----

ACADEMIA ROMÂNĂ
 FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
 INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
 ȘI ISTORIE LITERARĂ ȘTEFIL PUȘCARIU
 Nr. 20

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

<i>Dicționarul limbii române</i> (DLR), serie nouă, tomul IX, Litera R, București, 1975 (<i>Rodica Marian</i>)	109
ION GHETIE — AL. MAREȘ, <i>Graturile dacoromâne în secolul al XVI-lea</i> , București, 1974 (<i>Gr. Rusu</i>)	111
AL. GRAUR, <i>Alte etimologii românești</i> , București, 1975 (<i>Ioana Anghel</i>) . . .	115
DOSOFTEI, <i>Psaltirea în versuri, 1673</i> , Iași, 1974 (<i>B. Kelemen</i>)	116
LIVIU ONU, <i>Critica textuală și editarea literaturii române vechi</i> , București, 1973 (<i>Anton Gofta</i>)	118
VICTOR VASCENCO, <i>Probleme de terminologie lingvistică</i> , București, 1975 (<i>I. T. Stan</i>)	119
GIULIANO BONFANTE, <i>Studi roment</i> , Roma, 1973 (<i>Angela Goldea</i>)	120
WITOLD DOROSZEWSKI, <i>Elements of Lexicology and Semiotics</i> , The Hague, Paris, Warszawa, 1973 (<i>Elena Comșulea</i>)	122
JULIA M. PENN, <i>Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought</i> , The Hague, Paris, 1972 (<i>Paul Schvetger</i>)	124
„Dacoromania”, Freiburg, nr. 1/1973 și nr. 2/1974 (<i>Mircea Popa</i>)	125
„Cahiers roumains d'études littéraires”, București, nr. 2, 1975 (<i>Veronica Mocanu</i>)	126

CRONICĂ

Consfătuirea de onomastică (<i>Gabriel Vasiliu</i>)	129
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1975 (<i>Ion Roșianu</i>)	131

S O M M A I R E

ONOMASTIQUE

	<u>Page</u>
ILIE DAN, Sur le rapport entre toponymie et histoire	5
DUMITRU LOŞONŢI, Toponymes et appellatifs roumains concernant la notion ‘terasă, platou’. I. <i>Pod</i> et ses dérivés	17
ILEANA NEIESCU, Noms de dérivés à suffixes dans la région des Porţile de Fier	31
I. PĂTRUŢ, De nouveau sur les toponymes formés d’anthroponymes	39

LEXICOLOGIE

IOANA ANGHEL, Notes étymologiques : a (se) <i>părădui</i> ; <i>părădău</i> ; <i>poradie</i> (<i>poradiechi</i> , <i>părădiechi</i> , etc.)	45
DOINA NEGOMIREANU, Locutions et expressions — aspects de leur structure sémantique	49
LIVIA VASILUŢĂ, Considérations sur l’homonymie sémantique	57

DIALECTOLOGIE

VIÐREL BIDIAN, Formes verbales du type <i>făcém</i> , <i>vinđém</i> dans les parlers daco- roumains	65
PETRU NEIESCU, Évolution phonétique normale ou accident phonétique? À propos des formes <i>dinŃă</i> , <i>cărŃă</i> , <i>caŃă</i> , <i>avŃă</i> , etc. du dialecte aroumain	71

GRAMMAIRE

D. D. DRAŞOVEANU, Un attribut en accusatif	79
G. GRUIŢĂ, Sur le faux circonstanciel d’exception introduit par <i>decit</i> (et la proposition subordonnée correspondante)	83
VIÐREL HODIŞ, La nature syntaxique de la relation appositive. II. Les dif- férences spécifiques de la coordination et de l’apposition	91

STYLISTIQUE

ELENA DRAGOȘ, La sémantique et la diachronie littéraire. Quelques précisions	103
--	-----

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

<i>Dicționarul limbii române</i> (DLR), serie nouă, tomul IX, Litera R, București, 1975 (Rodica Marian)	109
ION GHEȚIE — AL. MAREȘ, <i>Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea</i> , București, 1974 (Gr. Rusu).	111
AL. GRAUR, <i>Atte etimologii românești</i> , București, 1975 (Ioana Anghel)	115
DOSOFTEI, <i>Psaltirea în versuri, 1673, Iași, 1974</i> , (B. Kelemen)	116
LIVIU ONU, <i>Critica textuală și editarea literaturii române vechi</i> , București, 1973 (Anton Goția)	118
VICTOR VASCENCO, <i>Probleme de terminologie lingvistică</i> , București, 1975 (I. T. Stan)	119
GIULIANO BONFANTE, <i>Studi romeni</i> , Roma, 1973 (Angela Goldea)	120
WITOLD DOROSZEWSKI, <i>Elements of Lexicology and Semantics</i> , The Hague, Paris, Warszawa, 1973 (Elena Comșulea)	122
JULIA M. PENN, <i>Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought</i> , The Hague, Paris, 1972 (Paul Schweiger)	124
„Dacoromania”, Freiburg, n° 1/1973 et n° 2/1974 (Mircea Popa)	125
„Cahiers roumains d'études littéraires”, București, n° 2, 1975 (Veronica Mocanu)	126

CHRONIQUE

Le colloque d'onomastique (Gabriel Vasiliu)	129
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1975 (Ion Roștanu)	131

CU PRIVIRE LA RAPORTUL DINTRE TOPONIMIE ȘI ISTORIE

DE

ILIE DAN

Definită ca studiu complex al numelor de locuri (țări, munți, riuri, dealuri, văi, așezări omenști, hotare ș. a.), toponimia are o importanță deosebită pentru cunoașterea, sub mai multe aspecte, a trecutului unei anumite zone geografice și lingvistice. Încă de la începutul cercetărilor în acest domeniu, numele topice au fost considerate, într-un fel sau altul, un „auxiliar al istoriei”¹, pentru că ele pot să lumineze epoci istorice aflate în umbră, în ceea ce privește existența sau valoarea documentelor propriuzise. Studiul complex al numelor de locuri, interpretarea lor ca „un rezultat al veacurilor”², permite tragerea unor concluzii importante, care depășesc preocuparea imediată a filologului. Pe baza coroborării datelor lingvistice, geografice, arheologice, numismatice și etnografice, toponomastul subscrisse acestei afirmații: „Tot felul de momente din viața unei colectivități umane: istorice (în sens strict), sociale, economice, politice, psihologice, găsesc ecou, adesea foarte prelungit, uneori permanent și definitiv, în toponimie”³.

Dacă multe nume topice prezintă o importanță specială pentru înșeși originea și evoluția lor, nu e mai puțin adevărat că ele sînt invocate, uneori ca argumente plauzibile sau convingătoare, în studiul unor aspecte social-istorice, precum: întemeierea și evoluția satelor, natura raporturilor de proprietate între boieri și mănăstiri, pe de o parte, și țărani, pe de altă parte, rolul și importanța unor instituții în viața socială etc.

Cei dintîi și-au dat seama de importanța toponimiei istoricii, care fie că-și argumentau o teză oarecare, pentru care nu puteau invoca documente scrise, fie că puteau să susțină o ipoteză, confirmată de toponimie (uneori numai de ea). Astfel, multă vreme unele concluzii cu privire la continuitatea dacoromană, contactul slavo-român ș. a. se bazau pe fapte din toponimia și antroponimia românească (cu toate că în anumite lucrări exagerările nu lipsesc; alteori întîlnim etimologii fanteziste date unor nume de locuri). Însuși Nicolae Iorga

¹ Iorgu Iordan, *Încercare de bibliografie toponimică românească*, în „Buletinul Societății române de geografie”, tom. XLVI, 1927, p. 31.

² Cf. „Analele Dobrogei”, II, 1921, p. 129.

³ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963, p. 2.

vedea în toponimie „o comoară ignorată”, al cărei studiu profund ar putea da o „esențială întregire a cunoștinței istoriei românilor”⁴.

Multă vreme însă atitudinea istoricilor și lingviștilor față de importanța toponimiei a fost diferită. Cei dintâi porneau de la numele topice nu numai pentru a confirma (sau infirma) o ipoteză cu privire la anumite fapte istorice, ci și pentru a stabili etimologia acelor nume de locuri, oglindire a unor stări de lucruri pe care istoria le probează în altă epocă sau altă zonă. Numai că, de cele mai multe ori, importanța toponimiei pentru istorie a fost vădit exagerată, și nu s-a ținut seama de trăsăturile lingvistice ale numelor de locuri, care, deși ocupă o poziție aparte — ca nume proprii — în sistemul limbii, se comportă ca elemente constitutive și corelate ale aceluși sistem.

Dimpotrivă, lingviștii au cercetat toponimele în vederea stabilirii originii lor (moștenite, împrumuturi vechi și recente, creații pe teren românesc), pe baza unor criterii strict lingvistice (de natură fonetică, semantică, onomasiologică). Mai târziu, și aceștia au apelat la documentele istorice în primul rând, conștienți nu numai de faptul că atestarea documentară, mai bine sau sporadic reprezentată, înlesnește stabilirea etimologiei numelor topice și a evoluției lor în timp, ci și având convingerea că toponimia are o importanță majoră „pentru a căuta să lămurească trecutul poporului român”⁵. Printre cei dintâi, Ovid Densusianu și I.-A. Candrea au exprimat un asemenea punct de vedere. Dacă primul considera cercetările de toponimie și onomastică drept „mijloace de reconstituire a trecutului”⁶, I.-A. Candrea, deși recunoaște inițial că „singurul care se poate sluji cu mult folos de prețiosul material ce i-l oferă toponimia este filologul”⁷, afirmă totuși că „pentru a face toponimie este nevoie de temeinice cunoștințe istorice”; după el, „numirile topice sînt mărturii sigure despre trecerea și poposirea diferitelor popoare pe meleagurile noastre, ele ne arată că aceste popoare, mult, puțin cît au stat, au lăsat urme la așezarea lor”⁸. Acești doi învățați, însă, n-au apelat decît în mică măsură la rezultatele cercetărilor istorice pentru studiul numelor de locuri. Lui Nicolae Drăganu îi datorăm două lucrări foarte importante care privesc toponimia din perspectiva istorică, fiind folosite și astăzi atît de istorici, cît și de lingviști: prima este — cum o caracterizează autorul însuși — „un model de monografie toponimică ardelenescă”⁹ (valea Someșului de sus), iar cea de a doua o cercetare, unică de acest fel la noi, privitoare la răspîndirea românilor din cele mai vechi timpuri în ținuturile vecine,

⁴ N. Iorga, *Revelații toponimice pentru istoria neștiută a românilor*, în AAR, Memoriile secțiunii istorice, seria a III-a, tom. XXIII, 1941, p. 333.

⁵ G. Giuglea, *Cheie pentru înțelegerea continuității noastre în Dacia, prin limbă și toponimie*, în „Geopolitica și geoistoria”, III, 1944, p. 13.

⁶ Ov. Densusianu, *Probleme de toponimie și onomastică*, curs litografiat, București, 1929 p. 11.

⁷ Vezi I.-A. Candrea, *Introducere în studiul toponimiei, cu privire specială asupra toponimiei Olteniei și Banatului*, București, 1929, și, mai ales, *Probleme de toponimie*, curs litografiat, București, 1931, p. 6.

⁸ I.-A. Candrea, *Probleme de toponimie*, p. 20—23.

⁹ N. Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928.

la direcțiile și intensitatea migrațiilor, stabilite pe baza numelor românești de locuri și de persoană¹⁰.

Mai aproape de noi, în monografia dedicată toponimiei românești, acad. Iorgu Iordan grupează un număr de toponime, pe care le analizează în capitolul intitulat *Istorice*¹¹. „Evenimentele care au dat naștere toponimicelor respective sînt, într-un anumit sens, istorice, chiar atunci cînd avem a face cu peripeții strict personale...”¹². Deși dedică un amplu capitol numelor de locuri *sociale*¹³, d-sa arată că „faptele existente pe baza numirilor studiate sub titlul « Sociale » sînt, în fond, istorice : ele aparțin aproape totdeauna unui trecut mai mult ori mai puțin îndepărtat și, în plus, ne informează asupra vieții colective a poporului român sub diversele ei aspecte”¹⁴. Se pot desprinde de aici două concluzii : pe de o parte, că există un raport complementar, reciproc, între istoria unei regiuni și toponimia ei, pe de alta că o clasificare în *sociale* și *istorice* nu e cea mai potrivită, fiindcă și prima categorie de nume topice sînt istorice *ipso facto*. Cu privire la raportul *istorie-toponimie*, Emil Petrovici observa că explicarea unui nume de loc trebuie să țină seama de datele istorice referitoare la zona geografică respectivă¹⁵. În funcție de condiții social-istorice sau naturale specifice, istoria unei regiuni se bazează pe cercetarea numelor de locuri și de persoană (la care se adaugă și cercetările altor științe sau ramuri auxiliare) ; în același timp, studiul numelor topice din acea regiune trebuie să se bazeze nu numai pe cunoașterea particularităților reliefului (fiindcă multe toponime sînt termeni geografici populari) și ale graiului din zona respectivă, ci și pe o atentă cercetare a istoriei localității, văii, ținutului, județului etc.

Evident, sursele documentare nu vor putea răspunde la toate întrebările pe care, din punct de vedere istoric, toponimia le ridică, după cum pentru istorie nu toate numele topice au aceeași importanță. Numele așezărilor omenești, de exemplu, ale părților de hotar și de moșii, aparținătoare boierilor sau mănăstirilor, precum și numele unor munți, dealuri și ape mai importante prezintă interes special nu numai pentru localizarea și stabilirea vechimii unui toponim, dar și pentru aflarea unei etimologii exacte. În alte cazuri, atestările istorice facilitează zonarea geografică a unor localități dispărute sau al căror nume a fost înlocuit la un moment dat într-o anumită împrejurare.

¹⁰ N. Drăganu, *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*, București, 1933.

¹¹ Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia...*, p. 260—312.

¹² *Ibidem*, p. 260.

¹³ *Ibidem*, p. 154—259.

¹⁴ *Ibidem*, p. 260.

¹⁵ Vezi E. Petrovici, *Istoria poporului român oglindită în toponimie*, București, 1964, p. 7—8. Cf. și idem, *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 241—249.

Cit privește terminologia, atunci cînd studiem numele de locuri, credem că cea mai potrivită expresie, pentru a desemna raportul dintre numele de locuri și felul cum au luat naștere, au evoluat și au dispărut, este cea folosită de N. Drăganu ca titlu al lucrării sale: *toponimie și istorie*. Într-un sens mai restrîns, în legătură cu o arie geografică, putem folosi și termenii de *toponimie istorică*, pentru ceea ce acad. Iorgu Iordan numește *toponime sociale și istorice*. Sau, poate ar fi mai potrivit, cum se întîmplă în studiile învățaților francezi și italieni, să se urmărească aspectele onomasiologice ale toponimiei pornind de la realitățile care au generat-o și pe care le exprimă, într-o legătură mai mult sau mai puțin logică, în trăsăturile lor caracteristice: *natura* (*floră, faună* ș. a.), *omul, instituțiile sociale* etc.

Dar, indiferent de clasificările pe care le-am acceptat (în această privință, în toponimia românească, punctele de vedere diferă aproape de la un autor la altul) și de termenii folosiți pentru a delimita o anumită categorie de nume de locuri, este evident că raportul reciproc între toponimie și istorie trebuie avut permanent în vedere. E necesar, cu alte cuvinte, ca istoricul să nu uite că orice nume topic este un element lingvistic, cu un loc bine determinat în structura limbii. Prin urmare, cel care studiază numele proprii „trebuie să fie un lingvist, căci ele pot fi explicate *numai cu metode lingvistice* [s. n.]. Onomastica — cuprinzînd și toponomastica — este o disciplină lingvistică”¹⁶. Filologul nu trebuie să se limiteze la criterii strict lingvistice (aplicabile și în cadrul toponimiei, deoarece și numele de locuri aparțin lexicului unei limbi și au suferit schimbări fonetice, morfo-sintactice etc.), ci trebuie să ia mereu în considerație faptul că un toponim este o expresie individualizatoare, de multe ori abstractă, a realității înconjurătoare, că în multe cazuri el este strict condiționat de un element natural sau istoric care este în măsură să ne ajute la stabilirea etimologiei. Uneori legătura lexico-semantică între numele topic și faptul social-istoric pe care cel dintîi îl exprimă esențial iese în evidență, alteori, în cazul toponimiei mai vechi, numele de locuri nu sînt decît niște nume proprii arhaice, relieve ale unor realități uitate de multă vreme. Toponimia și istoria sînt discipline care se condiționează și se explică reciproc, întrucît „se face mai lesne apel la toponimie, deși aceasta are ea însăși nevoie de ajutorul documentelor, pentru a i se putea stabili, măcar aproximativ, vechimea și aspectul lingvistic, fără de care o utilizare judicioasă a ei nu-i posibilă”¹⁷.

Toponimia și istoria constituie în cercetare un domeniu interferent; perspectiva istorică, evolutivă, în studiul numelor topice este o condiție *sine qua non*. Dar nu singura. În stadiul actual al investigației în acest domeniu, atît de important pentru lingvist, istoric, geograf, etnograf și sociolog, se impune realizarea unor monografii și dicționare de

¹⁶ Emil Petrovici, *Studii...*, p. 241.

¹⁷ Iorgu Iordan, *Toponimia...*, p. 5.

toponimie, în care întregul tezaur toponimie să fie urmărit pe mai multe planuri : din punctul de vedere al teoriei numelui propriu ¹⁸ (lingvistică generală), al originii sale (onomasiologie și istorie) și din punctul de vedere al încadrării sale în sistemul limbii („comportamentul” lingvistic).

Deoarece, pentru analiza materialului topic dintr-o zonă dată, criteriul lingvistic și cel istoric sînt absolut necesare, este firesc, prin urmare, să se vorbească de *toponimie istorică*. Căci, *stricto sensu*, toponimia este istorică, pe de o parte, fiindcă numele nu sînt deloc întimplătoare, ci generate de anumite cauze pe care istoria le descoperă și le analizează ; pe de altă parte, numele de locuri evoluează, sînt dinamice. Altfel spus, fiecare nume topic este o mărturie istorică de ordin lingvistic, chiar dacă o nouă realitate (determinată și ea istoric) face ca vechiul nume să fie înlocuit, uitat sau tradus. Noul nume de loc nu este decît o reflectare a unui fapt istoric, iar funcția sa esențială rămîne aceeași : diferențierea unui obiect, reliefarea unui element al realității înconjurătoare din șirul similar de astfel de fapte. Mai ales etimologia numelor de locuri nu poate să negligeze cauzele care explică apariția acestor nume. Aceste cauze sînt, într-un sens larg, totdeauna istorice.

Prin urmare, atît toponimia actuală, cît și numele de locuri vechi, conservate doar în documente (colecții, acte particulare, condici parohiale, inventare mănăstirești etc. etc.), se înfățișează ca o *toponimie istorică*, fie că o raportăm la cauzele care au determinat apariția ei, fie că o urmărim cronologic, evolutiv, cu schimbări cantitative și calitative de la o etapă la alta. Această toponimie poate fi considerată sincronie o imagine lingvistică (în primul rînd toponimia este ramură a lingvisticii), într-un sector bine delimitat — numele proprii — al istoriei (ca factor principal, geografia fiind unul derivat) unei regiuni date. „Supusă legilor limbii și celor ale evoluției sociale, toponimia există numai în legătură cu societatea omenească, urmînd drumurile istoriei. Așadar, fiecare numire geografică este istoria exprimată prin legile limbii”¹⁹. Pe baza reperelor istorice (în unele cazuri foarte precise, în altele oferind doar indicații prezumtive ce urmează a fi consolidate tocmă prin studiul complex al toponimiei), cercetătorul numelor de locuri dintr-o zonă geografică operează secțiuni în structura acelei toponimii, stabilind *straturi*, *zone de interferență*, o cronologie toponimică (evidentă mai ales în cazul raportului antroponim-toponim și în cel al formațiilor pentru nume de localități : sufixe, cuvinte compuse ș. a.), precum și sensul și direcția *iradierii toponimice*. Procedînd așa, nu numai că se studiază profund și complex numele de locuri, pornind de la datele istoriei și completînd-o pe aceasta, ci se cunoaște și structura *sistemului* toponimic românesc.

¹⁸ Vezi Bruno Migliorini, *Dal nome proprio al nome comune*, Geneva, 1927 ; Alan Gardiner, *The theory of proper names*, Oxford, 1954 ; J. Kurylowicz, *La position linguistique du nom propre*, în „Onomastica”, II, 1956, nr. 2, p. 1—14 ; O. S. Ahmanova, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*, în CL, III, 1958, supliment, p. 13—18 ; Sabina Teiuș, *Sfera și locul onomasticii în lingvistică*, în „Studii și materiale de onomastică”, vol. I, 1969, p. 7—11.

¹⁹ Cf. V. A. Nikonov, *Vvedenie v toponimiku*, Moscova, 1965, p. 26.

În toponimie, aspectul diacronic este inclus în înseși originea și evoluția unui nume topic. Obiectul ei fundamental ca ramură a lingvisticii îl constituie studiul denumirilor geografice din punctul de vedere al apariției și al destinului lor, chiar dacă nu toate numele topice sînt clare în privința originii: se știe că de multe ori forma lor se schimbă, și o explicație simplă poate să nu fie convingătoare sau chiar eronată. Numeroase coincidențe, apropieri formale cu totul întîmplătoare, posibilitatea redusă de a cunoaște pe teren astăzi locul vechilor așezări, drumuri, hotare (chiar pîraie, dealuri și movile), menționate în diverse documente istorice, toate acestea dovedesc că e nevoie în domeniul cercetărilor de toponimie și onomastică, mai ales în ceea ce privește etimologia, de o anume prudență; abia viitoarele cercetări vor confirma ipotezele de azi.

Denominația geografică este condiționată istoric (prin situație economică, factori demografici, relații de proprietate ș. a.), pentru că numele de locuri nu sînt întîmplătoare (cu rare excepții, greu de stabilit), nici prin originea lor, nici prin încadrarea în sistemul limbii respective. Prin urmare, în marea majoritate a cazurilor, „istoria toponimelor ajută să se dezvăluie istoria unui popor și a limbii lui”²⁰. Se înțelege că nu toate numirile de locuri se subordonează unui asemenea criteriu.

Dacă privim lucrurile din mai multe puncte de vedere, constatăm neîndoios că toponimia este o știință autonomă, care însă servește istoria și este la rîndul ei servită de aceasta. Apariția numelor de locuri, stabilitatea multor dintre ele (chiar și în cazuri cînd realitatea pe care o denumeau a dispărut demult, ele s-au păstrat ca niște resturi arheologice în cîmpul denominației geografice), dinamica altora (dispariții, suprapuneri, calcuri, sinonime, creații toponimice), toate acestea nu sînt decît aspecte ale unei trăsături generale a numelor de locuri: condiționarea lor istorică. Datorită acestui fapt, toponimia oferă prețioase informații pentru istoria propriu-zisă, dar și pentru istoria limbii, întrucît păstrează unele fapte pierdute azi în graiul viu.

Așadar, un nume topic este un *fapt istoric* de mai mare sau mai mică importanță și vechime, dar, în același timp, el se prezintă și ca un *fapt lingvistic*, încadrat, pe de o parte, microsistemului topic, pe de alta, sistemului limbii. Dacă în mai puține cazuri lingviștii au neglijat cel dintîi aspect, istoricii, cu rare excepții, au trecut cu vederea interpretarea lingvistică a materialului toponimic. Putem, deci, accepta formularea că un nume topic este un document pentru istorie, cu o precizare: e un *document lingvistic*. Tocmai în aceasta constă importantul raport dintre toponimie și istorie care nu trebuie interpretat niciodată unilateral. Un nume topic este un fapt al limbii, expresie a istoriei unui mediu geografic. De aceea referirile la documente istorice, de orice natură ar fi ele, sînt absolut necesare. Numai că se impune un examen critic, în urma căruia anumite toponime pot fi considerate documente istorice. În studiul unui *peisaj* sau *spectru* toponimic²¹ își dau întîlnire, deci, metodele lingvisticii,

²⁰ Cf. V. A. Nikonov, *Kratkij toponimičeskij slovač*, Moscova, 1966, p. 3.

²¹ Vezi V. A. Zuckevič, *Toponimika*, Minsk, 1965, p. 57.

ale istoriei și geografiei ²². Dacă din punct de vedere lingvistic cercetătorul trebuie să răspundă la întrebarea : *cum e numit?* (cu ce mijloace) un loc, la întrebarea : *ce e numit?* răspunde cu ajutorul geografiei și istoriei, iar la întrebarea *de ce e numit* astfel? răspunde folosind datele celor trei discipline. Analizând numele de locuri din punctul de vedere al semnificației și al formei, cu metodele lingvisticii, istoriei și geografiei, cercetătorul realizează o analiză toponimică profundă și de perspectivă, prin sinteza datelor lingvistice, istorice și geografice de la care pleacă și către care duc concluziile sale, îmbogățindu-le și explicându-le. Date de către oameni ca o interpretare condiționată a realității, numele de locuri susțin concluzii și asupra celor care le-au creat (germ. *Namengeber*). Mai ales pentru unele probleme istorice concrete privitoare la istoria unei localități, a unui ținut, la populația unei regiuni sau la migrația unor populații, toponimia aduce mărturii sigure legate de un fenomen social precis determinat. Firește, valoarea numelor de locuri ca probe istorice nu trebuie exagerată. Din punct de vedere istoric, pe cercetător îl interesează în mod deosebit *faptele toponimice*. Cunoașterea lor permite, ca în geologie, realizarea unei *stratigrafii*. Acest fapt trebuie înțeles din două puncte de vedere: pe de o parte, se studiază numele topice de diferite origini, pe de altă parte, se poate stabili, fie și aproximativ, „vîrsta” unor nume de locuri și a realităților pe care le denumesc (e vorba, în special, de așezările locuite). Astfel, unele toponime sînt neclare și destul de vechi; altele sînt mai complicate sau de proveniență recentă. Pentru a fi relevată vechimea unui toponim, trebuie să pornim de la conținutul semantic al cuvîntului folosit (există și cazuri cînd acesta nu mai poate fi cunoscut). În alte situații, și elementele formative din toponimie pot prezenta indicii cu privire la epoca apariției unor toponime. Pe baza documentelor istorice s-a stabilit, spre exemplu, vechimea numelor de sate în *-ești* ²³. Cercetări viitoare ar trebui să delimiteze în timp etapele procesului de denominație rurală, cu ajutorul sufixelor *-eni* și *-ăuți* ²⁴. Ținînd seama de aceste două elemente, *onomasiologic* și *formativ*, cercetătorul poate studia cu ajutorul toponimiei procesul de populare a unui teritoriu, originea locuitorilor dintr-o regiune, relațiile de proprietate și de rudenie (pentru limba română raportul *nume de familie* — *nume de sate* prezintă aspecte foarte interesante și complexe)²⁵. Dacă unele toponime sînt dovezi ale istoriei

²² Cf. Iorgu Iordan, *Toponimia...*, p. 8: „Fiind, în realitate, elemente ale lexicului unei limbi date, chiar atunci cînd au caracter strict de nume proprii, toponimicele nu pot, cel puțin principal, să fie studiate cu toată seriozitatea necesară decît de lingviști. Așadar, studiul strict lingvistic al numelor topice trebuie să preceadă pe cel geografic, istoric, etnologic etc.”.

²³ Emil Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -ese (pl. -ești)*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 33—34; I. Pătruț, *Toponime oficiale și populare*, în „Studii și materiale de onomastică”, vol. I, 1969, p. 81—85; Malvina Pătruț, *Despre vechimea toponimelor în -ești*, în StUBB, Series Philologia, fasciculus 2, 1969, p. 131—133; Ioan Pătruț și Malvina Pătruț, *Toponimice bîndăjene în -ești*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 289—298; XIII, 1968, nr. 2, p. 201—209.

²⁴ Vezi Margareta C. Ștefănescu, *Elementele rusești rutene din limba românească și vechimea lor*, Iași, 1925.

²⁵ Dragoș Moldovanu, *Legile formative ale toponimelor românești cu radical antroponimic. I. Formații de plural*, în „Anuarul de lingvistică și istorie literară”, XXI, 1970, p. 15—47.

unei regiuni, altele se constituie ca izvoare ale istoriei economice dintr-o anumită zonă, dându-ne prețioase informații asupra ocupației locuitorilor, drumurilor comerciale sau altor momente istorice care și-au impregnat amprenta numelor topice pe care le-au generat²⁶. Fie că e vorba de stabilirea unor etimologii, de cunoașterea vechimii, a momentului dispariției unui nume topic, cercetătorul trebuie să se adreseze documentelor istorice. Numai în legătură cu cele mai vechi atestări, cu cunoașterea, pe toate planurile, a zonei geografice respective se poate realiza studiul monografic al toponimiei. Într-o vreme când la noi preocupările legate de toponimie erau puțin numeroase, eruditul V. Bogrea afirma că primul ajutor întru dezlegarea numelor topice „trebuie căutat în documentele istorice. Acestea oferă adesea forma arhaică, primordială, sau măcar una intermediară, care denunță originea. Mai mult : fără ele, etimologiile cele mai plauzibile, în aparență, pot fi de fapt false și, din contra..., cele mai neverosimile se pot dovedi juste”²⁷. Așa trebuie să se procedeze mai ales în cazul numelor de sate, care de multe ori au la origine termeni entopici, apelative sau nume patronimice, care „indică fie pe fondatorul satului, fie pe proprietarul locului pe care s-a născut satul, fie pe posesorul căruia i-a fost donat satul”²⁸.

Documentele istorice ne oferă în cele mai multe cazuri datele pentru înțelegerea etapei istorice în care legătura dintre posesiune și posesor era atât de strinsă, încât cele două noțiuni s-au confundat. Alteori sursele istorice confirmă și faptul că numele satelor derivate de la nume de persoană nu este și cel mai vechi, originar, fiindcă un nou proprietar care nu este întemeietorul aceluia sat înlocuiește numele vechi al fondatorului. Așadar materialul topic viu, cules de pe teren și raportat la topografia locului, împreună cu cel existent în documentele istorice diverse (acte, hărți, tabele, nomenclatoare, cronici, descrieri, acte de proprietate ș. a.) alcătuiesc *peisajul toponimic* pe care-l studiază lingvistul, istoricul și geograful.

Din punct de vedere istoric, prin compararea numelor actuale cu toponimele din documentele scrise și actele cadastrale, se pot trage importante concluzii fie cu privire la stabilirea unor nume topice (unele au o vechime de 5—8 secole), fie cu privire la evoluția sau dispariția altora. Există, cu alte cuvinte, numeroase schimbări în toponimia unei regiuni, mai ales în cea strict locală. Schimbările social-economice și legile evolutive ale limbii condiționează schimbările istorice în microtoponimie. Aceste schimbări pot fi cantitative sau calitative. În primul caz înregistrăm creșterea, scăderea sau redistribuirea numărului de toponimie. Această mișcare interioară în microsistemul topic este determinată concret, de venirea unei populații noi, de creșterea numărului de locuințe, de cătune și de sate, de stabilirea unor raporturi de proprietate într-un

²⁶ Cf. Ilie Dan, *Cîteva toponime din Valea Soloneșului (județul Suceava)*, în LR, XX, 1971, nr. 3, p. 281—290.

²⁷ În DR, I, 1921, p. 211; cf. și idem, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 299—300.

²⁸ Cf. *Toponimie, istorie și topografie*, în „Dacia istorică”, nr. 1, 15 oct. 1937, p. 36—41.

moment dat. Aceasta face ca și unele aspecte ale locului (afluenți, dealuri, bălți, movile) să fie individualizate printr-un toponim. Paralel, are loc și dispariția, treptată și condiționată, a unor nume topice în noi condiții istorico-sociale: unele ies cu totul din uz, fie prin dispariția realității pe care o numeau (sate, cătune), fie prin înlocuirea cu altele noi; se poate întâmpla ca numele care designau o realitate dispărută să fie transferate asupra alteia, noi.

În al doilea caz, cunoaștem structura internă, sensul și trăsăturile lingvistice (fonetico-morfo-sintactice, derivate) ale numelor de locuri. Fiindcă microtoponimia nu e o simplă grămadă de nume de locuri, ci un sistem alcătuit și evoluat din punct de vedere istoric, cercetătorul trebuie să pornească în analiză ca lingvist, pe baza izvoarelor scrise. „Despre o serie de schimbări istorice în microtoponimie se poate vorbi numai prin comparația materialelor din microtoponimia actuală cu datele izvoarelor scrise. De aceea, atragerea în studiu a bogatelor și interesantelor materiale din izvoarele scrise în domeniul toponimiei și microtoponimiei trebuie întărită și amplificată”²⁹. În documentele istorice întâlnim adesea termeni dialectali, azi dispăruți, privitori la instituțiile vieții feudale, la împărțirea pământului, la taxele fiscale etc. Alteori, izvoarele scrise ne fac cunoscută o realitate istorică a unei epoci, azi dispărută, dar generând un nume topic care se păstrează și astăzi, deși condițiile sociale sînt altele. De cele mai multe ori însă documentele istorice ne înfățișează, pe de o parte, forma inițială și sensul unui nume topic dat, pe de alta, vechile tipuri formative (sufixe și prefixe), păstrate, într-o măsură mai mare sau mai mică, pînă azi.

Studiind numele așezărilor rurale în documentele vremii, se poate stabili intensitatea și specificul dinamicii etnice a unei localități (pe care toponimia o reflectă). Complexitatea vieții sociale dintr-o zonă (vale, podiș, comună, sat), evidențiată de migrări, simbioze și asimilări etnice, se cunoaște adesea din studiul atent al toponimiei.

În unele cazuri, numai cunoașterea documentelor facilitează explicația etimologică și evoluția termenului. Pe bună dreptate, N. Drăganu afirmă că „deseori forma cea mai veche este o cheie sigură pentru explicarea etimologică a numelui și ne ferește de greșeli”³⁰. Se desprind astfel din contextul de fapte istorice unul sau mai multe care au condiționat apariția toponimului în discuție. Totodată se cunoaște seria de *omologii toponimice*, acea înlanțuire de nume de locuri cînd una determină apariția celeilalte. Dar mai ales sensul și forma inițială, epoca apariției sau a dispariției unui nume topic, paralelismul unor termeni, suprapunerile și traducерile, particularitățile fonetice specifice graiului, toate acestea pot fi luminate din perspectivă istorică, chiar dacă nu totdeauna și în totalitate mărturiile trecutului lămuresc toate aspectele toponimiei actuale.

În al doilea rînd, atestările documentare comparate cu situația actuală de pe teren permit stabilirea poziției geografice a unor vechi sate,

²⁹ Vezi *Mikrotoponimija*, Moscova, 1967, p. 61—62.

³⁰ N. Drăganu, *Răspîndirea și vechimea românilor pe baza toponimiei și a onomasticeii*, 1924, p. 4.

dispărute în anumite împrejurări istorice³¹. Izvoarele istorice prezintă uneori reperele necesare localizării pe teren a unor numiri de sate, care apar deseori în documente descrise vag, uneori chiar fără nume, alteori ca *siliști* sau *poieni* pe care mai târziu s-au întemeiat așezări omenesti, devenite astăzi sate și comune.

E interesant de constatat că cercetarea izvoarelor scrise confirmă concluzia că prin *toponimie istorică* nu trebuie să înțelegem numai numele așezărilor omenesti. Dimpotrivă, în documente se fac numeroase referințe la toponime topografice, care se mai păstrează și astăzi. Chiar dacă e vorba în unele cazuri de nume de persoane, explicația originii și evoluției lor este mult ușurată de datele documentelor istorice.

În sfârșit, cercetătorul toponimiei, pentru a realiza un studiu amplu și complex, trebuie să cunoască la fața locului poziția, forma și vecinătatea fiecărei realități, individualizată în toponimie. Acestea trebuie să i se adauge folosirea informațiilor locuitorilor cu privire la originea sau istoria unor toponime. De un real folos sînt mai ales legendele care circula de secole prin viu grai. Unele se verifică prin cercetările istorice, altele sînt fie un joc al fabulației folclorice, fie creații ale unor locuitori (preoți, învățători, săteni).

E de la sine înțeles că informațiile acestea trebuie verificate critic. Cînd se sprijină pe un adevăr istoric, atestat documentar, ele ne pot da cheia aflării unei etimologii. Cînd sînt create de „învățați” ai unei localități (unii — animați de dorința de a arăta originea „frumoasă” sau „veche” a unor nume de locuri — pornesc de la simple coincidențe sau invocă fapte și argumente inacceptabile pentru zona respectivă), ele nu aduc nici un folos. Uneori, acest sever examen critic se impune și pentru documentele istorice, mai ales în cazul celor îndoielnice, neclare sau chiar false³².

Fără îndoială, la elucidarea problemelor pe care le ridică toponimia unei regiuni contribuie și arheologia. Perspectiva istorică a alcătuirii unei complexe monografii toponimice românești implică coroborarea tuturor datelor cu cele oferite de arheologie (mai ales pentru termenii legați de așezări, vechi cetăți, întărituri, valuri de pămînt etc.). Recunoscînd importanța toponimiei pentru cunoașterea istoriei unui popor, Marius Sala sublinia valoarea istorică deosebită a materialului topic, mai ales pentru epocile pentru care nu avem documente: „În astfel de cazuri, faptele de toponimie pot fi puse, din punctul de vedere al importanței lor, alături de rezultatele obținute prin *cercetările arheologice* [s. n.], pentru că, așa cum s-a spus, toponimia reprezintă istoria nescrisă a unui popor... Diferitele forme de fortificații, șanțuri, care au rămas pînă astăzi și care au nume sînt amintirea materială a acestor întîmplări din trecut”³³. Un punct de vedere similar exprima și Ion Donat: „Numele de locuri, prelucrate astfel, pot ajuta și la orientarea pe teren a unor cercetări de

³¹ Cf. Teodor Balan, *Satele dispărute din Bucovina*, în *Omagiu lui Ion Nistor*, 1937, p. 94—120.

³² Nu e vorba numai de condicii parohiale, monografii școlare, inventare de arhive, ci și de documente publicate.

³³ Marius Sala, *Probleme de toponimie*, în LR, XIII, 1964, nr. 2, p. 170.

dialectologie, etnografie și *arheologie* [s. n.], căci există posibilitatea ca în ariile cu nume topice de o anumită origine să se conserve pînă azi elemente de limbă și de cultură materială, sau să se găsească în pămînt resturi arheologice de aceeași origine cu toponimicele”³⁴. Dacă pentru multe nume de așezări din Moldova cele dintîi atestări documentare sînt din secolul al XV-lea, și, mai ales, din al XVI-lea, rezultatele unor cercetări arheologice fac posibilă o investigație mai profundă în legătură cu zona sau satul respectiv, deoarece cele mai multe așezări rurale sînt anterioare.

Așadar, în studiul toponimiei — indiferent de aria geografică — ne întîmpină o suprafață de interferență a problemelor și metodelor. Raportul constant și obligatoriu pe care lingvistul îl are în vedere este cel dintre toponimie și istorie. E un raport reciproc, condiționat și logic. Căci, dacă *toponimia* unei regiuni este pînă la un punct *istoria* aceluia ținut, *istoria* însăși este o *biografie complexă a numelor de locuri* din zona geografică respectivă.

Decembrie 1972

Universitatea „Al. I. Cuza”
Facultatea de filologie
Iași, str. 23 August, 11

³⁴ Ion Donat, *Considerații istorice asupra toponimiei românești* (I), în LR, XIII, 1964, nr. 6, p. 616. Vezi și idem, *Pentru un dicționar toponimic român*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 141—146.

TOPONIME ȘI APELATIVE ROMÂNEȘTI PENTRU NOȚIUNEA 'TERASĂ, PLATOU'

I. *POD* ȘI DERIVATELE *

DE

DUMITRU LOȘONȚI

Toponimia românească, în special toponimia Transilvaniei, este încă prea puțin cunoscută și studiată. Deși, în ultima vreme, a crescut considerabil numărul studiilor toponimice, ne lipsesc lucrări care să cerceteze amănunțit și sistematic interesanta și importanta noastră „toponimie minoră”.

În contribuția de față vom prezenta o parte dintr-un inventar relativ al toponimelor și entopicelor românești care desemnează noțiunea ‘terasă, platou’, bazați, în foarte mare măsură, pe material cules de noi în câteva sute de localități, mai ales din Transilvania.

0. Pod. Sensul ‘podiș, terasă, pantă ușor înclinată’ al cuvintului *pod* nu figurează în nici unul din dicționarele noastre de până acum. Îl cunoaște Porucic, *L.*, definindu-l „plai cu coastă lin (ușor) înclinat” (p. 36), „podiș mic” (p. 76). Referindu-se la acest înțeles, Iordan, *Top.*, p. 527, nota 2, apreciază, cu oarecare îndoială, că „unele dintre destul de numeroasele toponimice *Podul* și *Podurile* trebuie interpretate plecând de la această semnificație. La fel, bineînțeles, *Podișul*, a cărui situație este cu atât mai clară, cu cât aproape toate locurile cu acest nume sînt dealuri”. Comentînd toponimul *Podul cu Florile* (platou pe virful muntelui Zănoaga; MDGR, V, p. 13), domnia-sa precizează (p. 333, nota 2) : „Ape-lativul *pod* este aici sinonim cu *podiș*, însemnează, deci, ‘terasă (naturală)’ ”.

* În cursul expunerii am folosit următoarele abrevieri : CHEST. IV = Răspunsuri la Chestionarul IV. Nume de locuri și de persoane, Cluj, 1930; Codin, *Muscelul* = C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, Cîmpulung, 1922; MDGR = *Marele dicționar geografic al României*, I—V, București, 1898—1902; Iordan, *Top.* = Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, [București], 1963; Matasă, *Cîmpul* = C. Matasă, *Cîmpul lui Dragoș. Toponimie veche și actuală din județul Neamț*, București, 1943; Porucic, *L.* = T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română*, Chișinău, 1931; SMO = *Studii și materiale de onomastică*, [București], 1969; Teaha, *Gratul* = Teofil Teaha, *Gratul din valea Crișului Negru*, [București], [1961]. I, II etc. arată numărul informatorilor principali din localitatea respectivă, iar [*], [**] arată că răspunsul a fost dat de informator ocazional; [k] pus înaintea unui răspuns arată că informatorul s-a corectat. Simbolurile pentru județe sînt : AB = Alba, AG = Argeș, BC = Bacău, BH = Bihor, BN = Bistrița-Năsăud, BT = Botoșani, BV = Brașov, BZ = Buzău, CJ = Cluj, CV = Co-vasna, GL = Galați, HD = Hunedoara, HR = Harghita, IS = Iași, MM = Maramureș, MS = Mureș, NT = Neamț, PH = Prahova, SJ = Sălaj, SB = Sibiu, SV = Suceava, VS = Vaslui.

Relatările informatorilor au fost reproduse, literarizat, între ghilimele.

Aceeași idee fusese exprimată și de G. Giuglea, N. Orghidan : „Nume ca *Podul lui Călineț, Valea Podurilor, Podu Dîmboviței* indică un relief de terase”¹.

Iorgu Iordan, deși menționează din MDGR doar trei toponime, are perfectă dreptate. În regiunile muntoase și deluroase ale țării sînt o mulțime de terase, platouri, pante ușor înclinate numite *Pod, Poduri*. Vom aminti cîteva, în ordinea alfabetică a județelor : **Podu Măgurii** și **În Poduri**, platouri (Feneș, AB); **Poduri**, „loc tras, pantă lină” (Ocoliș, AB); **Poduri**, „platou” (Glogoveș, AB); **Podu Stînii**, „platou” (Dîmbovicioara, AG); **Podu cu Rogozu**, „un p o d frumos” (Ciocanu, AG); **Podu Păduricii**, „p o d, loc fain, drept, loc p o d o s” I, „p o d e r e i așa frumos” II (Năsăud, BN); **Podu din Sus**, „e p o d, p o d e r e i” (Maieru, BN); **Podu Golumbului**, „on teren frumos, on loc deschis” (Căianu Mic, BN); **Poduri**, „platou frumos” (Dumbrăvița, BN); **Podu Lat**, deal întins (Lipova, BC; MDGR, V, p. 15); **Podu ăl Mare**, „p o d i ș cu finat”, și **Podu Găunoasii**, „e loc mai șestos; față de dealuri e mai p o d i ș” (Șinca Nouă, BV); **Podu Spintecăturii**, „p o d frumos” (Poarta, BV); **La Poduri**, „loc mai ridicat” (Cuciulata, BV); **Podul Moncii** (oficial : **Podul Muncii**), sat așezat pe un platou² (BZ); **Podu Flămînd**, „e drept, ca și pe masă; p o d i ș” (Cițcău, CJ); **Podu lui Stancă**, „platou mic” (Strîmbu, CJ); **Poduri**, „platou frumos” (Prăvăleni, HD); **Podu li Lupei**, „ponicioară” (Baba, MM); **Pe Pod**, „on loc întins” (Drăghia, MM); **În Poduri**, „e locul drept” (Vadu Izei, MM); **Podul Hagăului și Podu lu Țirluc**, platouri (Ulieș, MS); **Podu Mare**, „un fel de p o d i ș”, terasă (Riciu, MS); **Podu Baicului**, podiș (Rediu, NT; Matasă, *Cîmpul*, p. 53); **Podu Dealului**, „podish” (Secu, sat ce aparține de orașul Bicăz, NT; comunicat M. Homorodean); **Podu Vălenilor**, deal (la est de fosta comună Bughiile, PH; MDGR, V, p. 17); **Podu Lat**, deal la est de fosta comună Cornu, PH; MDGR, V, p. 15); **Podu Măgurii**, „loc drept în virv de deal” (Poiana Blenchii, SJ); **Poduri**, „e o suprafață mai mare, dreaptă” (Glod, SJ); **Podu Ripii**, „p o d, pămînt bun ca și on șes” (Cernuc, SJ); **Podu lui Stan**, „p a d i n ă, p o d e i, poiană” (Boița, SB); **Podu Poplăcii**, teren drept (Poplaca, SB); **Podu Racoviții**, „așezătură frumoasă” (Sebeșu de Jos, SB); **Poduri**, „loc drept pe un deal” (Micăsasa, SB); **Pe Poduri**, „podish” (Porumbacu de Sus, SB); **Podu Alunului**³, sat desființat, înglobat la Dorna Candrenilor (SV); **Podu Sf. Măriei**, deal (Rafaila, VS; MDGR, V, p. 16).

Din *Poduri* s-a ajuns, prin asimilare, la : **Podori** („deal mai ridicat; e drept” I, „e deal neted” II) în Ucea de Jos (BV), **Podori** sau **Podorile** („on teren mai frumușel, mai așezat” I, „on cîmp fain” II) în Coșbuc (BN), **Pe Podori** (platou II, III, IV) în Arpașu de Sus (SB). La unii informatori din ultima localitate am observat și forme articulate, dar nu de genul neutru, ci de genul masculin : **Podurii Mari** și **Podurii Miei** I, [*]; **Podorii Mari**, **Podorii Miei** II, IV („le desparte calea” II); **Podurii** („finaț; e loc

¹ Branul în lumina toponimiei, în CL, IV, 1959, p. 134.

² Vezi Dimitrie Ionescu, *Toponimie buzotăne*, în LR, XXIII, 1974, nr. 5, p. 450.

³ Vezi T. Naum, *Țara Dornelor. Reflecția formelor de relief și a rețelei hidrografice în toponimie*, în „Natura”, Seria geografie-geologie, 1965, nr. 6, p. 46.

șeț între dealuri”) [**]. Cf. și **Podurii Mari** și **Podurii Mici**, terase arabile (Orăștioara de Sus, HD; comunicat M. Homorodean).

Interesant este și numele **Pe Pódure** („arătură; e loc oblu, e mai sus ca Hotărelu”, I „e tot șes” II) din Sebeșu de Sus (SB), în care s-a conservat forma arhaică de plural a lui *pod*: *podure*. Ambii informatori au întrebuințat și forma articulată *Podurea*. Cf. *Tăure*, sat (BN) care „și-a căpătat numele de la mlaștinile, «tăurile» care-l încunjurau. Cu timpul ele au dispărut, așa încît numai niște băltoage le mai arată urma. Oamenii, schimbîndu-se, au uitat pentru ce au numit satul cum i se zice. Numele s-a fixat acum pentru sat fără să se mai supună evoluției fonetice a «tă-urii»-lor și și-a schimbat genul articulîndu-se *Tăurea*”⁴. Adăugăm că în Turnu Roșu, localitate vecină cu Sebeșu de Sus, se află toponimul *Săcure* (art. *Săcurea*), care, după cum vom arăta cu altă ocazie, are la bază cuvîntul *sac*.

DLR (ms.) înregistrează la cuvîntul *pod* sensul ‘platou în regiune de munte, deal sau terasă pe lingă o apă’ din Drajna de Sus (PH; H XI 322), Trestieni (PH; ALR I, 407/764), Budișteni (AG; ALR I, 410/786) și Rîmniceu Vilcea (*Lexic regional*, 1, [București], 1960, p. 84).

Cu acest sens, *pod* a fost comunicat și din Ciocmani (SJ; CHEST. IV), Scundu (VL; CHEST. IV), Fundata (BV; CHEST. IV) și Zărnești (BV; CHEST. IV). Aceste atestări lipsesc din DLR (ms.), probabil din cauza fișării defectuoase a răspunsurilor primite la Chestionarul IV.

Noi am întîlnit apelativul *pod* ‘mic platou, terasă’ în Bran, Poiana Mărului, Sohodol, Șirnea, Moeciu de Sus etc. (BV); Podu Dimboviței, Rucăr, Dimbovicioara (AG); Rîciu (MS); Sîngeorz-Băi, Năsăud, Coșbuc, Salva, Maieru (BN); Vîma Mare (MM) etc.

În graiurile populare l-au întîlnit, mai înainte, geografii: „... ‘pod’ și ‘podîș’ sînt noțiuni geomorfologice populare, definite prin două elemente: netezimea mai mult sau mai puțin perfectă a suprafeței și suspendarea ei deasupra unor locuri mai joase”⁵.

Și în limba maghiară cuvîntul *pad* a avut acest înțeles, păstrat doar în toponime⁶. Atît în română, cit și în maghiară sensul a fost împrumutat din slavă, deși dicționarele slave consultate nu-l atestă. Apare însă în cuvîntul *zăpodie*⁷, care are atît sensul ‘platou, terasă’, cit și cel de ‘groapă, depresiune, adîncitură între dealuri’.

Așadar, *pod* ‘platou, terasă’ este un cuvînt foarte vechi în limba română. Marea lui vechime o dovedesc și foarte numeroasele sale derivate. După cum se va vedea, unele dintre acestea au constituit baze de la care s-au format noi derivate.

1. Podanu, „o fost pădure; e tăietură, poiană dreaptă” (Guga, CJ); **Podanu Baronului**, „arabil, dar situat pe deal” (Șieu-Odorhei, BN; SMO, p. 175); **Podanu Crețului**, „on p o d a n frumos; ține lung; o fost pădure

⁴ Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 55.

⁵ Vintilă Mihăilescu, *Dealurile și cîmpurile României*, București, 1966, p. 11.

⁶ Vezî Kniezsa István, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, Budapesta, 1955, p. 369.

⁷ Pentru etimologia acestui cuvînt, vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *Gratiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 302; G. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, p. 178.

pe el” (Gostila, SJ); **Pe Podan, la Valea Rea**, „e on platou drept acolo” (Rugăsești, CJ); **În Podane, la Virvu Ursului**, „sint p o d a n e” (Poiana Blenchii, SJ); **Podan**, „e p o d a n mare, on cîmp, o prelucă, on loc drept” II, III (în hotarul comunei Tîrlișua, BN). Alți informatori numesc acest loc **Podane**, descriindu-l: „cîmp drept su poală de pădure; de la el în jos iară e coastă; cum ai spune și o z ă p o d i e, o tablă așa” I, „este o poiană frumoasă lingă *Țarcuri*, ... loc drept” IV; **Podane**, „șes, platou” I, „e mai ridicat un pic, e platou” II (Lăpuș, MM).

Apelativul *podán* (pl. *podáne*), absent din DLR (ms.), l-am înregistrat în mai multe localități din nordul Dejului, definit astfel de informatori: „on podirei într-o pădure” (Dealul Mare, MM), „loc drept într-o coastă” (Drăghia, MM), „loc drept, da sus” (Rugăsești, CJ), „loc mai drept undeva pe o coastă” (Fălciușă, Gostila, SJ), „loc drept în pădure” (Poiana Blenchii, SJ), „terasă” (Măgoaja, CJ). *Podul Leordîșului*, „on fel de p o d a n” (Coroieni, MM); *Podu Laculi*, „e on podiș așa rotund între văi, on p o d a n”; *În Poduri*, „pădure; is ceva p o d a n e, poniciori” (ambele în Baba, MM); *Podu Frunturilor*, „on p o d a n între păduri; o fost cîmp”; *Podu li Stancă*, „on p o d a n frumos, cu holde” (ambele în Strimbu, CJ).

Cuvîntul *podan* este un derivat de la *pod* ‘platou, terasă’ + suf. *-an*⁸. *Podane* este o variantă fonetică a lui *Podan* (*podan*).

2. Podaș, „ii on teren plan”, platou arabil (Gădălin, CJ); **Podaș**, un mic platou (Micoșlaca, AB; comunicat O. Vințeler); **Podaș(u)**, „e ca un cîmp; ii o așezătură” I, „e teren foarte frumos, ca cum ar fi un pod de casă; e teren șes, drept” II, „on teritor fain, on p o d e r e i”, „un fel de z ă p o d i e, ... loc drept” IV (Suplai, BN); **Podașu**, platou arabil (Căianu, CJ); **În Podaș**, „e în virvul dealului, ... puțin platou” I, „virv de deal mai neted” II (Suarăș, CJ); (**Pă**) **Podaș**, „un platou, un teren așa mai neted deasupra” I, „ca cum ar fi un p o d, o cunună de deal; loc cînaș, drept, deasupra pe deal” II (Năsal, CJ); **Pă Podaș**, „loc mai așezat” (Cesari, localitate contopită în 1968 cu Sintioana, CJ); (**Pe**) **Podaș**, pășune pe un deal (Decea, AB; CHEST. IV). Acest toponim se mai întîlnește în Dirja, Fundătura, Livada, Răscrucei, Satu Lung etc. (CJ).

După cum se poate vedea, *Podaș* este mai frecvent în localitățile fostului raion Gherla (CJ). Tot în jurul Gherlei am întîlnit și apelativul *podăș* (pl. *podășuri*), „loc neted, oblu, sus pe deal” I, „loc cînaș [= frumos, neted] pe virful dealului” II (Bonțida); „o bucată de loc așezat, frumos” (Bunești); „o așezătură de teren pe deal” (Orman); „o așezătură între dealuri” (Mintiu Gherlii). Este un derivat de la *pod* ‘platou, terasă’ + + suf. dim. *-aș*. Pentru sufix, cf., tot în CJ, *ciurgăuaș* < *ciurgău*, *rîtaș* < *rît* etc.

3. podăștină. Și apelativul *podăștină* (pl. *podăștini*) ‘terasă, platou’ lipsește din DLR (ms.). L-am înregistrat prima dată în Bunești (CJ): *Poderei Rușilor*, „ii on fel de p o d a ș t i n ă, on poderei frumos; de-ala

⁸ Valorile acestui sufix au fost analizate de Marieta Pietreanu, în SMFC, II, 1960, p. 93–100.

loc frumos numa pe munți deasupra vezi așa''. Informatorii l-au definit „o poiană într-o pădure, on dărăb de loc frumos [= neted]'' II (Bunești), „on teren așezat, o așezătură de teren pe hotar, o șeștină, on loc drept'' (Orman, CJ). Este derivat de la *pod* 'terasă, platou' + suf. *-aștină*. Pentru sufix, cf. (tot în jumătatea de nord a Transilvaniei) *cucuruzaștină* < *cucuruz*, *dosăștină* < *dos*, *Găurăștină* (teren arabil în Crăciunelu de Sus, AB), *golaștină* < *gol*, *lăzaștină* (ALR II, s.n., vol. II, h. 593, punctul 353) < *laz*, *răraștină* < *rar*, *rogozaștină* < *rogoz*, *soraștină* 'versant de deal îndreptat spre soare, spre miazăzi' (Ciocmani, SJ; CHEST. IV) < *soare*, *văraștină* < *var* etc.

4. **Podășelu** [podășălu], „rit fain; primăvara vin din toate comunele vecine și fac petrecere acolo'' I, „loc foarte frumos'' II, „e mai mult oblu'' III (Dumbrava, MS). În Săcalu de Pădure (MS), localitate apropiată de Dumbrava, informatorii II și III, care participă la serbările cîmpenești de pe Podășel, pronunță [podoșăl], influențați de [glodoșăl], nume din hotarul satului lor ([glodoșăl] e o variantă a lui [glodășăl] I, rezultată prin asimilare). Apelativul **podășel* 'platou' (< *podaș* + suf. dim. *-el*) nu este atestat. Cf. și *Cîmpășele* [cîmpășeli], „cîmpuri mici prin pădure'' (Cîmp, BH; Teaha, *Graiul*, p. 132), < *cîmpășel* [cîmpășel] „cîmp mic liber, în pădure; poieniță'' (*ibid.*, p. 213); *La Drumășel* [la drumașél], „cîmp, prelucă'' (Cristioru de Sus, BH; *ibid.*, p. 134); *Prundășele*, luncă inundabilă lingă Someș (Birsău Mare, SJ) etc.

5. **Podeac** [podjác], „un podiș în pădure; loc oblu, mai șesc'' (Gura Văii, BV); **Podeacu**, terasă, „e pe deal sus; o așezătură, o padină frumoasă'', și **Podeacu cu Brebenei**, „o așezătură; s-a împădurit'' I, „e în mijlocul pădurii: un așezămint frumos'' (ambele în Vama Buzăului, BV); **Podiacul**, deal cu păduri și pășuni (Topliceni, BZ; MDGR, IV, p. 788); **Podiacul**, pădure (Iapoșul, Jugureni și Tohani, PH; MDGR, IV, p. 788); **În Podeac**, „pămînt drept, sus pe un dîmb'' (Sohodol, BV); **Pe Podeac**, pășune (Bogata, BV); **Podeacuri** (Șoimari, PH; CHEST. IV); **Pă Podeacuri**, „is două poieni așa mai așezate'' (Crasna, CV) etc.

Apelativul *podeac* l-am întîlnit în satele din jurul masivelor muntoase Făgăraș, Bucegi, Piatra Craiului și Ciucaș, definit: „loc frumos în pădure'' I, „platou, pădioară pe coastă, în pădure; loc șes'' II (Pojorta, BV), „poiană în pădure'' (Poarta, BV), „o așezătură, un teren mai șes'' (Șimon, BV), „așezătură pe coastă ca un scaun pe picioare; o ți' de deal așezat'' I, „platou mai larg pe creastă sau chiar în pantă'' II (Breaza, BV) etc. *Podu Cășării*, „un p o d e a c [podjác] mare, un p o d de pămînt, o livadie întinsă'' (Podu Dîmboviței, AG). Apelativul *podeac* este derivat de la *pod* 'platou, terasă' + suf. *-eac*⁹.

Forma de singular a mai fost înregistrată de Porucic, *L.*, p. 36; CHEST. IV, 78/198, 448. Am notat formele de plural: *podeacuri* (Gura Văii, Poarta, Șimon, Breaza și Pojorta, BV), *podece* (Vama Buzăului, Breaza și Pojorta, BV; Sărata, SB) și *podeciuri* (Sohodol, Poarta, BV).

⁹ Alte derivate cu acest sufix se găsesc la G. Pascu, *Sufixele românești*, București, 1916, p. 205.

6. Podeaca, deal (Pietroșani, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118). Toponimul provine din apelativul *podeacă* 'locul plan de pe virful unui munte' (Drajna de Sus, PH; CHEST. IV). Cu sensul „loc mai plat în mijlocul pădurii” l-am întâlnit în Șinca Nouă (BV), unde am notat și formele de plural: *podéci* și *podéce*.

7. În Podeci [în *podéc^v*], „este un șest” I, „o ți' de șest într-o coastă” II, terasă (Șinca Nouă, BV); **Pe Podeci** [pe *podéc^v*], „loc puțin așezat; din riu urci puțin și se face un șeț (cca 400 m)” ; **Plaiu Podeciului**, plai; **Părău Podeciului**, piriu (toate trei în Viștea de Sus, BV); **Podece**, teren arabil (Feisa, AB; comunicat V. Frățilă). Am mai putea adăuga **Podeciu** (din *Moara de la Podeciu*), interpretat de Iordan, *Top.*, p. 527, ca un derivat „de la *pod*, cu înțelesul 'podis'”, dar din informațiile date în MDGR, IV, p. 279, 783—784, nu ne putem da seama dacă el se referă la vreo formă de relief sau la vreun pod mic peste o apă.

Apelativul *podeci*, din care provin aceste toponime, lipsește din dicționare (inclusiv DLR, ms.). A fost înregistrat de noi în Șinca Nouă, cu sensul „poiană, loc mai șest, ca cum ai zice că e un *pod* [= terasă, platou], dar, fiind mic, e p o d e c i”. Este un diminutiv de la *pod* + suf. *-eci*. Pentru sufix, cf. (tot în sud-estul Transilvaniei, unde se află primele două dintre toponimele menționate mai sus) *scăuneci* (Șercăița, Copăcel etc.) < *scaun*, *Prundeci*, „prund lăsat de Olt” (Colun, SB) etc.

8. Podei, „pășune pe deal” (Micești, AB); **Podeiu Finișelului**, „platou” și **La Podeie**, „platou, pantă lină” (ambele în Feneș, AB); **Podeiul**, deal (Dragoslavele, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118); **Podei**, localitate componentă a orașului Comănești (BC; MDGR, IV, 784); **Podei**, „o poiană, un fel de podis” (Berivoi, BV); **Podeiu**, „podis” (Șirnea, BV); **Podeiu Peșterii**, „loc mai așezat, un fel de p o d e i” (Comana de Sus, BV); **În Podeiu lu Biță**, „loc așezat” (Mărgineni, BV); **Podeiurile**, „podis, poiană” (Copăcel, BV); **Podei**, „platou, parcă expre făcut” (Beliș, CJ); **Podei**, terasă (Crișeni, CJ); **Podeu din Plopi**, „loc mai drept, un fel de poieniță” și **Podeie**, „finaț” (ambele în Bătrina, HD); **Podeiele** [*podēiile*], „platouri” (Lăpugiu de Sus, HD); **Podeu**, „e tot drept, masă dreaptă” (Densuș, HD); **Podeiu**, „deal mai întins” (Văleni, MM; comunicat G. Vasiliu); **Podei**, „platou” (Chețani, MS); **Podeiu**, „așezătură pe deal” (Lechința, MS); **În Podei**, „șes în virv de deal” (Mura Mare, MS); **Podei**, „platou foarte puțin ridicat” (Arpașu de Jos, SB); **Podeiu**, „un fel de platou mai întins, podis” (Copșa Mare, SB); **Podeiu ăl Rotund**, „șest ca masa, rotund, sus pe deal” (Ernea, SB); **Podeiul**, deal (Viișoara, VS; MDGR, IV, p. 784) etc.

Am întâlnit apelativul *podei* 'platou, terasă' (< *pod* 'idem' + suf. *-ei*; cf. și Jb., XIX, p. 74—75; DR VII, p. 430) în jumătatea de sud a Transilvaniei. Aria lui este însă mult mai mare, extinzându-se în nord-estul Banatului, în nordul Olteniei, Munteniei și sud-vestul Moldovei. DLR (ms.), care are atestări bogate pentru acest cuvânt, cunoaște doar forma de plural *podeie*. Pe lângă aceasta, care e într-adevăr cea mai obișnuită, se întrebuințează și *podeiuri* (Mărgineni, BV).

9. Podeia Grohoțelor, „mic platou împădurit”; **Podeia Pietrii**, „un platou împădurit” (ambele în Meteș, AB); « **Podeea Mare**, „un loc neted”, platou pe coasta dealului Plopiș » și « **Podeea Mică**, „loc neted mai micuț”; mic platou pe dealul Plopiș » (ambele în Zlatna ¹⁰, AB); **Pe Podeia hai din Jos și Pe Podeia hai din Sus**, terase (Mateiaș, BV); **Podeia Mare și Podeia Mică**, „arată plat” I, „loc arabil, mai mult șes” II (Vlădeni, BV); **Podeile** [pod'éile], „pantă mai dulce” (Săcuieu, CJ); **Podei**, „îs mai multe podereie” (Poienile Zagrei, BN) etc.

Apelativul *podeie* (pl. *podei*) 'terasă, mic platou' este o formă feminină, necunoscută de DLR (ms.), refăcută din pl. neutru *podeie* (sg. *podei*, *podeu*). Am înregistrat-o în Șinca Nouă, BV: „...e ca o p o d e e”; „o p o d e e îi o așezătură deasupra unui deal” I.

10. podeiac. Apelativul *podeiac* (pl. *podeiace*) nu figurează în DLR (ms.). L-am întâlnit în două localități din BV, cu sensul „un p o d micuț ue tot, un loculeț într-un virf de deal” (Fundata), „*podic* îi on loculeț așa frumos, un p o d e i a c” [*], „p o d e i a c înseamnă un ochiuleț frumos în pădure” IV (Șirnea). Este un diminutiv de la *podei* + suf. -ac.

11. podeiacă. Tot în Țara Bîrsei am întâlnit și forma feminină *podeiacă* (pl. *podeiéci*), cu același înțeles: „...e o poiană așezată, o p o d e i a c ă frumoasă” (Moieciu de Sus), „...o p o d e i a c ă, adică un loculeț șes, frumușel, într-un virf de deal” (Fundata).

12. Podeiaș, „podei, loc drept” (Alma, SB. În această localitate s-au înregistrat și toponimele *Podei*, „loc drept ca pe masă, pe un deal mare”, și *Podeiu Dejanului*); **Podeiașu**, mic platou despărțit de câteva zeci de metri de unul mai mare, numit *Podei* (Daneș, MS). Toponimele *Podeiaș* sînt derivate de la *Podei* + suf. dim. -aș sau, foarte puțin probabil în aceste două cazuri, provenite din *podeiaș* (pl. *podeiașe*) 'mic platou, terasă', apelativ necunoscut de DLR (ms.), viu în graiurile populare din sudul Transilvaniei. L-am întâlnit în Fundata (BV), Sebeș (BV: *Podeiu Plasii*, „poieni, niște podeiașe”) și Boița (SB: *Podu Verzii*, „podei, p o d e i a ș” I; *Podu Bîrnii*, „podei, p o d e i a ș” II).

13. Poderei (cu variantele *Podereu*, *Podirei*, *Podireu*) este un toponim a cărui arie de răspîndire cuprinde Transilvania ¹¹, Crișana ¹², Bucovina ¹³ și nord-vestul Moldovei ¹⁴. Apare frecvent în jumătatea de nord a Transilvaniei, unde există aproape în fiecare localitate. Din sutele de nume care nu sînt cunoscute în studiile și materialele referitoare la toponimia Transilvaniei amintim câteva: **Podirei**, „pantă dulce” (Biia, AB); **Poderei**, „pantă continuată cu un platou” (Făraș, AB); **Podereie**, „dealuri cu platouri” (Măhăceni, AB); **Pe Podireu**, „pășune...” (Ciumbud,

¹⁰ Traian Pătrășcanu, *Toponimia comunelor Zlatna și Ciugud din raionul Alba, în „Apulum”, 6, 1967, p. 690.*

¹¹ Cu excepția unei fîșii înguste din sud și sud-est: Țara Hațegului, Mărginimea Sibiului, Țara Oltului, BC și CV.

¹² Cf. Teaha, *Gratul*, p. 138; Nicolae Mărușca, *Gratul din comuna Borod*, în „Cercetări de limbă și literatură”, Oradea, 1970, p. 69.

¹³ Cf. Em. Grigorovitz, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, București, 1908, p. 165.

¹⁴ Cf. Matasă, *Cîmpul*, p. 45.

AB); **Poderei**, „e un podiș, p o d e r e i” (Borleasa, BN); **Podereiu**, „p o d e r e i, teren frumos, întins” (Chiuză, BN); **Poderei**, „on p o d e r e i fain” (Mititei, BN); **Podereiu**, „e un picuț mai așezat și mai întins” (Tîrlișua, BN); **Podereiu Idciului**, „e un p o d e r e i, loc așezat” (Aluniș, BN); **Podirei**, „un fel de p o d a ș” (Bonțida, CJ); **Podereiu**, „loc oblu, pe deal” (Bunești, CJ); **La Poderei**, „loc neted, drept, da mai ridicat” (Măgoaja, CJ); **Podireu**, platou (Bilbor, HR); **Poderiee**, „loc șes sub deal” (Sereca, HD; comunicat M. Homorodean); **Podereiu**, „on loc arător de șes, podiș, p o d a n” (Baba, MM); **Podirei** sau **Podireu**, „un platou” (Rîciu, MS); **Podirei**, „o ținucă de platou pe un virf de deal” (Teleac, MS); **Podireu**, „finaț . . . un fel de platou” (Răstolița, MS); **Poderieele**, „niște podinoace” (Solomon, SJ); **În Podereu**, „finaț neted pe un deal” (Topircea, SB; comunicat Ana Droc).

Apelativul *poderei* (*podereu*, *podirei*, *podireu*) ‘platou, terasă’ (pl. *poderiee*, *podireie*) este viu în Munții Apuseni, partea de nord a Transilvaniei, Maramureș, Bucovina și nord-vestul Moldovei. Figurează în CADE și DM, fără a fi explicat din punct de vedere etimologic. DLR (ms.) îl consideră derivat de la *pod*, dar nu arată cum s-a format.

Încercările de a explica acest cuvînt sînt puține și neizbutite. După Hubert Dumke (Jb., XIX, p. 74) ar fi un derivat de la *podar*: „podar + suf. -eiū > *podăreiū* > *podereiū*”. Explicația nu poate fi acceptată pentru că **podar* ‘platou, terasă’ nu este atestat. E. Janitsek presupune că „la baza denumirii stă etimonul românesc *pod* < v. sl. *podu* — ‘planșeu, podea de scînduri’”¹⁵, iar Nicolae Mărușca¹⁶ compară toponimele menționate cu magh. *pödör* „a răsuci”.

Pentru a explica apelativul *poderei* trebuie să avem în vedere și cuvîntul *funderei* ‘claie de fin începută’, care s-a format în același fel și pe care DA îl tratează s.v. *fundei*, derivîndu-l tot de la *fund*, dar „cu alt sufix”. Acest sufix nu poate fi decît *-erei*. Ne întrebăm dacă putem vorbi despre existența acestui sufix în limba română și cum a putut lua naștere.

După părerea noastră, cuvintele *poderei* ‘platou, terasă’ și *funderei* ‘partea din claia de fin care rămîne după ce s-a luat partea desus’ sînt derivate de la teme extrase din formele de plural¹⁷; *podur-*, temă extrasă din pl. *poduri* (sg. *pod* ‘terasă, platou’), + suf. *-ei* (ca în *podei*) > **podurei* (cf. *Bulzurei*, art. *Bulzureiu*, stîncă în apropiere de *Bulz*, stîncă, ambele în Băiești, HD) >, prin asimilare, *poderei*; *fundur-*, temă extrasă din pl. *funduri* (sg. *fund* ‘partea din claia de fin care rămîne după ce s-a luat partea de sus’), + suf. *-ei* (ca în *fundei*) > **fundurei* >, prin asimilare, *funderei*. După cum rezultă din materialele cercetate de noi, aria lui *funderei* este inclusă în cea a lui *poderei*.

Tot de la teme extrase din formele de plural sînt și derivate de tipul: *delurel*, *dîmburel*, *șesurel* etc., dar cu suf. *-el*. Din cuvintele *funderei*, *poderei* (*podereu*) s-a detașat un sufix *-erei* (*-ereu*), cu care s-au format cîteva derivate:

¹⁵ Numele topice de pe teritoriul satelor Sălicea și Tăuți, în CL, IX, 1964, nr. 1, p. 93.

¹⁶ Vezi nota 12.

¹⁷ Problema derivării de la teme extrase din forma de plural a fost rezolvată convingător de I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 13–21.

a) *Bliderei*, „văgăună în pădure: o gropoaie de finat cu pădure pe de lături” I, „o fundoaie” II, „o groapă; roată is păduri”; III, „o fundoaie, fundătură închisă de trei părți” IV (Strimbu, CJ). Toponimul este, în ultimă analiză, un derivat de la *blid*, cu sensul, dezvoltat prin metaforă, de ‘groapă, adincitură în forma unui blid’. Porucic, L., p. 33, înregistrează *blid* ‘crov. Adincitură rotundă, mare și neadincă’. Cf. și toponimele: *Blidu*, groapă în forma unui blid pe un deal (Lupșa, AB); *Blidu cu Poamele*, „lac”, și *Blidu lu Alăman*, „e rotund și totdeauna cu apă; este formatul blidului” I, „loc ca un lighian” III (ambele în Avrig, SB) etc.

b) *Ciunterei*. Nicolae Drăganu aprecia că din „rom. *ciunt*, *ciont* mai avem derivatele *ciuntă*, *ciunți*, *Ciunterei*, *Ciontea*...”¹⁸, fără să ne spună dacă *Ciunterei* este antroponim sau toponim și unde se găsește. Este vorba de un nume de familie din Năsăud — oraș în care N. Drăganu a fost profesor mai mulți ani — provenit dintr-o poreclă. Aceasta are la bază apelativul *ciunterei* (pl. *ciuntereie*), necunoscut dicționarelor, care circulă în jumătatea de nord a Transilvaniei, însemnând: „o bucată de lemn cu care dai după ceva” (Corvinești, BN; comunicat V. Bidian), „un fel de lemn ciuntat, o bucată de lemn ciuntată, tăiată; capăt, scurtătură; porecla la un om cu degetele ciuntate” (Coroieni, MM), „o bucată de ceva, capăt de ceva: de lemn, de deget tăiat...” (Năsal, CJ). Este evident că acest cuvânt nu s-a putut forma decît cu suf. *-erei* de la *ciunt*.

c) *La Știubereie* [la șt’uberēie], „într-o poiană frumoasă era un știubereu [șt’uberēu] băgat în pămînt și din el lua apă de băut...” I, „era un *știubei* acolo” II, „era un fel de știubereu de lua oamenii apă” III (Livadia de Cimp, HD); *Părău Știubereului*, pîriu (Petros, HD); *Știubei*, „era un știubereu de băut apă” (Valea Lupului, HD) etc. Apelativul *știubereu* (pl. *știubereie*) ‘trunchi scorbuos care servește ca ghizd la o fîntînă mică, știubei’ s-a format de la *știob* ‘idem’ cu sufixul *-ereu* (sau la fel ca *funderei*, *poderei*). *La Știob*, „o bucățică de loc deasupra satului; era un știob de lua oamenii apă” (Săcalu de Pădure, MS). Acest sens al cuvîntului *știob*, necunoscut de dicționare, este cel original. Așa că explicația cuvîntului *știubei* dată de Pascu, *op. cit.*, p. 309 (și neacceptată de CADE, DM) „< *știob* ‘vas de ținut spălături și alte mîncări pentru porci, ciini etc. [făcut dintr-un trunchi de copac]’ (Șez. III 89), ‘lăturar, vas pentru lături’ (Viciu, 56), propriu-zis ‘trunchi de copac’” [mai complet spus: ‘trunchi de copac scorbuos sau scobit’] este justă¹⁹.

14. Podereie. Din pluralul *podereie* (sg. *poderei*) s-a refăcut o formă feminină *podereie* (pl. *poderei*), pe care am întîlnit-o atît ca toponim, cît și ca apelativ în mai multe localități din nordul Transilvaniei. Vom reproduce atît formele articulate cît și cele nearticulate (ale aceluiași nume) înregistrate la diferiți informatori: «... urmează *Pe Podereie*, **Podereia** I, *Poderei*, „on teren ... drept, p o d” II» (Singeorz-Băi, BN); „*Podireie*, asta-i **Podireia**; e on pic de loc oblu” (Ardan, BN); «**Podereia**,

¹⁸ *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și a onomastice*, București, 1933, p. 73.

¹⁹ De remarcat paralelismul: *ciunt* (*ciont*), *ciuntei* (vezi DA, s.v.), *ciunterei*; *fund*, *funde*, *funderei*; *pod*, *podei*, (*podeu*), *poderei* (*podereu*); *știob*, *știubet* (*știubeu*), *știubereu*.

„**p o d e r e i** mai înalt ca lunca” I, *Podereie*, „o așezătură faină, dreaptă” II» (Coșbuc, BN); **Podereia** (Runcu Salvei, BN); « **Podereia**, „loc așezat, un tâpșan” și **Podereile**, „is niște podereie, [k] p o d e r e i frumoase” » (ambele în Ilva Mică, BN); **Podereia Măriuții** și **Podereia Diacului** (Strimbu, CJ); „**Podereia**, *La Podereie*” (Spermezău, BN); **Podereia**, „loc drept, frumos, așezat” (Fălcușă, SJ); « *Podereie*, „loc frumos; asta-i altă **Podereie**” » (Măgoaja, CJ); « *La Podereie*, **Podereia**, „ii cam drept” I, „o p o d e r e i e”

II» (Perișor, BN); [podirîeja] (Livezi, HR; ALR II, întrebarea 21, material nepublicat). Forma de singular *podereie* a fost înregistrată și de E. Faiciuc, în Dragomirești (MM).

În fine, mai semnalăm formele de masculin plural: *Podereii lu Melente*, „finaț”; *Podereii Popii*, teren arabil (ambele în Buru, CJ); *Podereii* (Aghireș, CJ; CHEST. IV).

15. Podereanu [podérianu], „ii mai sus acolo...; e o țiră oblu; on platău; I, „o poiană lingă pădure” II, „o poiană mai așezată, on pic de șesuc” III (Budacu de Sus, BN). Ca apelativ **poderean* nu este atestat. Provine, prin (asimilare și) contragere, din **podereian*, care este un derivat din *poderei* + suf. -an sau o contaminare între *poderei* și *podan*.

16. poderieiac, podereac. În Mocod (BN) locul numit *Pă Poderei* este descris de informator „on p o d e r e i a c [pod'erejiác], p o d e r e a c [pod'eriác]”. Apelativul *poderei* + suf. -ac > *poderieiac* (cf. tot în graiul din nordul Transilvaniei, *fundac* < *fund*) >, prin contragere, *podereac*.

17. poderieiaș, podereș. În Tirlișua (BN) am înregistrat apelativele *poderieiaș* [pod'erejeș], pl. *poderieiașe* [pod'erejeșă] și *podereș* [pod'eresh], „on rit, on loc frumos, drept”, pl. *podereșe* (*Netedu*, „pămint frumos, un p o d e r e ș”), iar în Dobricel (BN) numai pe primul (*Zăpădinău*, „on loc arător; sint și p o d e r e i a ș e [pod'erejiășă]”). Nici acestea nu sint consemnate în DLR (ms.). Din *poderei* + suf. dim. -aș > *poderieiaș* [pod'erejeș] >, prin contragere, *podereș* [pod'eresh].

18. Podirenci, „on capăt de deal împădurit; e și coaste și din jos e mai întins; are și o țî' de rituț” I; „are didisupt și rit frumos, loc așezat” II (Călăcea, SJ). Deși nu am reușit să vedem locul denumit astfel, este evident că toponimul are la bază un derivat de la *poderei* (*podirei*) cu suf. -enci (> **podireienci* >, prin contragere, **podirenci*).

19. Podețu, „e oblu”, platou lingă *Poderei* (Ulieș, MS); (**În**) **Podeț**, „o p o i a n ă” I, „o z ă p o d e, on gol în mijlocul pădurii; e și drept o țiră; e relieful ca on podeț, ca cum ai trece peste un șanț” II, „on loc așezat” III (Șanț, BN); **Pe Podețe** [pe pod'etă], „loc mai frumos deasupra satului; ... e mai așezat”, terase (Arđan, BN). Apelativul *podeț* (pl. *podețe*), necunoscut de DLR (ms.), a fost observat de noi în Riciu, MS (*Podu Mic*, „e un p o d e ț, e o așezătură”, terasă), și în Fundățica, BV (*Podu cu Zarzării*, „o țî' de p o d e ț” II). Din graiurile populare l-au cules și geografii. „În terminologia populară românească există o serie de cuvinte care se referă la astfel de suprafețe netede, denivelate față de

regiunile înconjurătoare : *pod*, *podei*, *poderei*, *podeț*, *podîș*”²⁰. Este un derivat de la *pod* ‘platou, terasă’ + suf. dim. *-eț*. Pentru sufix, cf. *gruiet* < *grui*, *plăieț* < *plai* etc.

20. Podie, poiană (Cetățeni, AG ; Codin, *Muscelul*, p. 118) « **Podieu Spărturilor** sau, mai adevărat, **Poiana Spărturilor** », „loc șeț” (Șirnea, BV). Apelativul *podie* (pl. *podice* și *podicuri*) ‘mică terasă, mic platou’, pe care l-am întilnit la mai mulți locuitori din Șirnea (definit „loc șes” I, „un loculeț așa frumos, un p o d e i a c” II, „un loc întins pe o coastă” III etc.) și la unul din Fundățica, BV (*Podu Cășării*, „un pod, p o d i c, podeac” I), nu figurează în DLR (ms.). Este un derivat de la *pod* ‘platou, terasă’ + suf. dim. *-ic*. Pentru sufix, cf. (tot în graiul regiunii) *bulzic* < *bulz* ‘bulgăre de mămăligă’ (Fundata, BV), *plăic* < *plai* „potecă în pădure, hățaș” (Peștera, BV) etc.

Menționăm că substantivul *podie* l-am întilnit în Tohanu Nou (BV) cu sensul de ‘scindură sau pod peste șanțul șoselei’.

21. Podiș, sat (BC) ; **Podișul**, deal (Băleni, GL) ; **Podișul**, deal (Viișoara, VS) ; **Podișul**, deal (Țifu, VS) ; **Podișul**, deal (Comarna, IS) ; **Podișul de la Corni**, deal (Corni—Albești, VS) ; **Podișul de la Pădure**, deal (Pihna, VS) ; **Podișul Horaițului**, moșie (Grămești, SV) ; **Podișul Machedonului**, deal (Frumușelele, sat contopit cu Mădirjac, IS) (toate în MDGR, IV, p. 789) ; **Podișul lui Pirjolea**, **Podișul lui Roată**, **Podișul** și **Podișul Codrețului** (NT) ; Matasă, *Cîmpul*, p. 49, 58, 59) ; **Podiș**, „loc plan în partea cea mai ridicată a pădurii comunii” (Virfu Cîmpului, BT ; CHEST. IV) ; **Podișu Covăsenilor**, „teren înalt situat deasupra nivelului șoselei cu case” ; **Podișu Ștronțenilor**, „teren înalt...” ; **Pe Podiș**, „teren mai ridicat, ... arabil” (comunicate de Maria Dandu, primul din Dămuș, celelalte din Huisurez, NT) etc.

După cunoștințele noastre de pînă acum, aria toponimelor *Podiș*²¹, precum și aria primitivă a apelativului *podîș* ‘loc înalt și întins, (relativ) plan ; platou ; terasă’ (vezi ALR II, s.n., vol. III, h. 815, punctele 414, 514, 520, 551 ; ALR I, întrebarea 2484, material în curs de prelucrare) se întind numai în Moldova și Bucovina. Din graiurile de aici, *podîș* a pătruns în limba literară (datorită geografilor și scriitorilor), prin intermediul căreia s-a răspindit, în ultima vreme, în toate colțurile țării.

22. podișcă. Se pare că *podîșcă* (pl. *podîști*) ‘terasă, platou’ este un apelativ care circulă numai în nord-estul țării. ALR II, s.n., vol. III, h. 815, l-a înregistrat în Ciocănești (SV), iar Dragoș Moldovan în Vama, Frumosu etc. (SV) ; *Pe Podirei la Biserică*, „e o p o d i ș c ă mai sus o leacă” ; *Scăuiele*, „un fel de p o d i ș c ă, așa, de pămînt, o poiană pe deal” (ambele în Frumosu). Iorgu Iordan (SCL, XXII, 1971, nr. 4, p. 404) a întilnit acest cuvînt într-un text literar. E un derivat de la *pod* ‘terasă, platou’ + suf. *-ișcă*.

²⁰ Vintilă Mihăilescu, *op. cit.*, p. 10.

²¹ Cu o singură excepție : *Pôdișu*, „virf de deal drept pe care se cultivă cartofi” (Dragomirești, MM ; comunicat E. Faiciuc).

23. Podișel (pod'îșăl], [k] **Podișele** [pod'îșăle], „e terasat” (Adrian, MS); **Podișelu** [podîșălu], „loc drept pe deal, oblu ca pe masă” (Șoimuș, MS). Apelativul **podîșel* (pl. **podîșele*), care stă la baza acestor toponime, nu este atestat. El provine din *pod* ‘platou, terasă’ + suf. dim. -*îșel*. Cf. *blidișel* < *blid*, *brățișel* < *braț*, *crinișel* < *crin*, *golișel* < *gol*, *junișel* < *june*, *mărișel* < *mare* etc. Teoretic, el ar putea fi și un derivat din *podîș* + suf. dim. -*el*, dar toponimele nu se găsesc în aria lui *podîș*.

24. Podișor, „o bucățică de loc drept din jos de locul numit *Pod*” (Girbău Dejului, CJ); **Podișor**, „e o țiră de loc drept” I, „loc frumos; de acolo în sus începe *Costișata*” II (Salva, BN); **Podișor** (Cristelec, SJ: CHEST. IV); **Podișor**, „... loc șes, poiană, podeu, p o d î ș o r” (Poieni, com. Densuș, HD); **Podișor**, „loc drept, loc mai oblu sus pe deal” (Tămășasa, HD); **Podișoru**, „un podîș” (Rucăr, AG; figurează și la Codin, *Muscelul*, p. 115); **Podișorul**, deal (Pietroșani, AG; Codin, *Muscelul*, p. 118); **Pe Podișor**, „platou arabil” (Viștea de Sus, BV); **Podișoare**, „dealuri cu diferite aspecte mai plane, cu locuri mai așezate” (Zărnești, BV); **Podișoare**, „loc plat, drept”, terase (Culun, SB); **Podișoarele**, „pantă mai întinsă” (Crăciunelu de Sus, AB); (**În**) **Podișoare**, „e cam sus, deal” I, „sui o țirică pînă ajungi pe ele și acolo e loc frumos, așezat” II (Dejani, BV); **Pă Podișoare**, „platou” (Negrilești, BN) etc.

Dacă primul nume poate fi considerat ca un derivat de la *Pod*, celelalte provin, fără îndoială, de la apelativul *podîșor* (pl. *podîșoare*) ‘mic platou, terasă’, neînregistrat în DLR (ms.), întâlnit de noi în Poieni (HD), Peștera (BV: *Podu Șteviorii*, „un p o d î ș o r”) și Fundățica (BV: *Podu cu Zarzării*, „un pod, p o d î ș o r, un fel de poieniță” I). E un derivat de la *pod* ‘platou, terasă’ + suf. dim. -*îșor*.

25. podiște. În nordul țării circulă apelativul *podîște* (pl. *podîști*) ‘terasă, platou’, necunoscut de DLR (ms.), format din *pod* ‘terasă, platou’ cu suf. -*îște*. În formulările informatorilor *podîște* înseamnă „on loc drept, ca p o d, un loc mai așezat” (Salva, BN), „on poderei” (Năsăud, BN), „ceva șes pe deal” (Valea Mare, BN).

26. Podoșanie [podoșănije], „e o așezătură puțină și apoi coastă...” II, „... e acolo sus, e o țiră drept” III, „este teren arabil deasupra la un deal, o ți’ de așezătură; ar fi ca un pod deasupra la un deal, teren oblu ca cum e podul oblu” IV (Urisiu de Sus, MS). Pare a proveni dintr-un derivat de la *podaș*: *podaș* + suf. -*anie*²² > **podășanie* >, prin asimilare, **podoșanie*.

Intrucit în sat a existat o populație ucraineană²³, nu excludem posibilitatea creării toponimului de către ucraineni, în procesul bilingvismului ucraineano-român, de la apelativul românesc *podaș* (sau, lucru puțin probabil, de la *podîș*).

27. Podișan. E. Janitsek a înregistrat toponimele **Podușan** și **Podișan** în Sebeș și Lunca (BN; SMO, p. 138, 148), numele unor arături.

²² Pentru acest sufix, vezi articolul lui Vadim Rudeanu, *Sufixe -anie și -enie în limba română*, în SMFC, II, 1960, p. 101–106.

²³ Cf. Nicolae Drăganu, *Toponimie...*, p. 75.

Etimologia ambelor toponime „e neclară” pentru autor, primul provenind „probabil din nume de pers. azi necunoscut”, iar al doilea fiind comparat cu *podîș*. V. Țira, arătînd că toponimul din Lunca, localitatea sa natală, se pronunță **Podîșan** (AUT, VII, 1969, p. 278), îl încadrează (LR, XIX, 1970, nr. 1, p. 55) între cele pentru care nu a putut indica o etimologie acceptabilă. Autorii citați nu dau descrierea geografică a locurilor.

a) În Ardan, localitate vecină cu Lunca, am întîlnit toponimul **Podîșan** [podîșán], („platău; acolo se bagă [= au locuri] și frijenii [= locuitorii satului Frij, azi Lunca] un pic” I; „deal; e deasupra o țiră oblu, foarte oblu; au și luncanii o bucățică, mai puțin în Podîșan” II), același deci cu cel menționat de E. Janitsek și V. Țira.

b) În Sebeș am notat **Podîșan** [podîșán], „on loc oblu, mai ridicat decît vatra satului” I, II. Informatorul III a pronunțat [podușán] și [podoșán].

c) Și în Idicel (MS) se află un toponim **Podîșán**, „loc întins; nu-i oblu ca masa, da-i loc frumos”, terasă puțin înclinată.

Apelativul **podîșan*, din care provin toponimele citate, nu știm să fi fost atestat. Este o variantă fonetică a lui **podîșan*, care, la rîndul lui, provine din *podîș* + suf. -*an* sau din contaminarea lui *podîș* cu *podan* (întrucît toponimele menționate se găsesc în zona de contact a ariilor acestor apelative). Pronunțarea [podîșán], cu *î* în loc de *i*, s-ar putea datora influenței analogice a altor cuvinte din această zonă: [costîș], toponime din Năsăud (BN), Urisiu de Sus (MS) etc.; [costîșa], în Beica de Sus, Chiheru de Jos, Sinmihaiu de Pădure (MS); [păriște], în Urisiu de Jos (MS), [pêtrîș], în Chiheru de Sus, Hodac, Urisiu de Jos etc. (MS). În aceste toponime (și în apelativele corespunzătoare) transformarea lui *i* în *î* se datorește caracterului dur al consoanelor *r* și *s*.

28. Poducel? S-ar putea ca **Poducelul cel Curat** ²⁴ consemnat într-o hotarnică ²⁵ din 1745 („... Și din *dimon* merge în poducelul cel curat și merge alături cu o sica cea naltă...”) să fie numele vreunei terase sau al vreunui platou, provenit din **poducel* < **poduc* ‘terasă, platou’ + suf. dim- *el*.

29. poduleț. Nici apelativul *poduleț* (pl. *podulețe*) ‘mic platou, mică terasă’ nu e înregistrat de DLR (ms.). Se întîlnește tot în Țara Birsei: „... o leacă de pod, o țir’ de p o d u l e ț, loc șeț”; „colo sus dacă e în virful coastei un p o d u l e ț, pod mic, ... îi spune acolo podei”; *Grădiște*, „pădure; sus în țimban [= virf] is zidurile, pe un p o d u l e ț” (Fundata); „*podei* îi spune la un p o d u l e ț, la un loc frumos, mai așezat” (Șirnea). E un derivat de la *pod* ‘terasă, platou’ + suf. din- *uleț*.

²⁴ *Curat* este aici participiu de la *a cura* ‘a lăzui, a defrișa, a curăți’. Alte toponime provenite de la acest cuvînt se găsesc la Iordan, *Top.*, p. 23.

²⁵ Publicată de T. G. Bulat, *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei*, Rîmnicu Vilcea, 1925, p. 10; apud Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 208.

30. Poduț, „e poiană” II, „e loc drept, înconjurat de pădure; e și pădure pe el” III, „e on loc mai sus, mai ridicat ca valea, un p o d u ț așa drept; e frumos, da-i pădure, p o d drept” IV (Vima Mare, MM); **Poduțu**, „loc drept între Coasta Ursoiului și Valea Scăriții” (Hovrila, MM; comunicat Gr. Tira); **Pă Poduț**, loc cu ruget; **Pă Coasta Poduțului**, coastă (ambele în Ciocmani, SJ; CHEST. IV).

Apelativul *poduț* ‘mic platou, terasă’, neinregistrat în DLR (ms.), l-am întâlnit în Vima Mare (MM). Este un derivat de la *pod* ‘platou, terasă’ + suf. dim. *-uț*.

Octombrie 1975

*Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

NUME DE FAMILIE DERIVATE CU SUFIXE ÎN ZONA PORȚILOR DE FIER

DE

ILEANA NEIESCU

Materialul antroponimic din care au fost selecționate numele de familie discutate mai jos constituie obiectul anchetelor onomastice întreprinse de către un colectiv de cercetători de la Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, între anii 1966 și 1968, în zona Porților de Fier¹.

Unitară din punct de vedere geografic, zona este foarte diversificată din punct de vedere etnic. Legăturile pe care le-a avut Banatul cu Iugoslavia, colonizările sîrbești din secolul al XV-lea, colonizările cehilor originari din Boemia, în secolul al XVIII-lea, apoi imigrările de „bufeni”², locuitori proveniți din nordul și nord-vestul Olteniei, la începutul secolului al XVIII-lea, sînt cîteva împrejurări care fac ca materialul antroponimic înregistrat în această parte a țării să poarte pecetea unei mari diversități.

Din numărul mare de nume de familie³ adunate în cele 10 localități cercetate⁴, ne vom opri doar asupra celor formate prin derivare cu sufixe. Ne îndreptățește la acest lucru și numărul mare din nume formate în acest fel, aproximativ 50% din totalul numelor scoase din documentele pe care le-am avut la îndemînă.

Criteriul după care ele vor fi prezentate este acela al frecvenței sufixului care intră în componența lor.

-escu, -ulescu, sufix românesc de origine tracă⁵, a fost atașat unor prenume dînd naștere la patronimice ca: *Adamescu* (O), *Avramescu* (J), *Bersescu* (J)⁶, *Bărbulescu* (J, V, Og, O), *Costescu* (Og, V, O, D, P, Ts, T, J, E), *Comănescu* (V), *Crăciunescu* (J, E), *Cristescu* (O, P, E, J), *Dobromirescu* (Og, D, Ts, E, J), *Dragotescu* (P, V), *Drăgulescu* (Ts, P, J, O), *Dumitrescu* (V, O, J, Og), *Filipescu* (P, T, O), *Girovescu* (Ts),

¹ Din colectiv au făcut parte: V. Breban, I. Faiciuc, Doina Grecu, Ileana Neiescu, I. Roșianu, Aurelia Stan, Mariana Vartic și G. Vasiliu.

² Cf. M. Petrișor, *Graiturile bufenilor din Banat*, în LR, XVII, 1968, nr. 2, p. 149.

³ Făcînd abstracție de variantele fonetice și grafice, au fost notate cca 1 100 de nume de familie diferite.

⁴ În timpul expunerii, după nume, între paranteze rotunde, am dat siglele localităților cercetate, după cum urmează: O = Orșova; V = Vîrciorova; J = Jupalnic; C = Coramnic; T = Tufări; E = Eșelnița; Og = Ogradena; D = Dubova; P = Plavișevîța; Ts = Tisovița.

⁵ A. Graur, *Le suffix thrace -isk-*, în „Romania”, LIII, 1927, p. 550; idem, *Mélanges linguistiques*, Paris — București, 1936, p. 83; E. Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -esc (pl. -ești)*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 33—34.

⁶ Numele a fost înregistrat pentru anul 1880, în grafie maghiară, cu i (*d*) redat prin e.

Gruiescu (V), *Gugulescu* (J), *Miloşescu* (Og, P, D, V, Ts, E, T), *Monescu* (T), *Novăcescu* (J, O), *Opreşcu* (V), *Oprîşescu* (J), *Pervanescu* (Og)⁷, *Pătrulescu* (O), *Rădulescu* (J, T, Og, O, E), *Trăilescu* (V, O), *Truşeşcu* (O)⁸, *Velescu* (P), *Zărescu* (O) etc. Ultimul nume este un derivat al prenumelui *Zăria*, formă populară obișnuită pentru *Zaharia*.

Sufixul a fost alăturat și altor antroponime, porecle sau supranume, derivând nume de familie ca: *Bălvănescu*, cu varianta *Bîlvănescu* (V), *Bobulescu* (T), *Buzetescu* (Og), *Cernescu* (T, J, O), *Ciuculescu* (J, T, E, O), *Furtunescu* (O), *Gureşescu* (P), *Mulescu* (J), *Orbulescu* (P, J, Og, O, E, T, D), *Sorescu* (J, Og), *Stolojescu* (J, O), *Vişinescu* (O).

Menționăm că în regiunile de unde provin bufenii sau în zonele învecinate cu locul lor de baștină există un mare număr de toponime în *-ești*, formate de la aceleași antroponime ca și numele de familie în *-escu*, înregistrate de noi la Porțile de Fier. Astfel de toponime sînt: *Bîlvănești*, *Bîrsești*, *Comănești*, *Dragotești*, *Drăgulești*, *Furtunești*, *Miloșești*, *Monești*, *Oprîșești*, *Pîrvănești*, *Veleşti* etc. Acest paralelism poate constitui o dovadă că numele de familie formate cu sufixul *-escu* au fost aduse de olteni odată cu așezarea lor în sudul Banatului. Dar și în Banat, mai ales în zona centrală, au fost atestate numeroase toponime în *-ești*, încă din secolul al XV-lea⁹. În valea superioară a Begheiului, de exemplu, unde predomină toponimele în *-ești*, au fost înregistrate, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, 17 nume colective în *-ești*. „Se pare că acestea serveau drept nume distincte ale familiilor, cum erau de altfel și matronimele maritale în *-oane* și *-easă*”¹⁰. În legătură cu vechimea unor nume și toponime în *-escu*, E. Petrovici spunea: „Se poate deci presupune, împreună cu acad. Al. Graur, că sufixul *-escu(l)*, pl. *-ești*, a format încă din epoca latinei daco-moesice nume de descendenți și de locuri...”¹¹. Din păcate nu dispunem de date care să confirme o vechime prea mare a acestor nume pentru zona Porților de Fier.

-ean, *-an* este sufixul care indică aproape prin excelență apartenența locală a indivizilor. Se alătură deci numelor de localități sau, uneori, de regiuni mai întinse. Astfel de nume de familie sînt: *Ardelean(u)* sau *Ardelian* (J, T, O, Ts, P) < *Ardeal*, *Breban* (J) < *Brebu*, *Bulzan* (E) < < *Bulz*, *Cioran* (J) < *Ciorani*, *Cîrpan* (O) < *Cîrpa*, *Crașovan* (O) < < *Carașova* (cu disimilarea totală a lui *a* din prima silabă), *Feneșan* (Og. O) < *Feneș*, *Jebelean* (P) < *Jebel*, *Logojan* (J) < *Logoj*¹², *Motreanu* (V) < < *Motru*, *Nădășan* (O) < *Nădăș*, *Ploștenan* (V) < *Ploștina*, *Prejneanu* (V) și *Preșnean(u)* (T, V) < *Prejna*, *Puian* (O) < *Pui*, *Răchișan* (V, J) < *Răchita*, *Remefianu* (P) < *Remetea*, *Roșianu* (V) < *Roșia*, *Runcan*

⁷ Numele apare pentru prima oară în anul 1887 și se continuă apoi, sub aceeași formă, pînă în zilele noastre. Și în acest nume avem de-a face cu aceeași grafie maghiară.

⁸ În zonă există apelativul *truș* = butuc, ca și porecla care se dă unui om mic și îndesat. Cuvîntul a fost înregistrat ca hipocoristic; *Truș*, cf. *Truşești* (DOR, p. 43, s.v. *Dimitrie*, III. 11). Numele ar putea proveni deci de la *Truşlea* > *Truşeşcu* sau din *Truşulescu* > *Truşeşcu*.

⁹ E. Petrovici, *op. cit.*, p. 33; Ioan Pătruț și Malvina Pătruț, *Toponimice bândălene în -ești (I)*, în CL, XII, 1967, nr. 2, p. 289–298; idem, *Toponimice bândălene în -ești (II)*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 201–209.

¹⁰ V. Ardeleanu, *Vechimea numelor de familie fărânești din Banat*, în CL, XIII, 1968, nr. 2, p. 221.

¹¹ E. Petrovici, *op. cit.*, p. 34.

¹² Cf. I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 221–224.

(O) < *Runc*, *Sărmășan* (O) < *Sărmaș*, *Severineanu* (V) < *Severin*, *Sileanu* (O) < *Silea*, *Știubeianu* (O) < *Știubei*, *Teregovan* (D) < *Teregova*, *Urdăreanu* (J) < *Urdari*, *Vratnean* (E,V) < *Vrata*.

În cazul numelor de familie derivate din nume de localități formate cu sufixul toponimic *-eni* sau *-ani* a fost folosit sufixul patronimic *-ean*. Astfel de cazuri avem în *Albeanu* (T, J, O) < *Albeni*, *Băleanu* (O) < < *Băleni*, *Bălțeanu* (T, Og, J) < *Bălteni*, *Brînzan* (O) < *Brînzei*, *Broșteanu* (O) < *Broșteni*, *Cîmpeanu* (O) < *Cîmpeni*, *Gropșianu* (O, E) < *Gropșani*, *Negreanu* (J) < *Negreni*, *Nemțeanu* (T) < *Nemțeni*, *Oprîșan* (J, O, E, D, Og) < *Oprîșeni*, *Pădureanu* (O) < *Pădureni*, *Ripiceanu* (O) < *Ripiceni*, *Ungureanu* (T, J, V, O, E) < *Ungureni*, *Văleanu* (O) < < *Văleni*, *Vlăduceanu* (P, O) < *Vlăduceni*. La aceste forme s-a ajuns, ca și în alte regiuni ale țării, prin hapologie, pentru evitarea unor grupuri sonore apropiate sau identice¹³. Numele *Domășean* (O) și *Verindean* sau *Veringean* (T, Og) (cu *d + e > ġ*), provenite din *Domașnea* și *Verendin*, în loc de *Domășnean* și *Verendinean*, s-au format în același fel.

Au fost înregistrate și numele *Izvernar(iu)* (E), un derivat al toponimului *Izverna*¹⁴, și *Peșcenariu* (J) (cu *t + e > ċ*), derivat din toponimul *Peșteana*¹⁵. În aceste cazuri asistăm fie la înlocuirea lui *-(e)an* prin sufixul *-ar*¹⁶ pentru evitarea repetării lui *n*, fie cu sufixul lat. *-arius*, care indică originea locuitorilor¹⁷.

-ea, sufix specific antroponimic, preluat din slavă odată cu formele hipocoristice ale unor prenume. Se generalizează și devine foarte productiv în limba română. Apare în nume de familie, care la origine au fost porecle, derivate, la rîndul lor, din apelative¹⁸. Iată câteva din acestea: *Bîtea* (O) < *bît(ă)*, *Boarne* (T) < *boarnă*¹⁹, *Boldea* (P) < *bold*²⁰, *Butea* (O) < *bute*, *Căpușea* (J, T) < *căpușă*, *Ciobotea* (O) < *ciobotă* (pronunțarea locală pentru *ciubotă*), *Codrea* (O) < *codru*²¹, *Colîrlea* (T) < *colîrlă*, *Huștea* (O) < *huște*, *Musteșea*, cu varianta *Musteșă*, (J) < *mustășă*²², *Negrea* (J) < *negru*, *Pirtea* (O) < *pirtea* (*pircea* = cel mai pipernicit om sau animal dintr-un grup), *Sporea* (J, T, P) < *spor*, *Surdea* (O) < *surdu*, *Surlea* (J) <

¹³ Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 119. Pentru alte exemple vezi *ibidem*, p. 119; Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936, p. 141.

¹⁴ Semnalăm și alte derivate de la *Izverna*: *Izverniceanu* (T) și *Izvercianu* (O, P, T).

¹⁵ Cf. Ștefan Pașca, *Sufixe care indică apartenența locală*, în DR, VII, 1934, p. 160. S. Pușcariu, *Pe marginea cărților. III*, în DR, VI, 1931, p. 534, îl derivă din *Peștera* > *Peșterar* > *Peșteran*, prin disimilare.

¹⁶ Sufix creat prin disimilare din *-(e)an*, la cuvinte în care tema se termină în *n*, cf. S. Pușcariu, *Cîteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română*, în DR, I, 1921, p. 327; *idem*, *Pe marginea...*, p. 534; Ștefan Pașca, *Sufixe...*, p. 159 și urm.

¹⁷ Iorgu Iordan, *Toponimie românească*, București, 1963, p. 412-413, unde este dată întreaga bibliografie a problemei; Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 119.

¹⁸ Cf. și Ioana Vintilă-Rădulescu, *Sufixul antroponimic -ea*, în SMFC, vol. IV, 1967, p. 56. Despre sufixul *-ea* și funcțiile lui, vezi Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 120-122, și Șt. Pașca, *Nume de persoane...*, p. 139-140.

¹⁹ DA, s.v. *boarnă* „musculiță care trăiește în pădure”, cf. și Șt. Pașca, *Nume de persoane...*, s.v. *Boarne*.

²⁰ Cf. și Ștefan Pașca, *ibidem*, s.v. *Boldea*.

²¹ Cf. *ibidem*, s. v. *Codru*.

²² Cf. *ibidem*, s. v. *Mustășea*.

surlă, *Șurlea* (J) < *șurlă*, *Tandea* (O) < *Tanda* (cf. *Tanda* și *Manda*), *Zbîrcea* (D) < *zbîrci* ²³.

Nume de familie cum ar fi *Cîrstea* (O, V, Og), *Ghinea* (O), *Minea* (Og), *Mirea* (Og), *Mihalcea* (P,) *Todea* (O) sînt, după părerea unora, preluate din bulgară, urmînd formele hipocoristice: *Gînjo* ²⁴, *Krăstjo* ²⁵, *Minjo* ²⁶, *Mihălčo* ²⁷, *Mira* ²⁸, *Tôdjo* ²⁹, la care mai adăugăm pe *Didea* (Og, O) < *Didjo* ³⁰, *Docea* (T) < *Dôčo* ³¹, *Lalea* (O) < *Lăljo* ³², *Sonea* (J) < *Sonè* ³³, *Spirea* (O) < *Spiro* ³⁴ și *Tunea* (O) < *Tûnjo* ³⁵. Pentru unele din ele au fost propuse și alte explicații: *Cîrstea* și *Minea* < *Cîrsta* și *Mina*, printr-o pronunțare muiată a consoanei, iar *Spirea* este un hipocoristic format în limba română de la *Spiridon* ³⁶.

Alte nume din această categorie: *Vucea* (O) și *Gorea* (V) au fost explicate, primul, ca fiind un derivat cu sufixul diminutival slav -*ce*, redat, în general, în românește prin -*cea* ³⁷, iar al doilea din *Gore*, hipocoristic al lui *Grigore* ³⁸. Menționăm că hipocoristicul *Gore* are circulație în regiunea studiată.

-*oi(u)*, sufix patronimic, derivă numeroase nume de familie în zona Porțile de Fier. Numărul lor mare se datorește pătrunderii în onomastica românească a unor nume de proveniență slavă formate cu sufixul -*oje* (*oi*) ca: *Băloi* (E), *Brătioiu* (O), *Dobroi* (O), *Dondoi* (O), *Drăgoi* (Og, J, V), *Rădoi* (O, J, T, Og), *Slăvoi* (V, T).

Totodată -*oi(u)* apare însă și împreună cu nume românești, formînd nume ca: *Andrițoi* (P), *Armășoiu* (O), *Bădoi* (Og), *Davițoiu* (O), *Guțoi* (T), *Mageroiu* (J), *Mihăloi* (O), *Mitroi* (T, O), *Pătrășcoiu* (P), *Stăniloiu* (O) și *Zamfiroiu* (J). În cazul acestor nume sufixul -*oi(u)* este probabil continuatorul latinescului -*oneus* ³⁹, care încă în latină avea rolul de a deriva porecle, de a individualiza ⁴⁰. În afară de numele de mai sus, derivate de la substantive masculine, am înregistrat și numele de familie *Cristinoiu* (O), *Săftoiu* (O) și *Smărândoiu* (O), care au la bază derivatele feminine *Cristinoia*, *Săftoia*, *Smărândoia* ⁴¹. Numele *Cristinoiu*, *Săftoiu* și *Smărândoiu* nu mai au, în zona noastră, corespondentele feminine. Astfel de nume sînt foarte slab reprezentate în zonă, ca și derivatele feminine de la pre-

²³ Cf. *ibidem*, s. v. *Zbîrcea*.

²⁴ Cf. *ibidem*, s. v. *Ghinea*.

²⁵ Cf. *ibidem*, s. v. *Cîrstea*.

²⁶ Cf. *ibidem*, s. v. *Minea*.

²⁷ Cf. *ibidem*, s. v. *Mihalcea*.

²⁸ Cf. *ibidem*, s. v. *Mirea*.

²⁹ Cf. *ibidem*, s. v. *Todea*.

³⁰ Stefan Ilčev, *Rečnik na lčenile i familni imena u bălgarile*, Sofia, 1969, s. v. *Didjo*.

³¹ *Ibidem*, s. v. *Dôčo*.

³² *Ibidem*, s. v. *Lăljo*.

³³ *Ibidem*, s. v. *Sonè*.

³⁴ *Ibidem*, s. v. *Spiro*.

³⁵ *Ibidem*, s. v. *Tûnjo*.

³⁶ Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 121, 163.

³⁷ *Ibidem*, p. 121.

³⁸ *Ibidem*, p. 121.

³⁹ E. Petrovici, *Sufizul -oiu (-oău)*, în *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 135.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 133.

nume masculine, dintre care am înregistrat un singur nume : *Mitrăchioaia* (T, P). Forma specific bănățenească cu *î* intervocalic păstrat, în cazul sufixului nostru transcris *n* (-*oni*), este prezentă în câteva nume care, la origine, au indicat probabil pe aparținătorii la o familie ⁴² : *Dumistrăconiu* (O), *Mercioniu* (V); *Păneroni* (O) și *Tudoroni* (T) — sub formă de plural — sau femininul *Ștefoane* (O).

-*ici*, -*ovici* (-*evici*), sufixe patronimice specifice antroponimiei slave, sînt relativ des întîlnite în zonă, fapt explicabil pe de o parte prin răspîndirea numelor de familie de origine sîrbocroată, cum ar fi : *Croici* (Og), *Didici* (Og) *Grubetici* (J), *Mihailovici* (O), *Milașovici* (Og, O), *Pîrllovici* (T) etc., și, pe de altă parte, prin tendința de sîrbizare a patronimelor românești sub influența patriarhiei din Sremski Karlovci (1783), de care depindea și biserica românească din Banat ⁴³, și a episcopiei din Virșeț, de care depindea sudul Banatului. Aceasta s-a făcut prin adăugirea sufixului (-*ov*)*ici* la antroponime românești, ca în *Dumitrovici* (O), *Golici* ⁴⁴, *Ianculovici* (T, P), *Lăpădatovici* (E), *Paulovici* (O), *Pîrvulovici* (T) și *Ștefanovici* (T, P) ⁴⁵.

-*ilă*, sufix care indică, în general, pe purtătorul unei calități, uneori cu sens depreciativ sau augmentativ, sau „are funcția de a forma pur și simplu nume proprii” ⁴⁶. Astfel de nume de familie, la Porțile de Fier, sînt : *Băcilă* (J, O) < *Baciu* ⁴⁷, *Dăgilă* (P) < *Dragu*, *Frățilă* (Og) ⁴⁸, *Mănăilă* (J) < *Manoilă*, *Nămăilă* (O, J), o formă metatezată a lui *Mănăilă* sau dintr-o poreclă *Nămaie*. Tot porecle au fost la origine și numele de familie *Mustăcilă* (V, O) ⁴⁹ (om cu mustață mare), *Săsăilă* (J) (om care sîșie) ⁵⁰. Antroponimele *Stănilă* (O) și *Trăilă* (V) corespund formelor scr. *Stanilo* ⁵¹ și *Trajlo* ⁵², *Stănilă* putînd fi și un derivat al antroponimului românesc *Stan*.

-*eș*, sufix care derivă nume de familie din prenume : *Bogdaneș* (P) sau din porecle, indicînd pe posesorul unei calități ⁵³ : *Gurieș* (T) ⁵⁴, *Labeș* (V), *Talpeș* (J, O E) ⁵⁵, *Dîrpeș* (E, O) cu varianta *Derpeș* ⁵⁶, *Dîrdeș* (O) ⁵⁷, *Doandăș* (V, J) ⁵⁸.

⁴² E. Petrovici, *Sufixul -oiu...*, p. 135.

⁴³ Radu Flora, *Relațiile sîrbo-române. Noi contribuții*, Panciova, 1968, p. 7.

⁴⁴ Cf. numele de familie *Golu* (T, O).

⁴⁵ Astfel de derivate au fost foarte frecvente în Moldova, în secolele ale XIV-lea și al XV-lea, cf. Corneliu Reguș și Aspazia Reguș, *Antroponime masculine în documentele slavo-române emise de cancelaria Moldovei între anii 1388 și 1451 (II)*, în SCL, XXV, 1974, nr. 6, p. 595—596.

⁴⁶ Mioara Avram, *Sufixele românești -ilă masculin și -ilă / -lă feminin*, în SMFC, vol. II, 1960, p. 154.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 153; cf. și Bacea, DOR, p. 185, s. v. *Baciu*.

⁴⁸ Ștefan Pașca, *Nume de persoane...* : *Fratu, Fratea și Frateș*, s. v. *Fratu*.

⁴⁹ M. Avram, *art. cit.*, p. 153.

⁵⁰ Numele *Săsăilă* ar putea proveni și din *Sărsăilă*, denumirea populară a diavolului, care circula în zonă sub această formă; cf. CADE, s. v. *Sarsailă*; M. Avram, *art. cit.*, p. 159.

⁵¹ Mioara Avram, *art. cit.*, p. 175.

⁵² *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb, 1880 și urm., s. v. *Trajljo*.

⁵³ Ștefan Pașca, *Nume de persoane...*, p. 142.

⁵⁴ *Ibidem*, s. v. *Gură*.

⁵⁵ *Ibidem*, s. v. *Talpă*.

⁵⁶ Cf. a *dîrpăi* = a se scărpină tare. Verbul, cu se isul de mai sus, are circulație în regiune.

Forma *Derpeș* reprezintă grafia maghiară.

⁵⁷ Cf. *dirdii*.

⁵⁸ Cf. *dondăni*.

-*an*, sufix cu valoare augmentativă și uneori peiorativă, formează nume de familie de la prenume și supranume⁵⁹. Am înregistrat și noi astfel de nume: *Paraschivan* (O), *Știrban* (P), *Sorcovan* (D), *Voican* (T, P). În nume ca *Bălan* (Og, T) și *Lungan* (O) derivarea s-a produs pe plan apelativ și nu onomastic.

-*a*, sufix motional care derivă substantive feminine din masculine. În antroponimie el a creat prenume sau porecle, derivând numele femeii din al bărbatului. Astfel de nume sint: *Basaraba* (O, D, Og), *Bălașa* (V)⁶⁰, *Busuioaca* (J), *Cocora* (O)⁶¹, *Mohora* (V)⁶². *Ciunga* (O)⁶³ a fost la origine o poreclă feminină sau un derivat de la *Ciungu*.

-*ie(ă)*, -*ig(ă)*, sufix cu valoare diminutivală, formează hipocoristice devenite nume de familie ca: *Bădică* (T), *Mănică* (J), *Stănică* (O), *Ianoșigă* (O), *Ștefăniță* (O).

-*uț(ă)*, sufix diminutival, formează, în general, hipocoristice, dintre care unele au devenit nume de familie ca: *Băluță* (O), *Drăguț(ă)* (P, O), *Micluț* (O), *Văcuț* (O)⁶⁴, *Vlăduț* (O).

-*aș(a)*, sufix care formează nume de familie de la prenume: *Magdaș* (V)⁶⁵, *Mateiaș* (O, T). Un nume ca *Brîndaș* (P) a fost derivat dintr-un alt nume de familie, *Brînda*, înregistrat de noi la Eșelnița.

-*așcu* creează hipocoristice devenite nume de familie din prenume⁶⁶: *Dumitrașcu* (J) și *Petrașcu*, cu varianta *Pătrașcu* (V, O, T), sau de la porecle, ca în *Mutașcu* (O), cunoscut în regiune și ca supranume.

-*ău*, sufix înregistrat în zonă în trei nume de familie: *Despău* (O), *Margău* (V), *Vlădău* (V). Ele au putut fi derivate de la numele de persoană *Despa*⁶⁷, *Marga*⁶⁸, *Vlad*⁶⁹ sau corespund unor nume de familie bulgărești *Děspov*⁷⁰, *Mărgov*⁷¹, *Vlădov*⁷².

-*inț(i)*, sufix de origine slavă, controversat sub raportul originii locale sau personale⁷³, a fost notat în două nume de familie: *Delurințu* (V) și *Tuculințu* (Og, D), ambele avînd formă de singular.

-*eț*, sufix diminutival cu ajutorul căruia s-au format numele de familie *Pauleț* (O) și *Verdeț* (O).

⁵⁹ Corneliiu Reguș și Aspazia Reguș, *art. cit.*, p. 598, subliniază faptul că acest sufix nu trebuie confundat cu -*an* < -*ean*.

⁶⁰ Șt. Pașca, *Nume de persoane...*, s.v. *Bălaș*.

⁶¹ *Ibidem*, s. v. *Cocora*.

⁶² Ioana Vintilă-Rădulescu, *art. cit.*, p. 51, este de părere că nume de tipul *Cocora*, *Mohora* ar putea proveni din *Cocorea*, *Mohorea* prin monoftongarea lui *ea* la *a*, după *r*.

⁶³ Cf. I. Rîzescu, *Asupra sufixelor onomastice -a₁ (topoantroponimic) și -a₂ (antroponimic)*, în SMFC, vol. VI, 1972, p. 36–37.

⁶⁴ Numele provine dintr-un nume de bărbat *Vacă*, *Vacul*, care are la origine numele de bărbat bg. *Váko*; cf. I. Pătruț, *Studii...*, p. 168; cf. St. Ilčev, *Rečnik...*, s. v. *Váko*.

⁶⁵ Cf. St. Ilčev, *op. cit.*, s. v. *Măgda*.

⁶⁶ G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 298.

⁶⁷ Șt. Pașca, *Nume de persoane...*, s. v. *Despa*, îl consemnează ca prenume de origine slrbocroată. Cf. St. Ilčev, *op. cit.*, s. v. *Děspa*.

⁶⁸ Cf. St. Ilčev, *op. cit.*, s.v. *Mărga*.

⁶⁹ Cf. *ibidem*, s. v. *Vlad*.

⁷⁰ Cf. *ibidem*, s. v. *Děspo*.

⁷¹ Cf. *ibidem*, s. v. *Mărgo*.

⁷² Cf. *ibidem*, s. v. *Vlădo*.

⁷³ Pentru discuție și bibliografie, vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 428 și urm.

În afară de sufixele de mai sus, a căror derivare nu a fost ilustrată cu toate exemplele culese, s-a mai notat câte un singur derivat, uneori răspândit în mai multe localități, cu următoarele sufixe: *-uș*, *Bârduș* (V); *-oc*, *Berbecioc*, cu varianta *Berbeciuc* (O); *-ei*, *Brânzei* (E, T); *-aci*, *Bălaci* (T, E); *-că*, *Bojandă* (Og); *-el*, *Ciurel* (T, J, D, Og); *-easă*, *Costuleasa* (O), și *-oci*, *Lungoci* (O).

Un mic sondaj efectuat pe materialul ce ne-a stat la dispoziție pe primii 10 ani, de la 1790 la 1800, a dus la următorul rezultat: din totalul de 36 de nume de familie diferite (neglijând variantele fonetice și grafice), 10 erau nume simple și 26 derivate cu sufixe. Cu sufixul *-escu* au fost derivate 17 nume, cu *-ovici* trei, cu *-uță* două, iar cu *-an*, *-ean*, *-ei*, *-eș*, câte un singur nume. Uneori de la același nume, cu ajutorul a mai multe sufixe deosebite, au fost derivate mai multe nume de familie. Astfel, în același an și în aceeași localitate (1796, Plavișevița) au fost menționate numele *Bogdanescu*, *Bogdanovici* și *Bogdaneș*.

Ordinea de frecvență a principalelor sufixe antroponimice pentru întreaga perioadă studiată (1790—1965) este: *-escu*, *-ean(u)*, *-ea*, *-oi(u)*, în concordanță cu cea stabilită pentru limba română de acad. Al. Graur⁷⁴ și de Ioana Vintilă-Rădulescu⁷⁵. Ea diferă puțin de cea stabilită de Al. Cristureanu pentru Valea Jiului⁷⁶.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁷⁴ Al. Graur, *Nume de persoane*, p. 113 și urm.

⁷⁵ Ioana Vintilă-Rădulescu, *art. cit.*, p. 59.

⁷⁶ Al. Cristureanu, *Derivarea cu sufixe a numelor de familie din Valea Jiului*, în CL, VI, 1961, nr. 1, p. 177.

DIN NOU DESPRE TOPONIME FORMATE DIN ANTROPONIME *

DE

I. PĂTRUȚ

Într-un articol recent căutam prin exemple să susțin legătura dintre toponime și antroponime rare sau chiar neatestate ¹.

Referitor la *Lugoș*, recte *Logóș*, adaug încă două exemple :

Cartoșan, nřam actual, în care distingem un sufix, obișnuit, *-an-* (cf. *Todoran*, față de *Todor*) și sufixul discutat aici, *-oș-*.

Toponimul *Cartoșani*, sat în jud. Ilfov, este explicat, greșit, de două ori, în DOR : „ipotetic prin forma intermediară **Cartogani*, din *Cartu* + suf. *ov* > *og*” (p. 28, s.v. *Cartu*) ; din subst. *cărtoajă* „om cicălitor” (DLR) (p. 243). De fapt, *Cartoșani* reprezintă sau o formă de plural a numelui de persoană *Cartoșan* sau un derivat cu sufixul *-an-* față de un antroponim **Cartoș(u)*, **Cartoșea*. Acesta din urmă, la rîndul său, trebuie raportat la antroponimele, înregistrate în DOR, *Cartu* (și numele unei ape), *Cartul*, *Cartea* (cf. și der. *Cărtoșă*) (p. 28), explicate, forțat, din *Cuart* [?], lat. *Quartus* „al patrulea”, sau din *Carterie* [?] < lat. *quartarius* „pătrar” (*ibidem*).

Antroponimele *Cartu(l)*, *Cartea*, le consider derivate, cu suf. *-t-* (cf. *Mustul*, *Musta*, *Mustea* < *Mus-* ²), de la o temă *Car-*, cf. numele de persoane *Cara* (cf. der. *Cărăscul*, *Cărilă*, *Carai*, *Cărată*, *Cărănoiu*), explicate în DOR, la întîmplare, din subst. *car* sau din vb. *a căra* [sic] (p. 229) ; *Cara* este raportat și la tc. *kará* „negru” (*ibidem*). Numele *Cara*, alături de formele posibile *Car*, *Caru*, trebuie raportate la bg. *Káro* nb (explicat de Ilčev din tc. *kara* „negru”), *Kárjo* nb (Ilčev), *Kára*, înregistrat de Ilčev numai ca nume de femeie ; cf. scr. *Káro* nb, cu mențiunea că ar fi nume turcesc (RJA) (cf. der. *Karić* nřam ; *Karin* nb și top. RJA), top. *Kar* (RJA).

* Utilizez următoarele abrevieri :

Ilčev Stefan Ilčev, *Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarite*, Sofia, 1969

nb nume de bărbat

nf nume de femeie

nřam nume de familie

RJA *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1880 și urm.

top. toponim

¹ I. Pătruț, *Referitor la toponime formate din antroponime*, în SCL, XXVII, 1976, nr. 1, p. 17—19.

² I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 204.

Referitor la structura derivatelor, vezi I. Pătruț, *Despre structura și originea hipocoristicelor slave*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 77—80.

CL, anul XXI, nr. 1, p. 39—44, Cluj-Napoca, 1976.

Cartu(l), *Cartea*, menționate mai sus, au și ele corespondente slave : bg. **Karto* (care, fără îndoială, nu are nici o legătură cu tc. *kart* „tare ; bătrîn”, cum crede Ilčev), de unde *Kártov* nfm (Ilčev) ; scr. (derivat cu suf. -*ic*) *Kartić* nfm (RJA). Consider însă că numele (*Cartu(l)*, *Cartea* pot fi derivate românești (cu suf. -*t*-, v. *supra*) de la o temă în consoană *Car-*, în conformitate cu structura derivatelor românești ³.

Motorojescu, nfm din comuna (cu populație românească) Uzdin (Iugoslavia) ⁴, analizabil *Motor-oj-escu*, de la o temă extrasă din *Motora*, nume de familie cunoscut (DOR, p. 328), cf. și der. *Motorescu*, *Motoroga*, top. *Motorgi* (*ibidem*), *Motorăști* (= *Motorești*), localitate componentă a orașului Cîmpeni (jud. Alba).

Declaram altădată că nu cunosc originea numelui *Žéna* (oficial *Jena*), sat, com. Găvojdia, jud. Timiș ⁵. Cred acum că ne aflăm tot în fața unui antroponim : în satul Ostrov (com. Birchis), jud. Arad, există supranumele *Žéna* ⁶ ; cf. și antroponimele *Genea*, der. (cu suf. -*eș*-) *Geneș* (DOR, p. 281), *Genoiu* nfm actual. Forma (bănățeană) *Gean* (*ibidem*) dovedește că legătura acestor nume cu subst. *geană*, propusă în DOR (p. 281), nu poate fi acceptată.

Zolt, sat al com. Firdea, jud. Timiș, este atestat sub forme diferite : cea mai veche, din 1453—1454, *Zolthur*, conține poate o greșală de grafie față de *Zolthul* (din 1617) ; *Zold*, din 1828, 1851, este formă maghiarizată grafic, avînd sufixul toponimic maghiar -*d* ; 1464 *Zolth*, 1599 *Zolt* redau forma românească ⁷.

Numele de persoană, identic ca formă, nu este, după informațiile mele, atestat. El a fost un derivat cu suf. -*t*- (v. *supra*), de la o temă *Zol-*, cf. bg. *Zólov* nfm, *Zólev* nfm, *Zóljovec* top. (Ilčev).

Antroponimul **Zolt* a avut formă masculină ca și *Cartu(l)*, *Mustul*, față de *Cartea*, *Musta*, *Mustea*, menționate mai sus. Forme paralele (tot cu suf. -*t*-) sînt numeroase : *Bantul* / *Bante* (DOR, p. 199) (de la o temă *Ban-*, cf. *Ban(ul)* / *Bana* / *Bană*) ; *Bentu* (sat în jud. Buzău) / *Benta* (top.) / *Bente* (der. *Bentoiu*) (explicate, la întîmplare, din subst. *bent* <tc. *bend* „dig” în DOR, p. 199) sînt formate de la un *Ben-*, cf. *Bene(a)*, *Benu*, *Bena* (considerate ca provenind din *Benedictus* sau, mai puțin acceptabil, [după Th. Capidan], din tema slavă *ben* „a ucide” ; *Bena* este raportat și la ung. *béna* „olog”) ; *Bartul* / *Barta* sînt raportate, în DOR, la *Bartholomeus* (p. 21—22) ; de fapt antroponimul al doilea poate fi legate de ung.

³ Vezi I. Pătruț, *art. cit.*, în CL, XVIII, 1973, nr. 1, p. 83—84.

⁴ Vezi Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim uzajamnostima u oblasti narodne književnosti — Actele Simpozionului dedicat reciprocităților iugoslavo-române în domeniul literaturii populare (Pančevo, 28.IX—1.X 1972), Pančevo, 1974, p. 503, 405—505 (foto).

⁵ I. Pătruț, *Studii...*, p. 217.

⁶ Comunicat de ing. I. Păiușanu (originar din Ostrov).

⁷ Toate formele menționate sînt înregistrate de C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, II, [București, 1968], p. 281.

Formele *Zolthur* (1454) și *Zolth* (1464) se găsesc și la Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, II, Budapesta, 1894, p. 71.

Pentru grafia -*l*/-*d*, cf. numele orașelului, din aceeași regiune, *Făget* (jud. Timiș) : 1548 *Fagyath*, 1594 *Faczat*, 1607 *Fachaitt* [sic], *Faczalt* etc., față de 1595 *Facsád*, 1603 *Facyad* ; în 1595 apar forme și cu -*d* și cu -*t* : *Fachiad*, *Fachat*, *Fachad*, *Fachiat* (C. Suciu, *op. cit.*, I, p. 225).

Forma românească a localității *Zolt* a avut totdeauna un -*t*, după cum arată și numele colectiv al locuitorilor : *zolleni* (în graiul local : *zolcéh*. Informator : Bujor Surdu).

Bartha, iar acesta de *Bartholomeus*. Atît *Barta*, cît și mai ales *Bartul* le consider însă formate de la o temă *Bar-* (cf. *Bar* nb, *Bara*, *Bară*, raportate, hazardat, la tracul *bara* și sl. *bara* „mlaștină”. DOR, p. 191); *Birt* nfm / *Birta* (încadrate, în DOR, p. 22, printre formele provenite din *Bartholomeus*) le socotesc derivate din tema *Bir-*, cf. *Biru*, *Bira* nb (care nu au nimic comun cu ar. *biro* „june” < alb. *bir* „fecior”. DOR, p. 203); *Burtul* nfm dovedește, prin forma sa, că și *Burta* nfm, *Burtă* nfm, *Burtea* nfm (explicate, în DOR, p. 224, din *burtă*) pot fi, măcar uneori, derivate (cu același sufix) față de *Bur* nb, *Buru(l)* nb (cf. *Buru*, sat în jud. Cluj), *Bura* nf, *Bură* nfm, *Burea*, comparate, în DOR, cu subst. *bur(ă)* „ploaie” (p. 223); cred că *Gost*, judecînd și după formele *Goastă* nfm și *Gostea* ⁸ (DOR, p. 286), nu trebuie legate de sl. *gostĭ* (ca în DOR, p. 286), ci de tema *Gos-*, cf. *Gosea* (DOR, p. 286); *Gust* nfm, explicat, prin afereză, din *Augustin* (DOR, p. 18) sau din subst. *gust* (DOR, p. 290), *Gustea* (DOR, p. 18) sînt formate din *Gus-*, de la un antroponim neatestat (cf. însă bg. *Gúse* nb, *Gúsev* nfm, Ilčev); *Mortu* nfm, *Moarte* nfm, *Moartea* nb raportate, în DOR, la *mort* sau *moarte* (p. 326), trebuie legate de tema *Mor-*, cf. *Moru*, *Mora* nb (DOR, p. 326) (cf. *Morăști*, sat, jud. Argeș); *Postul* nfm, *Postea* nu cred că au vreo legătură cu *Apostol* (ca în DOR, p. 15), ci cu *Pos* nb, *Posa* nfm (comparate cu tc. *possa* „depozit” [!], DOR, p. 351) (cf. com. *Posești* și satele *Poseștii-Pămînteni* și *Poseștii-Ungureni*, jud. Prahova); *Tintul* nb, *Tinte(a)*, pot fi raportate la *Tin* < *Constantin* (DOR, p. 35) sau din *Leontin*, dar și la bg. *Tino* nb (pe care Ilčev îl consideră ca variantă a lui *Tinjo*, iar pe acesta ca abreviere din *Konstantin* ⁹).

Despre *Iscroni* (rostit *Iscrón*), sat component al com. Aninoasa, municipiul Petroșani, E. Petrovici afirma că provine din porecla *Iscra* < sl. *iskra* „scînteie” ¹⁰. Nu se poate dovedi că antroponimul a fost o poreclă și cu atît mai puțin că provine din sl. *iskra*. Toponimul este derivat (cu suf. -oñ) de la o temă *Iscr-*, deci antroponimul putea avea forma *Iscra*, dar și *Iscru* (sau chiar *Iscre*). Existența unui astfel de nume la români e confirmată de *Iscrulescu* nfm actual.

Antroponimul *Iscru* are corespondente în limbile slave: cf. bg. *Ískro* nb (considerat de Ilčev ca abreviere din *Ískren* nb, provenit din adj. *iskren* „sincer”) (cf. der. *Ískrov* nfm, Ilčev), *Ískrjo* nb (cf. *Ískrev* nfm, Ilčev), *Ískra* nf (raportat de Ilčev și la subst. *iskra* „scînteie”). După părerea mea, bg. *Iskro* este un derivat de la tema *Isk-* ¹¹ cu suf. -r-¹²; cf. scr. (cu suf. -ić) *Iskrić* nfm (RJA).

⁸ Cf. der. *Gostilă* nfm (DOR, p. 286), *Gostila*, sat în jud. Olt, *Gostilele*, sat în jud. Ilfov.

⁹ Conform sistemului de formare a hipocoristicelor pe care îl susțin (art. cit., în CL, XVIII, 1973, nr.1, p. 75–84), *Tino*, care are corespondente în alte limbi slave, este obținut din radicalul *Ti-* (extras din nume ca *Tichomir*, *Timotei* etc.), care apare și în alte hipocoristice (cf. bg. *Tlko*, *Tlto*, *Timo*, *Tire*, *Tise*, *Tito*, *Ticho*, *Tico*, *Tișo* nb înregistrate de Ilčev; nu am ținut însă seama de explicațiile sale, inacceptabile), + suf. -n- (cf. bg. *Báno*, *Béno*, *Bóno*, *Báne*, *Báno* etc. Ilčev; nu accept, nici de astă dată, explicațiile sale).

¹⁰ *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 137.

¹¹ Cf. der. (cu suf. -ov-ić) *Isković* nfm (explicat de Ilčev din *Iskrović*, prin căderea lui *r*), care presupune existența unui **Isko*. A existat și la români un *Iscov*, de unde *Iscovescu* (Barbu), numele pictorului din secolul trecut.

¹² Cf. *Bágrev* nfm, față de *Bágov* nfm (acesta nu provine de la rom. *Bag* < vb. *bag*, cum crede Ilčev, ci de la o temă *Bag-*, cf. **Báge*, *Bágjo* nb. Ilčev); *Bobrov* nfm (raportat

Iscru sau *Iscra* (*Iscre*) poate fi însă un format românesc cu sufixul *-r* : cf. *Bobru*, care nu are nimic comun cu subst. *bobric* (DOR, p. 206), ci este un derivat de la tema *Bob-* (cf. *Bob*, *Bobul* nfm, *Boba* prenume feminin, explicate, forțat, în DOR, din subst. *bob*, p. 205); *Cotru*, *Cotra* nfm, *Cotrea* nfm (DOR, p. 251) sînt derivate față de *Cot* nfm, *Coto* nb, *Cota* nb, *Cote(a)* (ultimele două dovedesc că explicarea acestor nume din subst. *cot*, propusă în DOR, p. 250, nu poate fi acceptată; cf. și bg. *Koto* nb, raportat de Ilčev la *Kostadin* sau *Nikola*); satul *Gabru*, jud. Dolj, poartă numele unei persoane (cf. DOR, p. 63), derivat față de *Gaba*, *Gabi* nb și nf, *Gabu*, *Gabia* (= *Gabea*?), toate raportate, fără temei, la *Gavriil*; *Handrea* nfm (cf. *Hăndrescu* nfm și *Hăndrești*, fost sat) nu are nici o legătură cu ung. *handra* „zdreanță” (ca în DOR, p. 292), ci provine de la un **Handa*, **Handu*, iar acestea din *Han-*, cf. *Han* nfm actual, *Hana*, *Hană*, *Hanu*, *Hanul*, *Hanea* (DOR, p. 85, s.v. *Ioan*); *Hondra* nb, *Hondrea*, *Hondru* sînt numai asemănătoare cu precedentele ca structură, dar nu derivate din aceeași temă (cf. DOR, p. 292), ci de la un **Honda*, **Hondu*, iar acestea din *Hon-* (cf. *Honea* nfm, *Honu*. DOR, p. 296). Spuneam că *Udre(a)* nu poate fi explicat din lat.-gr. *Andrianus* (cum propune DOR, p. 4)¹³; cred că el este format (cu același sufix *-r*) de la o temă *Ud-*. Este posibil ca *Uda*, numele a șase sate, să nu aibă la bază, toate, adjectivul *ud*, cum susține acad. Iorgu Iordan¹⁴, ci un antroponim, după cum indică toponimul (format incontestabil din nume de persoană) *Udești*, comună în jud. Suceava.

Numele localității *Telciu* (forma populară locală : *Telê*) (sat, comună în jud. Bistrița-Năsăud)¹⁵ a fost explicat de N. Drăganu din sl. *telĭči*, adjectiv format cu suf. *-ĭč-* din tema *tel-*, de la subst. *tele* „vițel”¹⁶. Etimologia a fost acceptată de E. Petrovici, inclusiv precizarea că toponimul ar fi de proveniență ucraineană¹⁷.

Relația dintre toponimul românesc și adjectivul slav este discutabilă : *-ĭ-* forte (din suf. *-ĭč-*) e redat în ucraineană prin *-e*¹⁸, și prin *-e* ar trebui să fie reprezentat și în limba română¹⁹ (deci ne-am aștepta la forma *Teleč*).

de Ilčev, sub semnul întrebării, la lit. *bóbār* „castor”; de fapt el este un derivat față de *Bóbo* / *Bóbe*, înregistrate de Ilčev); *Vétrov* nfm (nu este o variantă a lui *Vjátrov* nfm — explicat din *vjatár* „vînt” — cum crede Ilčev, ci este un derivat față de *Véto* nb); *Vídrov* nfm (legat, forțat, la Ilčev, de subst. *vidra* „vidră”, conține tema *Vid-*, cf. *Vído* nb. Ilčev); *Kátrov* nfm (cf. *Káto* nb. Ilčev) etc.

¹³ I. Pătruț, *Studii...*, p. 170; din tema *Udr-* este format *Udriște* (*ibidem*) și *Udrești*, nume de sat în jud. Vilcea.

¹⁴ *Toponimie românească*, București, 1963, p. 134.

¹⁵ Apare în documente sub formele : 1440 *Chcch* [?], 1450 *Thelch*, 1525 *Telez*, 1547 *Teelch*, 1548 *Tellsch* etc. (C. Suci, *op. cit.*, II, p. 186).

¹⁶ *Românii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 83, 471; idem, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, p. 7 și urm.

¹⁷ *Studii...*, p. 213.

¹⁸ Adjectivul ucrainean actual are altă înfățișare : *teljačyj* (ca și cel rusesc : *teljačij*). Forma ucraineană corespunzătoare v. sl. *telĭči* ar fi *teleč*.

¹⁹ Iată cîteva toponime românești în care ucr. *e* < *-ĭ-* forte e reprezentat prin *e* : *Hirboveț* (E. Petrovici, în „*Romanoslavica*”, IV, 1960, p. 48), *Hulubăț* (cu *e* > *ă* după labială) (*ibidem*, p. 51), *Voroneț* (idem, *ibidem*, VI, 1962, p. 11).

Cu toate că rom. *Telê* (în loc de **Teleê*) ar putea fi, eventual, explicat dintr-o formă slavă-ucraineană oblică²⁰ (în care -î- era în poziție slabă : cf. sg. gen. *telîŭa*), cred că toponimul în discuție provine dintr-un antroponim omofon, pe cât știu neatestat, format din tema *Tel-*, cf. seria de nume cunoscute : *Tel*, *Telul*, *Tele*, *Telea*, *Telean(u)*, *Telescul*, *Teleasca* și (numele citorva localități) *Telești* (DOR, p. 126, s.v. *Pantelimon*).

Sufixul -ê- apare într-o mulțime de antroponime : *Balcea* / *Balciu*, cf. der. *Bălcescu*, (nume de localități) *Bălcești* (DOR, p. 188, s.v. *Balc*, *Bălc*), cf. *Bal*, *Balu(l)*, *Bala*, *Balea* etc. (DOR, p. 187, cu câteva etimologii, formulate sau acceptate de autor); *Bancea* prenume [!] (DOR, p. 190) / *Banciu* nfm actual, cf. *Băncescu(l)*, *Băncilă*, *Bănceasca* (sat înglobat în municipiul Buzău), *Băncești* (două sate), cf. *Ban(ul)*, *Banea* (cf. der. *Bănescu*, *Bănulescu*, (nume de sate) *Băneasa*, *Bănești* (DOR, p. 189, 190) etc.; *Belciu(l)* / *Belcea* (și nume de sat), cf. *Belcescu(l)*, (nume de localități) *Belcești* (DOR, p. 198), cf. *Belu*, *Bela*, *Belea* (*ibidem*, s.v. *Bel*, explicat, la întâmplare, din sl. *bělŭ* „alb”); *Bencea* (nb și sat) / *Benciul* și (fost nume de sat) *Bencești* (DOR, p. 23), cf. *Benu(l)*, *Bena*, *Bene*, *Benea* (DOR, p. 22, explicate, forțat, din *Benedict* < lat. *Benedictus*); *Berce(a)* / *Berciu* (prenume !), cf. (nume de localități) *Bercea*, *Berceni*, *Bercești* (DOR, p. 200), cf. *Bera*, *Bere*, *Berescul*, (numele citorva localități) *Berești* (DOR, p. 199, s.v. *Ber*); *Borce*, *Borcea* (și top.), cf. der. *Borcilă* (care, neîndoiește, nu au nimic comun cu te.-cuman. *borč*, cum crede autorul DOR, p. 210), cf. *Bora* nfm (și numele localității componente a orașului Slobozia), *Bore*, *Borea* (cf. der. *Borca*, nfm și nume de sat, [cu *e*, după *r*, > *ă*] *Borăscu*, sat în jud. Dolj, *Borăști* [fost nume de sat în jud. Iași] etc., cf. DOR, p. 209, fără să accept etimologia propusă acolo). Nu continui lista lungă a numelor formate cu suf. -ê-. Adaug totuși câteva care au structură asemănătoare cu *Telê*, deci formate din temă terminată în consoană + ê cu mențiunea că și dintre numele anterioare terminate în -iu, în unele -u apare doar grafic, ca și în *Telciu* = *Telê*.

Astfel au formă în consoană + ê : *Bonci* nfm actual, cf. *Boncea* / *Bonciu* nfm și prenume [!] (DOR, p. 209, s.v. *Boncu*), față de *Bon*, *Bonea* (DOR, p. 209); *Bîlci* (rostit *Bîls*²¹), sat al com. Bata, jud. Arad; numele oficial este *Bulci*, care continuă forma *Bules*²², denumire influențată de grafia maghiară (cu rom. *i* redat prin *u*). Toponimul are la bază nu apelativul *bîlcu*, necunoscut în subdialectul bănățean, ci un antroponim omofon, cf. *Bîlcu*, cf. *Bîlcu* (DOR, p. 203), derivate cu suf. -ê-, respectiv -e-, față de *Bîla* nb, *Bîlă* nb, *Bîlea* (și top.) (DOR, p. 203); *Canci* (forma locală : *Canș*²³), oficial *Canciu*, numele anterior al satului

²⁰ Ca și *Solonț* (cf. ucr. **Solonec* < **Solonici*) (v. E. Petrovici, *ibidem*. VI, p. 9).

²¹ Informator : N. Mocanu.

²² Localitate atestată din vechime (cu rom. *i* redat și prin *o*) : 1225 *Bulcs*, 1233 *Bulch*, 1332 *Bols*, 1443 *Bulch* etc. (C. Suciu, *op. cit.*, I, 112).

Despre numele de localități care reproduc forme oficiale maghiare, vezi I. Pătruț, *Studii...*, p. 213 și urm.

²³ Informator : D. Loșonți.

Dumbrăveni, jud. Bistrița-Năsăud, cf. top. *Canciu* = *Cánĉu*, lângă orașul Cugir, jud. Alba, cf. *Cane(a)* nb (DOR, p. 228, explicat din subst. *cană* [sic]); *Dalci* (forma locală : *Dals* ²⁴), sat în jud. Caraș-Severin ²⁵, cf. *Dalea* nfam actual, *Dălcioi* (DOR, p. 257).

Întrucît în limbile slave nu cunosc o formă corespunzătoare rom. *Telĉ*, cred că acesta este un derivat românesc.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică și
istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

²⁴ Informator : N. Mocanu.

²⁵ Atestat sub formele : 1534 *Dalcs*, 1537 *Daleh*, 1588 *Dalchy*, 1785 *Dalcz*, *Dolecz* [?], *Dalesul*, *Dalsch* etc. (C. Suci, *op. cit.*, I, p. 190).

NOTE ETIMOLOGICE

a (se) *părădui*; *părădău*; *poradie* (*poradichi*, *părădiechi* etc.)

DE

IOANA ANGHEL

Propunem, în cele ce urmează, o etimologie pentru *părădui* și pentru un grup de cuvinte înrudite.

Părădui, verb cunoscut, conform atestărilor de care dispunem, mai ales în Moldova, dar și în Muntenia și Transilvania, a fost înregistrat în toate dicționarele importante ale limbii române (CIHAC, DDDF, ȘAINEANU, TDRG, CADE, SCRIBAN, D., DL, DM, DLR)¹, dar problema originii lui nu a fost elucidată. CIHAC, II, 244, îl apropie de v. sl. *prati*, *porja*, pol. *proć*, scr. *parati*, *poriti*; PHILIPPIDE, P. 155 îl derivă din *pradă*; SCRIBAN, D. îl consideră de origine maghiară (comp. *tămădui*), fără a indica un etimon. A. Ciorănescu² crede că *părădui* e greu de separat de *paradi* (< țig. *parav*, *parado*) și că pare a fi semantic și fonetic o simplă variantă a acestuia din urmă, folosită în Moldova. Respingind etimologia propusă de Cihac, A. Ciorănescu consideră mai justificată apropierea de ngr. *παραιῶ* „a abandona, a părăsi, a lăsa”, care pare a fi și etimonul cuvintului țigănesc. În studiul său privind elementele țigănești în română, acad. Al. Graur, ocupându-se și de verbul *paradi* „abîmer, gâter” (< țig. *parav*, part. *parado* „briser, casser, détruire”), scria: „Există în română un verb *părădui* „a ruina, a prăpădi, a risipi” înregistrat de dicționare; etimologia nu e cunoscută, dar e greu de crezut să aibă vreo legătură cu *paradi*”³. *Dicționarul limbii române* (DLR), litera P, tomul VIII, partea 1, îl înregistrează cu etimologia necunoscută, cf. *paradău*.

Părădui trebuie raportat la verbul maghiar *porlad* sau *porhad* (format de la substantivul *por* „praf, pulbere”) și care are sensul „a se prefăce în praf, a se sfărma, a se măcina, (despre ziduri, clădiri) a se ruina, a se distruge”. Înțelesul verbului maghiar s-a păstrat întocmai în română⁴; primul sens al verbului *părădui*¹ după DLR fiind: (despre imobile, construcții etc.) „a se dărăpăna, a se strica, a se ruina, a se distruge”. *Cheul și digurile de apărare, lăsate în grija vremii s-au stricat, frumoasele clădiri ale portului s-au părăduit*. VLAHUȚĂ, R. P. 58. *Mi s-au părăduit toate*

¹ Am utilizat siglele *Dicționarului limbii române* (DLR).

² *Diccionario Etimológico Rumano*, Madrid, 1960, s. v. *paradi*, 6114.

³ *Les mots tsiganes en roumain*, în BL, II, 1934, p. 178.

⁴ Cuvîntul e destul de vechi în limbă, prima atestare pentru *părăduire* e într-un document din 1804: *Cîșmetlle... le-am adus din părăduire la dregerea și ființa lor cea dintîi*. TES. II, 333.

și-am rămas singur în moară. LUNGIANU, CL. 80. *Cuibușorul ți-am păzit și nu s-a păraduit*. PAMFILE, C. Ț. 189. La PAMFILE, S.T. 17 cuvîntul e glosat „a se dărăpăna, a se pustii (despre casele părăsite)”. De la sensul acesta s-a dezvoltat pe terenul limbii române sensul „a prăpădi, a distruge, a risipi, a irosi (bani avari, bunuri)”. *Părăduiesc pădurile sub patronajul egumenilor, ruinează acarelele*. URICARIUL, VII, 119. *Ai fost la țirg, ai mai păraduit ceva de prin casă*. S. NÂDEJDE, ap. DDRF. *Să păraduiască în cîțiva ani moștenirea*. XENOPOL, ap. TDRG. *Părăduiți averea multă*. MURNU, O. 72. *Îngrijea de avere, care altminterea s-ar fi păraduit*. GÎRLEANU, ap. CADE. *Apăr bunul pe care-l păraduiește Zaharia*. C. PETRESCU, R. DR. 306. *Vinul, mai mult îl păraduiau în loc să-l bea*. SADOVEANU, O. I, 340. *A păraduit tot ce a moștenit de la părinți*. Comunicat din Frata, jud. Cluj. *S-o păraduit nucii* (Mărișel, jud. Bistrița-Năsăud)⁵. E cunoscută și varianta *părădi*⁶. Se pot da și exemple de folosire figurată a cuvîntului: *Era o adevărată furie de a păradui vremea cît mai iute*. VLAHUȚĂ, ap. TDRG. *Am bătut drumurile și ne-am păraduit tinerețele*. SADOVEANU, O. VII, 496. *El, dîndu-și seama că prea a păraduit puteri și energie cu lucrări mici, îmi scrise... : „Eu nu mai sînt în stare să lucrez atîta; mi-am risipit prea mult puterile”*. S. Pușcariu, *Călare pe două veacuri*, București, 1968, p. 44. Și din punct de vedere fonetic cuvîntul poate fi explicat fără nici o dificultate, o formă *porad* fiind posibilă în maghiară, mai ales în graiuri⁷.

Substantivul *paradău, părădău*, lucrat în DLR, litera *P*, tomul VIII, partea 1, numai în expresia⁸ *a se alege paradăul sau a se alege praful și paradăul* (de ceva sau de cineva) „a se distruge, a se nimici, a se prăpădi”, cu etimologia necunoscută, poate fi pus în legătură cu *părădui*, ca un derivat de la acesta⁹, sau poate proveni din magh. *porladó, porhodó*, participiul prezent substantivat al lui *porlad (porhad)*. Expresia e sinonimă cu *a se face praf și pulbere* (sau *țărînă, scrum, cenușă*) sau *a se alege pulberea sau puzderia* (de ceva sau de cineva). La forma inițială a expresiei *a se alege praful* (de ceva sau de cineva) s-au adăugat, din necesitatea afectivă de a insista, de a intensifica, de a sublinia ideea, prin ceea ce acad. I. Iordan a numit repetiție semantică¹⁰, o serie de termeni parțial sinonimi (*pulbere, puzderie* etc. sau, în cazul de față, *părădău*). Expresia este similară cu cele semnalate de G. Giuglea în *Expresii cu dublete lexicale*¹¹, de tipul *praf și pulbere, foc și pară, pe rudă, pe sămînță* și altele. În fața acestei explicații prin maghiară se ridică însă o dificultate legată de răspîndirea geografică, în primul rînd de necunoașterea expresiei în Transilvania sau

⁵ Comunicat de D. Ieșoști.

⁶ Comunicată din Hereclan, jud. Sălaj, de V. Breban; ea corespunde celei în *-ui*, după cum și alte verbe ca *jăgădi, tămădi, sămăli, cuștuli* etc., care circulă în vestul Transilvaniei, au forme corespunzătoare în *-ui* în alte regiuni sau în limba literară.

⁷ Cf. Yrjö Wichmann, *Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordesángó- und des Hét-faluer Csángódialektes*, Helsinki, 1936; *porlōdik* „zerstört, vernichtet werden”, *porodoș* — *porēteš* „zerstossen, zerpulvern, zerschmettern, in kleine Stücke schlagen”.

⁸ La UDRESCU, GL. găsim și un sens figurat „mulțime, grozăvie, prăpăd”: „*Satu-i mare cit un hâu Și-n el fete părădău. Are părădău de avere*. DLR n-a înregistrat acest sens, care dovedește o dezvoltare semantică similară cu cea a sinonimului parțial *puzderie*.”

⁹ Cf. SCRIBAN, D.

¹⁰ *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 256, 258, 326.

¹¹ CL, VII, 1962, nr. 1, p. 149—154.

în orice caz de lipsa atestărilor din Ardeal. Faptul că expresia e cunoscută în Muscel și Argeș : *S-a ales praful și părădăul de ei*. RĂDULESCU-CODIN, L. 56. *S-a ales părădăul de ogrăzile și holdele oamenilor*. UDRESCU, GL., a dus probabil la acceptarea în DLR a apropierii de *paradi*¹.

Expresia circulă tot prin Muntenia și Oltenia și în forma : *se alege praful* (sau *pulberea*) și *paradichiul* (de ceva sau de cineva). *S-alege paradichiul de planul și secretul nostru*. IOVESCU, N. 60. *Paradichiul s-alege de tine* = praful s-alege de tine, te vei prăpădi sau vei rămâne sărac. TOMESCU, GL. *A se alege paradichiul*. LEXIC REG. II, 16. *Paradichiul s-a ales de toată averea, de toată muncuța lui*. UDRESCU, GL. Au mai fost înregistrate variantele : *părădichi*, *părădichi*, *poradichi* la CIAUȘANU, V. 190, *puradichi* la UDRESCU, GL., *paradichie* la TOMESCU, GL., *paradici* în LEXIC REG. 46, *poradici* = s-a ales poradiciu, s-a distrus, s-a ales praful (Gorj). CV 1950, nr. 4, 37, *poradic* : *Le vine amețea de frică c-or cădea și pînă jos s-alege poradicu de ei* (Voicești, jud. Vilcea). I. CR. VI, 252.

Pentru aceste forme începînd cu *poradic*, *poradichi*, *părădichi* etc. putem presupune ca etimon (cu rezerva formulată mai sus) magh. *porladék* (sau *porhadék*) „pulbere, pămînt sfărmat, moloz care cade din ruine”, un substantiv derivat de la *porlad* cu sufixul colectiv *-ék*¹² (cf. *mărădic* < magh. *maradék*, *moșlic* < magh. *moslák* etc.).

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹² Cf. Pais Dezső, „Nyelvtudományi értekezések”, nr. 46, p. 152–159.

LOCUȚIUNI ȘI EXPRESII — ASPECTE ALE STRUCTURII LOR SEMANTICE

DE

DOINA NEGOMIREANU

Alcătuirea și transmiterea unui mesaj presupune o participare într-o anumită măsură a posibilităților oferite de limbă ca principal mijloc de comunicare. În mod obișnuit mesajul nu apelează la cuvinte izolate, ci la îmbinări de cuvinte, ceea ce înseamnă că „sintaxa, în general, joacă un rol foarte mare în vorbire, indiferent dacă aceasta are caracter afectiv sau intelectual”¹.

Cuvintul, ca unitate lexicală, se definește, astfel, în egală măsură, ca unitate integrată și ca unitate integrantă². Prin valențele sale semantice, acesta reflectă realitatea obiectivă în unitatea dialectală a caracteristicilor ei, ținând seama de faptul că „*infinitatea* realității obiective nu poate fi reflectată decât parțial de formele *finite* ale cunoștințelor omenești, dar parțialitatea lor nu le anulează obiectivitatea, ci doar o conturează”³.

În actul comunicării se corelează frecvent necesitatea de *denumire* (funcția referențială sau cognitivă a limbii) cu cea de *atitudine* a transmitătorului (funcția emotivă sau expresivă a limbii), ceea ce explică dintr-un anumit punct de vedere diversitatea de exprimare de care se folosește vorbitorul⁴.

În locuțiuni și expresii, cele două valori, denominativă și expresivă⁵, sînt pregnant sodate (manifestindu-și, uneori, diferențiat primordialitatea),

¹ Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 209.

² Cf. E. Benveniste, *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 119—125.

³ Henri Wald, *Realitate și limbaj*, București, 1968, p. 98. „Formele infralogice ale limbajului au alcătuit întotdeauna calea principală prin care esența lucrurilor a pătruns în mintea oamenilor sub forma noțiunilor” (*ibidem*, p. 99); *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 26 și urm.

⁴ „Orielt de numeroase ar fi ele [cuvintele], nu ajung ca să exprime toate nuanțele de gînduri : din cauza polisemiei lor ... ele nu sînt potrivite să deștepte totdeauna în ascultător tocmai nuanța pe care voim să le-o împrumutăm. Atunci intervin mijloacele varii pe care ni le dă stilul, împărechierile nouă și figurate de cuvinte, prin care le putem da un nou relief” (Sextil Pușcariu, *Cercetări și studii*, București, 1974, p. 219).

⁵ În legătură cu definirea, structura și valoarea locuțiunilor și expresiilor, vezi : Ch. Bally, *Traité de stylistique française*, Heidelberg, 1921, vol. I, p. 66—95; Florica Dimitrescu, *Locuțiunile verbale în limba română*, [București], 1958; V. Vinogradov, *Principalele tipuri lexicale ale cuvîntului*, în „Probleme de lingvistică”, 1953, nr. 5, p. 3—33; C. F. Hockett, *Idiom Formation*, în *For Roman Jakobson*, The Hague, 1956, p. 222—229; R. A. Budagov, *Introducere în știința limbii*, București, 1961, p. 123—135; Elena Slave, *Structura sintagmatică a expresiilor figurate*, în „Limbă și literatură”, XI, 1966, p. 397—415; Gh. Bulgăr, *Despre structura locuțiunilor și expresiilor românești*, în „Lucrări științifice”, Institutul pedagogic Galați, vol. IV, 1970, p. 271—278; Gábor O. Nagy, *Abriss einer funktionellen Semantik*, Budapest, 1973, p. 82—87; Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 265—304.

imprimându-le acestora originalitatea, acea notă particulară socotită adesea refractară traducerii.

Construcțiile amintite prezintă un raport complex atît sub aspect formal lexico-gramatical și stilistic, cit și sub cel al conținutului, care reflectă cultura materială și spirituală a unui popor.

Inventarul lexical și cel al locuțiunilor și expresiilor privitoare la *intelect*⁶ nu poate fi apreciat semantic în afara unor date obiective de natură psihică și fiziologică, date față de care fiecare limbă se distinge prin modul ei particular de reflectare, de exprimare.

Integrate alături de procesele volitive și afective în ceea ce curent numim procese psihice, procesele intelectuale realizează actul *reflectării superioare a realității* în înțelesul larg al unității tuturor aspectelor și elementelor implicate ale acestuia, indiferent de natura, măsura și varietatea acestora: realitatea obiectivă, informația obținută, formele cunoașterii, totalitatea facultăților mintale și caracteristicile lor, modul de acțiune a subiectului asupra realității ș.a.m.d.

Prezența acestor factori de referință este inegală (și ca importanță) atît în organizarea conținutului semantic al cuvintelor, cit și în cel al locuțiunilor sau expresiilor, care exprimă fie un sens determinat al unei unități lexicale cu care este astfel echivalent, fie (deseori figurat) o idee⁷.

Ne limităm în cele ce urmează la evidențierea parțială a unor aspecte reflectate în aria semantică a locuțiunilor și expresiilor privitoare la sfera *intelectului* din totalul de peste 400 înregistrate.

Operațional, disociem ca elemente componențiale, de structură: C (construcția ca locuțiune sau expresie); S (sensul acestor construcții, realizat sub forma unei unități lexicale sau ca perifrază); R (realitatea obiectivă, reflectată ca informație).

Interferența constantă, dar valoric diferențiată, a componentelor de factură volitivă și afectivă, alături de cele privitoare la intelect, conferă deseori acestor construcții valori polisemantice, implicînd în mod imperios prezența contextului (imediat sau situațional) în descifrarea și delimitarea exactă a sensului (de ex.: *a i se pune cuiva un vîl pe ochi (pe frunte)* = a. a înceta să înțeleagă limpede, b. a-și pierde seninătatea; *a-și face gînduri (închipuiri)* = a. a-și imagina lucruri neplăcute, b. a se îngrijora). Adesea starea afectivă apare ca „efect” al unui proces intelectual sau se realizează concomitent acestuia ca manifestare (de ex.: *a sta pe gînduri* „a șovăi”; *a-și face capul calendar* „a se zăpăci”).

⁶ Materialul ilustrativ a fost extras din: *Dicționarul limbii române* (DA), tom. I—II (A — Lojnică), București, 1907—1949; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. I—IV, București, 1955—1957; *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958; *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București, 1969; *Micul dicționar enciclopedic*, București, 1972; *Dicționarul limbii române* (DLR), tom. VI—VII, partea 1, 2; tom. VIII, partea 1, 2; tom IX, București, 1965—1975.

⁷ Criteriu de bază în delimitarea locuțiunilor și expresiilor. Vezi Florica Dimitrescu, *Locuțiunile...*; Elena Slave, *Structura...*; Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 472; Ivan Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 88—89.

<https://biblioteca-digitala.ro>

b. temporal (definit față de o altă acțiune):

a prinde mișcarea — „a înțelege din vreme ceva”

c. aspectual (cu referiri la gradul de dificultate):

— inceptiv:

a i se lua (a-i cădea) cuiva un vâl de pe ochi (de pe frunte) — „a începe să înțeleagă clar (ceva)”

— terminativ:

a i se pune cuiva un vâl pe ochi (pe frunte) — „a înceta să înțeleagă clar (ceva)”

II) Actul perceperii intelectuale a realității (exprimat lexematic prin *gîndi* — proces nativ, psihic-mental de natură ideală) nu apare ca proces „în sine”, ci delimitat de seme care punctează înfăptuirea lui:

1. intensiv (sub aspect durativ):

a-și frămînta capul (creierii)
a-și bate (sparge) capul
a-și sfărîma (fărîma) capul (mintea)
a-și măcina mintea

} „a se gîndi mult, adînc la ceva”

2. temporal și modal:

a. ca rapiditate:

a-i scăpăra cuiva prin minte (prin cap)
a-i veni (a-i da) cuiva în (prin) minte dintr-un cuvînt

} „a se gîndi dintr-odată la ceva”
 — „fără a sta pe gînduri”⁸

b. durativ:

a sta la chibzuială
a sta ciocan
a sta în cumpănă

} „a sta pe gînduri”

3. față de informație:

a. ca obiect al acțiunii

— prezent, presupune și persistența:

a-i sta capul la ...
a-i sta mintea la ...
a-i sta gîndul la ...

} „a se gîndi la ...”

— încetarea acțiunii, a prezenței:

a-și lua gîndul de la ...
a-i ieși cuiva ceva din cap
a lăsa pe cineva (ceva) la naiba

} „a nu se mai gîndi la ...”

b. ca subiect al acțiunii, indicînd locul și sensul mișcării (vezi și V):

⁸ Nu deosebim aspectul gramatical, valoarea substantivală, adjectivală, verbală sau adverbială a locuțiunilor și expresiilor, nemodificînd axa semantică la care ne raportăm noi.

— prezent :

*a-i urla (a-i vîji) ceva prin cap**a-i trăsni ceva prin cap**a-i umbla ceva prin cap**a-i trece ceva prin minte (cap, gînd)*„a-i trece ceva prin minte”⁹

— absent :

a nu-i trece (veni) nici prin creștet (prin creștetul capului)

— „a nici nu-i trece ceva prin minte”

c. ca (non) persistență în minte :

— nedefinit temporal :

*a ține minte**a lua notă**a(-și) scrie ceva în frunte**a băga la cap*

„a păstra ceva în memorie, a reține”

— cu aspect inceptiv :

*a-și tipări (întipări)**ceva în minte*

— „a-și fixa ceva în minte”

III) Actualizarea în memorie a unei informații cunoscute presupune în mod necesar prezența ei anterioară și totodată pierderea ei din memorie :

1. acțiune „în sine” :

a-și aduce aminte(negativ) *a-i scăpa cuiva (ceva din vedere)* — „a nu-și aminti”*a strînge de pe răboj**a trece cu vederea ...**a-i ieși cuiva ceva din cap**neaducere aminte*

„a uita”

— „uitare”

2. acțiune marcată modal și temporal :

a. ca rapiditate :

a uita de la mîină pînă la gură

— „a uita foarte repede”

b. cantitativ :

a-și uita ca pămîntul

— „a uita cu desăvîrșire”

c. ca moment al producerii :

a-i răsări cuiva ceva în minte

— „a-ți aminti ceva pe neașteptate”

3. durativ (indică persistența);

*a păstra amintirea (suenirul)**cuiva (a ceva) în minte (inimă, suflet)**a păstra pe cineva (ceva) în amintire*

„a-și aminti mereu”

⁹ Sem comun și totodată construcție. Vezi Eugenio Coseriu, *Lexikalische Solidaritäten*, în „Poetica”, Zeitschrift für Sprach- und Literaturwissenschaft, 1. Band, Heft 3, Juli 1967, p. 292 și urm.

4. ca sens al mișcării :

*a-și petrece ceva în (prin)
minte (amintire)*

— „a depăna firul amintirilor, a-și aminti de ceva”

IV) Posesia sau lipsa unei informații :

R (animat — inanimat) :

1. informație nedefinită, marcată cantitativ :

a nu ști buche (boabă, bechi)

a nu ști bătă

a fi clei

a fi de lemn

〉 „a nu ști nimic”

a ști cât au uitat alții

— „a nu ști mai nimic”

a ști și toaca din cer

— „a ști tot”

2. informație individualizată prin conținutul ei :

a auzi de cineva (ceva)

a cunoaște pe cineva ca pe un cal breaz

a (nu) ști de seama cuiva sau a ceva

a (nu) ști de rostul cuiva

a ști toate măruntaiele din cineva

sau

a-i ști cuiva meleagul

— „a cunoaște gindurile cele mai ascunse ale cuiva”

a sta (a șede) călare în inima cuiva

a fi urechea satului (tîrgului)

— „a ști tot ce se petrece undeva”

3. măsura în care se realizează posesia :

a ști ceva (ca) pe degete

a avea (a-i fi) ceva în degetul

(cel) mic

a ști ca pămîntul

〉 „a ști foarte bine”

— „a nu ști deloc”

V) Caracterul unor forme de cunoaștere (idee, gînd etc.) delimitează construcții de genul :

a-i veni (cuiva) cîte o trăsnaie

a-i trăsni (a-i da) cuiva ceva

prin cap (minte, gînd)

a-i trece (cuiva, ceva) în (prin)

minte (cap)

〉 „a-i veni o idee neașteptată, năstrușnică”

(a avea) gărgăuni în cap

— „(a avea) idei extravagante”

VI) Locuțiunile și expresiile avînd sem comun „puterea capacității intelectuale” (ca prezență/absență) se detașează cifric (aproximativ 130 din totalul amintit), deosebind cantitativ și calitativ însușiri sau stări (echivalente morfo-semantic cu verbe, adjective, adverbe sau substantive),

marcate cu seme gradabile, de la *nedefinit* la *excesiv*¹⁰. Cîteva exemple :

„a fi deștept”

„a fi prost”

1. nedefinit :

cu (plin de) duh

sărac cu duhul

deschis la minte

strîmt la minte

întepat la minte

(a avea) minte de cocă

(om) de spirit

deștept ca oaia

(a fi) ușor (bun) de (la) cap

(a fi) greu (tare) de cap

(a fi) zdravăn la cap

(a avea) igrasie la cap

(a fi) sănătos la cap

lovit cu leuca

(a fi) crișă la minte

(a fi) tare de boacă

2. maxim — excesiv :

îi dă (cuiva) o mie înainte

a da în gropi de prost

un prost și jumătate

prost ca napul

Locuțiunile și expresiile privitoare la *intellect* își definesc structura și conținutul lor semantic :

a. ca echivalente ale unor lexeme aparținînd aceleiași sfere (*a uita, a-și imagina, a pricepe, deștept, memorie* etc.), nesemnificative ca potențial expresiv, cu excepția celor privitoare la „puterea capacității intelectuale”.

b. ca echivalente ale unor lexeme din aceeași sferă, marcate intensiv, temporal, calitativ etc. (nuanțînd gradual procesele, stările, însușirile); de obicei cu o valoare expresivă revelatorie,

c. fără echivalent lexical, ca exprimări (expresive sau non-expresive) ale unor aspecte nelexicalizate, predominînd astfel funcția lor nominativă¹¹ (de ex. : *a (-și) scormoni (scociori, scobi) mintea*, „a căuta ceva în memorie”).

Așadar, axa semantică, față de care se organizează la diferite nivele de integrare conținutul semic al acestor construcții, justifică nu numai o motivație de factură expresivă (cum apare adesea), ci și una ca reflex nemijlocit al necesității de comunicare.

Dintre categoriile de seme comune (integrate direct semului general de *intellect*) deosebim : „conținutul cunoașterii (ca informație)”, „capacitatea intelectuală (ca putere)”, „formele cunoașterii” etc., seme care, în funcție de situația dată (asemenea semelor subordonate lor), se află în raporturi de disjuncție sau conjuncție¹².

Preponderența vădită a locuțiunilor sau expresiilor care se referă la *procese* și *caracteristici* se explică prin atenția sporită a vorbitorului față de anumite elemente ale realității exprimate (aici, ale activității psiho-

¹⁰ Vezi J. Dubois, *Grammaire structurale du français*, III, *La phrase et les transformations*, Paris, 1969, p. 167; Bärbel Techtmeier, *Über die Synonymie der Bezeichnungen Gegenwartssprache*, în „Beiträge zur rumänischen Philologie”, Band 5, Berlin, 1968, p. 73–92; Lucreția Mareș, *Termeni referitori la o noțiune profund marcată de afectivitate: „prost”*, în SCL, XXIII, 1972, nr. 5, p. 491–509.

¹¹ Vezi Gabor O. Nagy, *Abriss...*, p. 77 și urm.

¹² Vezi A. J. Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 38–40.

intelectuale): *procesul* (ca mișcare) și *însușirea* (ca reflex al posibilităților mintale native sau obținute).

Ca lexeme independente, elementele componente ale acestor îmbinări alcătuiesc uneori serii¹³ sinonimice sau antonimice (de ex.: *cap/minte*, *ușor/greu*, *deștept/prost*), iar, prin raportare la o axă semantică mai generală (cu valoare de categorem), formează serii hiponimice (ex. *a bate / a sparge / a sfărâma / a frământa*). Variantele acestor locuțiuni sau expresii se justifică numai prin termenii nemarcați¹⁴.

Analogie unei situații cunoscute la nivelul lexemelor, unde cuvintelor cu sens propriu li se pot asocia semantic altele prin sensul lor figurat (ex. *a lămuri* — *a se lumina*), există unele locuțiuni sau expresii fără coloratură expresivă (ex. *a lua seama*) și altele care se definesc numai prin valoarea stilistică a componentelor sale (ex.: *deștept ca oaia*).

RÉSUMÉ

L'analyse sémique de certaines locutions et expressions concernant *l'intellect*, totalisent plus de 400 enregistrées, met en évidence la prépondérance en roumain des locutions et des expressions qui expriment un *processus* (ex. *a avea perdea la ochi* « ne pas bien comprendre ») et une *qualité*, comme reflet des possibilités mentales innées ou acquises (ex. *deschis la minte*, *strimt la minte*).

Comme structure et contenu sémantique, celles-ci apparaissent :

1. comme simples équivalents de certains lexèmes ;
2. comme équivalents de certains lexèmes, intensivement, temporellement, qualitativement, etc. marqués ;
3. sans équivalent lexical, en tant qu'expression de certains aspects non-lexicalisés.

Decembrie 1975

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

¹³ Avînd în vedere faptul că „la structuration sémantique doit refléter la structuration que nous nous donnons du monde non-linguistique, laquelle n'est jamais rigoureusement parallèle à la structuration des signifiants que nous offre la langue” (G. Mounin, *Clefs pour la sémantique*, Paris, 1972, p. 77 ; cf. și I. Coteanu, A. Bidu Vranceanu, *Limba română contemporană*, vol. II, București, [1975], p. 38—40).

¹⁴ Vezi, despre gradualitatea expresivității, E. Slave, *Structura . . .*, p. 26 și urm.

CONSIDERAȚII ASUPRA OMONIMIEI SEMANTICE

DE

LIVIA VASILUȚĂ

1. Este o opinie foarte curentă că omonimia este o categorie proprie nivelului lexical al limbii. În realitate, omonimia afectează toate nivelele limbii, fonologic¹, morfologic², sintactic³, stilistic⁴, fiecare dintre aceste nivele caracterizându-se prin trăsături omonimice proprii. Toți lingviștii, însă, înțeleg prin omonime unități cu semnificații identice pentru conținuturi (lexicale, morfologice, sintactice, stilistice) diferite.

1.1. Când uneia și aceleiași realități fonetice îi corespund numai semnificații diferite se vorbește de omonimie lexicală. Paradoxal este faptul că, deși omonimiei lexicale i s-a acordat o atenție sporită, chiar în raport cu alte categorii semasiologice, existând în jurul ei o adevărată literatură de specialitate, totuși există încă probleme neelucidate sau tratate contradictoriu. O problemă dintre cele mai dezbătute este aceea a criteriului care trebuie să se afle la baza diferențierii omonimiei de polisemie. Absența unei concepții unitare asupra criteriului care să stea la baza disocierii omonimiei de polisemie are drept urmare faptul că aceleași lexeme sînt tratate în diferitele dicționare ale limbii cînd ca polisemantice, cînd ca omonime. Pe de altă parte, numărul redus al dicționarelor de omonime, pentru diversele limbi, în comparație cu cele de sinonime sau antonime, este tot o consecință a situației amintite.

Lucrarea noastră își propune să discute problema omonimiei semantice din unghiul de vedere al criteriului care trebuie să stea la baza delimitării acesteia de polisemie.

1.2. Dacă în cazul omonimiei etimologice⁵ există principii riguroase de diferențiere a acestora de polisemie, în schimb nu dispunem, încă, de principii ferme de deosebire a celor două categorii lexicologice în situația

¹ Cf. Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1959, p. 170 și urm.

² Pentru omonimia morfologică și bibliografia problemei, vezi S. Stati, *Omonimia în sistemul morfologic*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, 1960, p. 125 și urm.

³ S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 212—218; recent, dintr-o altă perspectivă, Gabriela Pană-Dindelegan, *Sintaxa transformățională a grupului verbal în limba română*, București, 1974, p. 272 și urm.

⁴ G. I. Tohăneanu, *Omonimia poetică*, în LL, 1973, IV, p. 735—740.

⁵ Folosim accepțiunea pe care o dă omonimiei etimologice (provenită din etimoane diferite) Ch. Bally, *op. cit.*, p. 173.

în care omonimia este rezultatul dezmembrării semnificațiilor unui lexem polisemantic ⁶. Circumscrierea criteriilor necesare stabilirii limitelor dintre omonimie și polisemie, în situația arătată mai sus, a polarizat interesul cercetătorilor cu formații și concepții foarte diferite, dar interesați deopotrivă de soluționarea cât mai adecvată a acestei probleme. A vorbi despre soluțiile propuse înseamnă, de fapt, a vorbi, implicit, despre diversitatea pozițiilor diferiților cercetători față de modul în care trebuie să se efectueze o analiză lingvistică. În cadrul unui articol, cum este cel de față, ne vedem constrinși mai mult să semnalăm coordonatele discuțiilor privitoare la criteriile distingării omonimiei de polisemie, decât să le supunem unei analize complete.

1.3. Criteriile adoptate pentru stabilirea limitei între omonimie și polisemie sînt de natură logică și lingvistică.

1.3.1. Potrivit criteriului logic, omonimia semantică este definită ca un raport de exclusivitate între noțiunile exprimate în structura semantică a unui lexem ⁷. Criteriul logic, deși este util operației de delimitare a omonimiei de polisemie ⁸, mai ales dacă avem în vedere împrejurarea că, adesea, conceptul în care se reflectă realitatea extralingvistică se suprapune nucleului semantic al cuvîntului, rămîne, totuși, insuficient. Criteriului logic de diferențiere a omonimiei de polisemie trebuie să i se adauge și analiza lingvistică.

1.3.2. Sub numele de modalități lingvistice de delimitare a omonimiei de polisemie înțelegem, de fapt, mai multe procedee de analiză lingvistică, care au în comun împrejurarea că pornesc de la aserțiunea că omonimia este o categorie pur lingvistică și, ca atare, analiza diverselor ei aspecte trebuie să fie exclusiv lingvistică pentru a asigura puritatea cercetării. Succint, criteriile propuse din această perspectivă sînt următoarele :

1.3.2.1. În baza criteriului distribuțional sînt considerate omonime lexeme cu același semnificant, dar cu posibilități de combinare lexicală și sintactică diferită ⁹. Analiza distribuțională, stabilind contextele diagnostice diferite în care apar sensurile unui lexem polisemantic, reliefează indirect și dezintegrarea polisemiei în omonimie. În afara dificultăților și limitelor analizei distribuționale ¹⁰, există încă obiecții care limitează și mai mult aplicarea acestui criteriu. Este vorba de faptul că, frecvent, sensurile cuvintelor polisemantice pot avea formule distribuționale diferite, iar lexemele omonimice pot avea contexte sintagmatice identice.

⁶ Datorită faptului că modalitatea de dezvoltare a omonimiei în această situație este de natură semantică, iar diferența între lexemele omonimice este de natură exclusiv lexicală, lingviștii au propus termenul de omonimie semantică, termen pe care l-am adoptat și noi în prezentul articol. Asupra omonimiei semantice, vezi Ch. Bally, *op. cit.*, p. 174; St. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 221 și urm.; K. Baldinger, *Teoria semantica. Hacia una semántica moderna*, Madrid, 1970, p. 42.

⁷ Acest punct de vedere este împărtășit de Finuța Asan, *Observații cu privire la omonimie, în Probleme de lingvistică generală*, vol. II, 1960, p. 119 și urm.

⁸ Obiecțiile asupra acestui criteriu sînt, de fapt, obiecțiile generale care s-au adus introducerii categoriilor logicii în analiza lingvistică. O sinteză a acestor discuții în *Tratat de lingvistică generală*, București, 1971, p. 23—28.

⁹ J. și Cl. Dubois, *Introduction à la lexicographie: le dictionnaire*, Paris, 1971, p. 67 și urm.

¹⁰ Asupra acestui aspect, vezi J. D. Apresjan, *Analyse distributionnelle des significations et champs sémantiques structurés*, în „Langages”, martie 1966, p. 68.

Încă nu s-a putut stabili câte contexte pot fi identice pentru a vorbi de omonimie semantică și câte diferite pentru a vorbi de polisemie.

1.3.2.2. Un alt criteriu în baza căruia se poate constata dacă un lexem polisemantic s-a scindat în două omonime semantice îl constituie caracterul iterativ sau unic al combinațiilor de sensuri ale unui cuvânt¹¹. Dacă o anumită structură semantică a unui lexem este iterativă în lexicul limbii, atunci cuvântul este polisemantic; dacă, din contră, structura lexicală este nerepetabilă, atunci se poate vorbi de omonimie. Existența combinațiilor semantice iterative întâlnite cu o frecvență ridicată la lexemele omonimice face inoperant acest criteriu.

1.3.2.3. O altă tentativă interesantă de a aborda problema criteriilor care separă polisemia de omonimia semantică este punctul de vedere adus de semantica logică. Pentru stabilirea omonimiei semantice se folosesc o serie de teoreme formalizate inspirate din logica formală¹².

2.0. Cercetarea noastră pornește de la următoarele premise:

2.0.1. Problema delimitării omonimiei semantice de polisemie este în primul rând o problemă de conținut lingvistic, *de sens lexical*. Ca urmare, criteriul în baza căruia se disociază omonimia semantică de polisemie trebuie să fie de natură lexicală, iar procedeul de analiză trebuie să aparțină semanticii structurale.

2.0.2. Omonimia, ca și alte categorii semasiologice, este un fenomen sincronie aparținând limbii (*langue*)¹³. Omonimia nu este studiată, deci, ca proces, ci ca *rezultat* al unei evoluții care a dus la formarea a două lexeme distincte. În consecință, omonimele semantice sînt unități lexicale care întretin relații semantice de omonimie cu alte unități lexicale.

2.1. Pentru a dezvălui în ce constă esența omonimiei și care sînt elementele semantice în virtutea cărora lexemele intră în relații omonimice, trebuie investigată substanța semantică la nivelul unităților discrete.

2.1.1. Plecăm de la ipoteza că sensul unităților lexicale este un ansamblu ordonat de elemente de semnificație, analizabil în unități minime, *seme*¹⁴, care aparțin metalimbajului descriptiv.

2.1.2. Pentru stabilirea criteriului care stă la baza diferențierii omonimiei semantice de polisemie, analiza trebuie să țină seama de toate nivelele la care se raportează orice fapt semantic: *nivelul ontologic* (datorită faptului că funcția esențială a comunicării este cea referențială, raportarea

¹¹ R. Welles, *To what extent can meanings be said to be structured?*, in *Proceedings of the eight international Congress of linguists*, Oslo, 1958, p. 645 și urm.

¹² Vezi Em. Vasiliu, *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, București, 1970, p. 247—256.

¹³ Pentru aplicarea criteriului sincronie în analiza altor categorii semasiologice, vezi B. Kelemen, *La synonymie à la lumière de la structure sémantique des mots*, in ACIL, vol. II, București, 1970, p. 519—523; R. Sirbu, *Analiza semică a unor antonime care denumesc sentimente în limba română*, in SCL, XXV, 1974, nr. 3, p. 275—290.

¹⁴ Prin *sem* înțelegem, urmîndu-l pe B. Pottiers, *Vers une sémantique moderne*, in TLL, II, 1964, nr. 1, p. 120 și urm., unitatea minimală de semnificație, non-susceptibilă de realizări independente și realizată de aceea numai în interiorul unei configurații semantice. Pentru întreaga modalitate de analiză semică, vezi A. J. Greimas, *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, 1966, p. 34 și urm.; Ed. Bendix, *Componential Analysis of General Vocabulary*, Bloomington, 1966, p. 2—5; Constant Maneca, *Analiza semică a lexicului*, in LR, XVIII, 1969, nr. 1, p. 6—9; S. Stati, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, in *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, p. 26 și urm.

la realitate este indispensabilă)¹⁵, *nivelul logic* (fără să identificăm sensul lexical cu noțiunea, considerăm că referința la categoriile logice este necesară, cu atât mai mult, cu cât realitatea extralingvistică se proiectează prin concept în nucleul semantic al cuvântului)¹⁶ și *nivelul lingvistic*. Analiza semică răspunde unei astfel de cerințe, punându-se capăt discuțiilor îndelungate dacă analiza trebuie să fie numai lingvistică sau să includă și alte nivele nelingvistice.

2.2. La nivel semic, fiecare lexem cuprinde o combinație specifică de seme, combinație care corespunde invarianței sale semantice. Fixarea semelor este o operație de desprindere a unor însușiri relevante ale obiectului ... incluse în sfera cuvântului-concept¹⁷. Concomitent, degajarea semelor este și o operație de analiză lingvistică¹⁸, care conduce, pe de o parte, la conturarea sensului lexical al unui lexem, pe de altă parte, la fixarea bazei contrastante a opozițiilor paradigmatică dintre lexeme.

2.3. Prima etapă a analizei o constituie descrierea trăsăturilor distinctive ale nodului semic¹⁹. Datorită faptului că omonimia lexicală nu prezintă seme formale explicite, ci indicii omonimiei sînt implicați în structura semantică a sememului, analiza semică este mai dificilă. De aceea, pentru o mai mare obiectivitate în stabilirea semelor, am apelat la definițiile²⁰ oferite de dicționarele explicative ale limbii române²¹.

2.3.1. Analiza se axează pe relevarea semelor substanțiale²², trăsături pertinente ale sensului lexical concret, deoarece am observat că mai ales la acest nivel pot fi distinse componentele semantice în baza cărora se stabilește omonimia. Semele clasematice²³ au fost introduse în analiză numai în măsura în care ne-au oferit informații semantice pentru distingerea omonimiei semantice de polisemie.

2.3.2. Dacă fasciculele de seme din structura unui lexem desemnează clase total diferite de obiecte și exprimă noțiuni diferite, și dacă între trăsăturile lexicale distinctive nu se poate stabili nici un sem de identificare comun, atunci lexemul respectiv se constituie în două unități omonimice. Gradul de omonimie semantică este integral sau total dacă atât semele substanțiale, cât și semele clasematice sînt diferite pentru cele două

¹⁵ Faptul că în analiza semantică trebuie să se țină seama de realitatea extralingvistică a fost subliniat de numeroși lingviști. Vezi I. Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului*, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, București, 1960, p. 33; Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj și context*, București, 1959, p. 203 și urm.; G. Mounin, *Clefs pour la sémantique*, Paris, 1972, p. 123 și urm.

¹⁶ Pentru o discuție detaliată a acestei probleme, vezi A. Schaff, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 293 și urm.

¹⁷ I. Evseev, *Semantica verbului*, Timișoara, 1974, p. 24.

¹⁸ „Semele sînt trăsături distinctive de ordin lingvistic, pentru că orice schimbare la nivelul lor produce — cel puțin în principiu — nu o simplă schimbare de sens sau înlocuirea unei noțiuni cu alta, ci un alt cuvînt” (S. Stati, *op. cit.*, p. 27).

¹⁹ Pentru acest concept, cf. Greimas, *op. cit.*, p. 45 și urm.

²⁰ Asupra importanței și utilității definițiilor semantice din dicționare pentru relevarea trăsăturilor constitutive ale sensului lexical, cf. U. Weinreich, *La définition lexicographique dans la sémantique descriptive*, în „Langages”, septembrie 1970, p. 69—86.

²¹ *Dicționarul limbii române literare contemporane* (DLRLC), I—IV, București, 1955—1975; *Dicționarul limbii române moderne* (DLRM), București, 1959; *Dicționar de sinonime*, sub redacția lui Gh. Bulgăr, București, 1973, și M. Bucă și O. Vințeler, *Dicționar de antonime*, București, 1974.

²² B. Pottier, *op. cit.*, p. 120.

²³ Semele clasematice sînt trăsături minimale sintagmatice aparținînd nivelului semantic.

unități lexicale. În situația în care semele clasematice sînt identice, iar relațiile omonimice se realizează numai la nivelul semelor substanțiale, atunci omonimia semantică este aproximativă sau parțială.

2.4. Pentru a conferi unor lexeme calitatea de omonime este necesar ca analiza lexicală să fie realizată și la nivel macrosemantic, pentru a asigura concluzii cu un mai mare grad de obiectivitate, în sensul că rezultatele de la nivelul microsemantic trebuie să corespundă celor de la nivelul macrosemantic. Pentru aceasta, am atras în discuție sinonimele și antonimele fiecărui semem al lexemului analizat.

2.4.1. Atunci cînd sememele unui lexem aparțin la paradigme lexicale, sinonimice și antonimice diferite, avem constituit indicele faptului că lexemul analizat este omonim și nu polisemantic.

2.5. Potrivit acestor principii de analiză, supunem discuției cîteva exemple :

2.5.1. La lexemul *babă* distingem următoarea configurație semantică²⁴ :

I

- s_1 animat ²⁵
- s_2 uman
- s_3 femeie
- s_4 bătrînă

II

- s_1 obiect²⁶
- s_2 bîrnă
- s_3 de lemn
- s_4 pentru sprijin

Se observă că cele două sememe ale lexemului în discuție desemnează clase total diferite de obiecte și exprimă noțiuni diferite, ceea ce constituie premisa obligatorie a omonimiei. La nivel semic, între trăsăturile distinctive nu se poate stabili nici un sem de identificare comun. Semele clasematice și semele substanțiale fiind diferite pentru ambele unități lexicale, omonimia semantică este totală.

Semele sememului I înscriu lexemul *babă* ' alături de sinonimele *bătrînă*, *bunică*, *vîrstnică*, dar și de antonimele *moș*, *tîndră*, în timp ce semele sememului II determină apartenența lexemului *babă* '' la seria sinonimică *bîrnă*, *bară*, *drug*, *stîlp*, *stînghie*. Se constată lesne că între subansamblul lexical al apelativelor de persoană după vîrstă, la care aparține *babă* ', și paradigma lexicală a lui *babă* '' nu există nici o relație, și chiar dacă a existat vreodată, ea acum este irelevantă. De aici putem trage concluzia că *babă* ' și *babă* '' sînt omonime semantice. Între dicționarele explicative ²⁷ doar DS semnalează corect omonimia în discuție.

²⁴ Numărul de seme propus, deși mic, credem că reușește să răspundă la cele două cerințe esențiale formulate pentru o analiză semică : să corespundă reprezentării generale despre „obiectul” denumit și să individualizeze fiecare semem în raport cu celelalte. Cf. A. J. Greimas, *op. cit.*, p. 34 și urm.; C. Maneca, *op. cit.*, p. 6.

²⁵ Semele categoriale (substantiv, verb) nu le mai notăm pentru că totdeauna omonimele semantice sînt, din acest punct de vedere, clase gramaticale omogene.

²⁶ Nu am mai transcris semele clasematice „-animat” și „-uman”, pentru că sînt redundante semului s_1 .

²⁷ Pentru întreaga discuție cu privire la abordarea în dicționarele istorice sau explicative a omonimelor provenite din cuvinte polisemantice, vezi Finuța Asan, *op. cit.*, p. 122.

2.5.2. În schimb, în același dicționar un lexem ca *galanterie*, cu o constelație semică similară cuvîntului anterior, este tratat eronat ca poli-semantic. Lexemul în discuție are următoarea configurație semantică :

I

- s₁ concret
- s₂ pluralitate ²⁸
- s₃ obiecte mărunte
- s₄ pentru îmbrăcăminte

II

- s₁ abstract
- s₂ atitudine
- s₃ curtenitoare
- s₄ față de un om

Analiza semică dezvăluie, ca și în cazul lexemului *babă*, seme clase-matice și seme substanțiale total diferite.

Lexemul *galanterie* aparținînd prin al doilea semem seriei sinonimice *amabilitate*, *politețe*, *cuvîință*, *curtoazie*, *gentilețe*, opunîndu-se pe plan lexical lui *obraznicie*, *nerușinare*, *insolență*, *mitocănie*, se înscrie în cîmpul semantic al comportamentului uman. Prin primul semem el face parte din cu totul alt cîmp, care nu are nici un raport cu cel al comportamentului uman. Și în cazul lexemului *galanterie* credem că în DS se impunea soluția omonimică.

2.5.3. Reprezentarea semantică a lexemului *banc* ²⁹ este următoarea :

I

- s₁ ± animat ³⁰
- s₂ — uman
- s₃ pluralitate
- s₄ cu referire la o cantitate mare
- s₅ de nisip, de pește

II

- s₁ obiect
- s₂ postament
- s₃ pentru suport

O primă constatare care se poate face cu privire la această configurație semantică este cea a absenței unei zone semice comune. Pe de altă parte, între seriile sinonimice ale sememului I *grămadă*, *cîrd*, *grup* și cele ale sememului II *masă*, *suport*, *postament*, *banchetă*, nu se stabilește nici o afinitate semantică, ceea ce constituie un indice, în plus, al omonimiei semantice integrale a celor două lexeme supuse analizei.

2.5.4. În sfîrșit lexemul *a masa* cuprinde următoarele trăsături distinctive :

I

- s₁ subiect uman
- s₂ acțiune
- s₃ prin mișcări succesive ale miinilor
- s₄ pe suprafața corpului

II

- s₁ subiect uman
- s₂ acțiune
- s₃ de dispunere a unor ființe sau lucruri
- s₄ în spațiu

La nivel semic considerăm că indicii omonimiei sînt suficient de evidenți pentru a nu mai necesita o discuție explicativă. Semnalăm

²⁸ Semul s₂ este o marcă distinctivă a trăsăturii semantice implicite „mulțime de obiecte”.

²⁹ Ne referim numai la primele două articole lexicografice din DLRM, adică la *banc^I* și *banc^{II}* cu etimonul comun fr. *banc*.

³⁰ Trăsătura distinctivă ± animat este reflectarea semelor contextuale „de nisip” și „de pește”.

numai că, dată fiind identitatea semelor clasematice, omonimia se stabilește numai la nivelul semelor substanțiale, ceea ce face ca relațiile omonimice să fie aproximative.

O mărturie care pledează pentru ipoteza că, în acest caz, avem a face cu omonime și nu cu sememe diferite ale aceluiași lexem, o aflăm în aceea că între seriile sinonimice (pentru sememul I, *a freca, a fricționa*, pentru sememul II *a îngrămădi, a concentra, a strânge, a aglomera*) și antonimice (*a risipi, a împrăstia, a răspîndi, a spulbera*) ale lui *a masa*^I și *a masa*^{II} nu se stabilește nici o apropiere semantică.

3.0. În încheiere se impun câteva observații de ordin general.

3.1. Considerînd problema delinutării omonimiei semantice de polisemie ca problemă de sens lexical, ne-a părut firesc ca criteriul în baza căruia se disting categoriile lexicologice în discuție să fie de natură lexicală, iar procedeul de analiză să aparțină semanticii structurale. Din cele spuse acum, n-am dori să rezulte că minimalizăm rezultatele obținute cu ajutorul altor criterii în diferențierea omonimiei semantice de polisemie. Am vrut să subliniem că cercetarea omonimiei semantice, indiferent de criteriile pe care le adoptăm ulterior, trebuie să pornească de la conținutul semantic al lexemului.

3.2. Analiza semică ne-a permis investigarea substanței semantice la nivelul unităților discrete de sens, adică acolo unde apar cu pregnanță indicii omonimiei semantice. Cînd în cadrul aceluiași lexem fasciculele de seme desemnează clase total diferite de obiecte și exprimă noțiuni diferite și cînd între trăsăturile lexicale distinctive nu se poate stabili nici un sem de identificare comun, atunci lexemul respectiv se constituie în două unități omonimice. Între lexemele omonimice apar relații de omonimie integrală sau totală, cînd diferențele semice se realizează atît la nivelul semelor clasematice, cît și la nivelul semelor substanțiale. Cînd semele clasematice sînt identice, iar relațiile omonimice se stabilesc numai la nivelul semelor substanțiale, avem a face cu omonimie aproximativă sau parțială.

3.3. Pentru a conferi rezultatelor mai multă siguranță, am extins analiza lexicală și la nivel macrosemantic. În felul acesta, considerăm că limita dintre omonimia semantică și polisemie poate fi stabilită cu mai multă precizie și obiectivitate, fapt care nu poate avea decît repercusiuni pozitive pentru teoria generală a limbii și practica lexicografică.

RÉSUMÉ

Tout en examinant les divers critères selon lesquels on peut différencier les homonymes, l'auteur croit qu'il soit possible de dissocier l'homonymie sémantique et la polysémie sur la base du sens lexical, si l'on a recours pour l'analyse aux moyens de la sémantique structurale. Le degré d'homonymie sémique est intégral si les sèmes substantiels autant que les sèmes classématiques sont différents pour deux unités lexicales.

FORME VERBALE DE TIPUL *FĂCÉM*, *VINDÉM*, ÎN GRAIURILE DACOROMÂNE

DE

VIOREL BIDIAN

În cursul anchetelor pentru *NALR—Transilvania* am notat în mai multe localități forme verbale de tipul *făcém*, *vindém*. Ne propunem în cele ce urmează să examinăm acest fenomen, deși asupra lui s-au oprit și alți cercetători¹.

I. Gheție întrevedea posibilitatea unei situații în parte diferite în ce privește răspindirea fenomenului față de cea constatată de domnia-sa pe baza unei singure forme (*spuném*), dacă se au în vedere alte verbe de conjugarea a III-a. Cum accentuarea unor asemenea forme verbale în unele regiuni ale țării este fluctuantă, uneori la aceiași vorbitori întâlnind forme oxitone și paroxitone (chiar la același verb), ne-am propus să urmărim acest fenomen avînd în vedere toate verbele de conjugarea a III-a din materialul cules pentru ALR I (6 verbe: *a țese*, *a vinde*, *a coase*, *a face*, *a cere* și *a spune*) și pentru ALR II (9 verbe: *a duce*, *a trimite*, *a ucide*, *a vinde*, *a zice*, *a merge*, *a cere*, *a bate* și *a face*). Am supus examinării atît formele pentru persoanele I și a II-a plural de la indicativ și conjunctiv prezent, cît și cele de la imperativ, forma afirmativă și negativă. Încercînd să surprindem o eventuală dinamică a fenomenului, am urmărit răspunsurile notate în anchetele pentru *NALR—Transilvania* și pentru *NALR—Banat* la toate verbele de conjugarea a III-a. Am excerptat, de asemenea, materialul din cîteva culegeri de texte dialectale².

În studiul său, I. Gheție, plecînd de la harta 146 din ALRM, I, vol. I, constata existența formelor oxitone în trei arii principale:

- în vestul țării, pe o arie importantă a teritoriului unde se vorbește graiul crișean (la nord și sud de Oradea);
- o arie ceva mai mare în nordul Moldovei și în Bucovina (căreia îi este alăturată o arie mai restrînsă din nord-estul Transilvaniei);
- o arie care cuprinde sudul Olteniei și jumătatea de miazăzi a Munteniei, ocolînd Bucureștiul, situat în afara ei.

¹ Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [București], 1956, p. 438; I. Gheție, *Pe marginea unei hărți din ALR (spûnem — spuném)*, în FD, IV, 1962, p. 243—250.

² *Texte dialectale* culese de Emil Petrovici. Suplement la ALR II, Sibiu—Leipzig, 1943; *Texte dialectale — Oltenia*, București, 1967; Cornelia Cohuț și Magdalena Vulpe, *Gratul din zona „Porțile de Fier”*. I. *Texte. Sintaxă*, București, 1973; *Texte dialectale — Muntenia*, București, I, 1973; II, 1975. Nu am avut în vedere verbele *a îine* și *a rămlne* intrucît în graiuri ele sînt, în general, de conjugarea a II-a.

Autorul a mai constatat existența unor arii izolate, una situată în vestul Olteniei și altele două în estul Munteniei, una întinzându-se și în Dobrogea de sud, iar cealaltă și în sudul Moldovei³.

Servindu-ne de un material bogat (toate verbele de conjugarea a III-a din ALR I și ALR II enumerate mai sus), situația răspîndirii formelor oxitone s-a conturat mai clar, toate cele trei arii importante lărgindu-se.

Prin localități în care formele oxitone apar mai rar, aria din nordul Moldovei și din Bucovina se leagă de cea din nord-estul Transilvaniei. Astfel, în localitatea Șanț, jud. Bistrița-Năsăud (punctul 215 din ALR I) apar 7 forme oxitone (*să făcēm, cosām; cosăț, țesām; țesăț, vindēm; vindēt*) față de 8 forme paroxitone, iar în localitatea Cîrlibaba (punctul 363 din ALR I) apar 3 asemenea forme (*țesām, coasām; coasăț*) față de 14 forme paroxitone. Aria se continuă în Moldova spre sud (cu mai multe localități în care formele oxitone apar rar) pînă spre Bacău și Birlad (în două puncte neapărînd totuși nici o formă oxitonă: 537 din ALR II, Mircești, jud. Iași, și 508 din ALR I, Grumezoaia, jud. Vaslui). În punctul 418 din ALR I (Corni, jud. Botoșani) forma *spûnem* făcea să apară o enclavă în această arie la I. Gheție, dar și aici au fost notate cîteva forme cu accentul pe desinență (*cosām; cosăț și făcēti*).

Aria sudică, mai puțin compactă la I. Gheție, se completează și ea, cuprinzînd aproape întreaga regiune de la sudul unei linii ce trece pe la nord de Tg. Jiu—Pitești—Buzău—Brăila. Într-o arie laterală fără forme oxitone care apărea la I. Gheție în sudul Olteniei, formată din punctele 870 (Bistret, jud. Dolj) și 880 (Mîrșani, jud. Dolj), au fost notate de S. Pop formele *cerēm; cerēt*, respectiv *făcēt*, în primul din aceste puncte forme oxitone apărînd și în *Texte dialectale — Oltenia* (7 forme, la 2 verbe, față de 12 paroxitone, la 6 verbe). Într-o altă enclavă în care apare *spûnem*, formată din punctele 896 (Drăgănești de Vede, jud. Teleorman), 900 (Țigănești, jud. Teleorman) și 926 (Drăgănești-Vlașca, jud. Teleorman), doar în primul punct n-a fost notată de S. Pop nici o formă oxitonă, în 926 fiind înregistrate formele *cerēm; cerēt, țesēm; țesēti, făcēti și cosēm*, iar în punctul 900, pe lângă acestea, și *făcēm și cosēti*. Formele oxitone nu lipsesc din localități din jurul Bucureștiului (5 forme din 14 în punctul 934, București—Militari, 9 din 15 în punctul 954, Radovanu, jud. Ilfov, iar din Ștefănești, jud. Ilfov, punctul 769 din ALR II, cum se va vedea, 2 forme oxitone), acestea fiind chiar mai frecvente decît în localități din preajma Iașului, orașe care, la I. Gheție⁴, se află în afara ariilor cu forme oxitone. Din întreaga arie sudică cu forme oxitone, delimitată mai sus, doar în punctele 896 (Drăgănești de Vede, jud. Teleorman, din ALR I), 710 (Săgeata, din ALR I) și 728 (Gura Sărății, din ALR II), ultimele două din preajma Buzăului, precum și în trei puncte (677, Beștepe, jud. Tulcea, și 675, C. A. Rosetti, jud. Tulcea, din ALR I, 682, Somova, jud. Tulcea, din ALR II) din nord-estul Dobrogei, au fost notate doar forme paroxitone. În punctele 723 (Căzănești, jud. Ialomița) și 769 (Ștefănești, jud. Ilfov), ambele din ALR II, nu s-au notat răspunsuri la nici un

³ I. Gheție, *op. cit.*, p. 244—246.

⁴ *Op. cit.*, p. 246, 248.

verb de conjugarea a III-a. În *Textele dialectale* culese de E. Petrovici, la Ștefănești au fost notate două forme oxitone și două paroxitone, la Căzănești singura formă aflată fiind paroxitonă, ceea ce nu exclude existența în acest grai a unor forme oxitone.

Aria din vestul țării, situată la nord de Crișul Negru și mergînd pînă spre Someș la nord, iar la est pînă spre Huedin și Zalău, este compactă, în ea formele paroxitone apărînd foarte rar, în marea majoritate a localităților formele oxitone fiind singurele notate. Aceeași constatare este valabilă și pentru partea de nord a ariei din nord-estul țării, mai ales în localitățile din jurul Dorohoiului și în cele de la nord-vest, vest și sud-vest de Suceava. În schimb, în a treia arie importantă a acestui fenomen, localitățile cu forme în majoritate oxitone de la verbe de conjugarea a III-a nu mai formează o zonă compactă. Sînt predominante asemenea forme într-o regiune din sudul și sud-vestul Bucureștiului, în cîteva localități de pe cursul inferior al Oltului și într-o zonă din jurul Bălții Ialomiței.

În anchetele pentru ALR I au mai fost notate forme de la verbe de conjugarea a III-a cu accentul pe desinență în cîteva localități din Banat (punctele : 9, Cărbunari, jud. Caraș-Severin : 2 forme din totalul de 13 ; 24, Măidan, azi Brădișoru de Jos, jud. Caraș-Severin : 3 forme din 13 ; 35, Banloc, jud. Timiș : 3 forme din 11 ; 40, Checea, jud. Timiș : 4 forme din 16), din Crișana (punctul 65, Almaș, jud. Arad : 3 forme din 15) și din Transilvania (punctul 136, Micești, localitate componentă a municipiului Alba Iulia, jud. Alba : 3 forme din 11). În alte șase localități din Banat și Transilvania, pe care nu le mai enumerăm, a fost notată cîte o singură formă oxitonă, uneori și aceea nesigură.

Formele notate în anchetele la *NALR—Transilvania* confirmă existența unei arii oxitone în partea de est și nord-est a Năsăudului, aria extinzîndu-se și la sud de Bistrița, dar aici aceste forme nu sînt prea frecvente. În localitățile Șanț, Maieru, Feldru și Rusu Birgăului formele verbale de conjugarea a III-a cu accentul pe desinență apar aproape în exclusivitate, pe cînd în Poiana Ilvei, Lunca Ilvei și Mureșenii Birgăului asemenea forme sînt rare, dar nu necunoscute. Peste un sfert din formele notate sînt oxitone la Micești-Alba, confirmînd formele notate de S. Pop în acest punct izolat, aflat la distanță destul de mare de cele trei arii principale. Cîte 1—3 forme oxitone au fost notate în alte peste 20 de localități din Transilvania, care însă nu formează arie.

Din analiza materialului cules în anchetele pentru *NALR—Banat* se constată că forme oxitone apar mai ales în jumătatea de sud a Banatului, fără să formeze arii, și cu mari diferențe de la un verb la altul. În cîteva localități din zona „Porților de Fier” formele accentuate pe desinență predomină, fapt pe care lectura textelor dialectale din această zonă îl confirmă⁵. Se poate totuși afirma că în jumătatea de sud a Banatului formele oxitone sînt mai numeroase decît lăsa să se întrevadă materialul din ALR I și ALR II pe care l-am consultat, dar că ele nu sînt folosite exclusiv în nici o localitate de aici, formele paroxitone fiind dominante în marea majoritate a localităților.

Analiza formelor verbale de conjugarea a III-a din volumul de *Texte dialectale — Oltenia*, înregistrate cu vreo 30 de ani în urma culegerii ma-

⁵ Graiul din zona „Porțile de Fier”. I. *Texte. Sintaxă*, București, 1973, passim.

terialului din ALR I și ALR II, confirmă, în general, răspindirea fenomenului în această parte a țării. Din cele 27 de puncte comune ALR I, ALR II și *NALR — Oltenia* (și deci cu rețeaua localităților pentru texte), situația este asemănătoare în 24 de localități. În trei puncte însă (836, Peștișani, jud. Gorj; 886, Izbiceni, jud. Olt, ambele din ALR II, și 839 din ALR I, Pieptani, jud. Gorj) toate sau marea majoritate a formelor din ALR sînt oxitone, pe cînd în *Texte dialectale — Oltenia* formele oxitone lipsesc sau sînt foarte puține, comparativ cu cele paroxitone. În *Texte dialectale* culese de E. Petrovici din Peștișani și Izbiceni singurele forme notate pentru fenomenul lingvistic în discuție, deși puține (1, respectiv 3), au și ele accentul pe temă, confirmînd situația întîlnită în *Texte dialectale — Oltenia* în cazul acestor două puncte. Acest lucru nu infirmă autenticitatea formelor obținute în ancheta pentru ALR II, ci dovedește că formele oxitone și paroxitone coexistă în graiurile din aceste localități. Raportînd numărul formelor oxitone la cele paroxitone din *Texte dialectale — Oltenia* și din ALR I și ALR II, se constată o diferență între materialul din cele două surse, în texte formele oxitone fiind mai puține. În plus, nu există vreo localitate în care în texte să fie numai forme oxitone sau ele să constituie marea majoritate, situație existentă în cazul unor localități din Oltenia anchetate pentru ALR I și ALR II. Nu putem conchide categoric din acest fapt că formele oxitone sînt în regres.

În culegerea de *Texte dialectale — Muntenia* răspindirea formelor oxitone confirmă și ea, în linii mari, situația întîlnită în materialul ALR I și ALR II. Și în acest caz formele oxitone apar ceva mai rar în texte, comparativ cu situația din atlase. Concluzii convingătoare privind dinamica (evoluția sau regresul) fenomenului discutat se vor putea trage doar prin analiza unui material foarte bogat din toate graiurile daco-române, de cel mai mare folos fiind publicarea tuturor atlaselor lingvistice românești regionale și a unui număr cît mai mare de volume de texte dialectale.

Cauza deplasării accentului de pe temă, accentuare etimologică, pe desinență, la verbele de conjugarea a III-a, este cea pe care o indică acad. Iorgu Iordan⁶, împărtășită și de I. Gheție, și anume analogia cu formele corespunzătoare de la celelalte conjugări, în special de la a II-a, forme accentuate întotdeauna pe desinență.

În ce privește modul de producere a fenomenului în discuție, sîntem de acord cu părerea lui I. Gheție potrivit căreia „deplasarea accentului s-a produs independent în diferite puncte ale teritoriului românesc, și îndeosebi în unele regiuni ale graiului crișean, moldovean și muntean”⁷.

Încercarea de a stabili vechimea fenomenului în discuție este o sarcină dificilă, pe care în cercetarea de față nu ne-o propunem. Dificultatea mare rezultă din lipsa notării accentului în texte. Un indiciu pentru unele forme verbale ar putea să-l constituie în acest caz schimbările vocale care se produc uneori datorită schimbării poziției accentului (*făcem* > *făcém*, *coăsem* > *cosém* etc.).

În încheiere, trebuie să subliniem faptul că, mai ales în cazul ariei sudice și nord-estice a fenomenului discutat, cercetarea noastră confirmă

⁶ *Op. cit.*, p. 438.

⁷ *Op. cit.*, p. 246.

ipoteza lui I. Gheție potrivit căreia în regiunile situate în apropierea zonelor oxitone, și chiar în alte regiuni, e posibil să întâlnim mutarea accentului pe desinență. Se confirmă, de asemenea, afirmația domniei-sale că ariile pe care le-a stabilit reprezintă teritoriile unde formele oxitone sînt cele mai uzuale, în unele puncte fiind singurele existente.

Formele paroxitone ale verbelor de conjugarea a III-a, etimologice, singurele acceptate de limba literară, sînt cunoscute și uzitate pe cea mai mare parte a teritoriului graiurilor dacoromâne și în multe localități chiar în ariile cu forme oxitone.

Decembrie 1975

*Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

EVOLUȚIE FONETICĂ NORMALĂ SAU ACCIDENT FONETIC? ÎN LEGĂTURĂ CU FORMELE *DINȚĂ*, *CĂRȚĂ*, *CAȚȚĂ*, *AVDĂ* etc. DIN DIALECTUL AROMÂN

DE

PETRU NEIESCU

Părerile lingviștilor care s-au ocupat de forme ca : *dinȚă*, *cărȚă*, *noȚă*, *caȚă*, *ăvdă* etc. de la pluralul unor substantive masculine sau feminine sau de la indicativul prezent, persoana a II-a singular al unor verbe, diferă sub raportul originii fenomenului (după unii cercetători *ă* ar fi datorat unei evoluții fonetice normale, după alții unui accident fonetic). Părerile anterioare referitoare la aria de răspîndire a fenomenului, ca și cele referitoare la condițiile în care el se produce nu concordă cu realitatea, de aceea reluarea discuției pe baza unor materiale noi, culese recent în R. P. Albania și R. S. Macedonia (R. S. F. Iugoslavia), cu precizările și concluziile care se impun, este deosebit de utilă pentru cunoașterea exactă a situației actuale din graiurile aromânești studiate.

Th. Capidan explică proveniența lui *-ă* în astfel de forme din *i* flexionar, care, atunci cînd se află după *ț* neprecedat de o altă consoană, se rostește deosebit de slab ¹ : *birbeț*¹ (rostit și *birbeț*), *broatiț*¹ (*broatiț*) etc. Cînd *ț* este precedat de o consoană, „atunci *i* flexionar se rosetște *î* în graiul din sud și *ă* (rar *î*) în graiul din nord” ². În *Codex Dimonie* — ne arată Th. Capidan — „i apare ca *ă* atît după un *ț* simplu, cît și după *ț* precedat de o consoană...” ³. Cît privește pronunțarea lui *i* după *đ*, „se face în aceleași condițiuni ca după *ț*. Limba Cod. Dim. arată aceeași regularitate, adică *i* > *ă* după *đ* neprecedat de o consoană și *i* > *î* cînd *đ* este precedat de o consoană” ⁴. Exemplele pe care le dă Th. Capidan din *Codex Dimonie* infirmă însă regula stabilită, notîndu-se *ă*, atît în poziție mediană, cît și în poziție finală, la substantive sau la verbe, indiferent dacă *đ* era simplu sau precedat de o altă consoană : *afenđăt*¹, *levenđăt*¹, *amirărađăt*¹, *pirazmađăt*¹, *arăđă*, *discl'ida*, *sedă*, *tinđă*, *si aprinđă*, *si vedă* ⁵. E necesar să reținem și felul contradictoriu în care e descrisă de Th. Capidan rostirea lui *i* după *ț* în *Codex Dimonie*; cînd *ă*, indiferent dacă *ț* este simplu sau precedat de consoană, cînd *ă* după *ț* simplu și *î* după consoană + *ț*.

¹ Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, 1932, p. 263.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 264.

⁵ *Ibidem*, p. 264, 265.

Fenomenul apare și după alte consoane : *ș, ê, r*⁶, indiferent dacă acestea sînt simple sau precedate de alte consoane. „Azi avem în graiul fărșeroților *cuscă* ‘cuscă’, *socă* ‘socră’, *ayă* ‘sălbatici’ etc.”⁷. Trecerea are loc și după *l*, dar „numai în graiul fărșeroților : *poñl’ă*, pl. de la pom (alături de forma regulată *poñli*) ; în unele părți se aude și *poñl’e* ; *doi’l’ă* pentru *doi’li*, forma articulată de la doi”⁸.

Vorbînd despre desinența *î* a pluralelor masculine, acad. I. Coteanu consideră pe *-î* și *-ă* „variante ale aceleiași *î*, al cărui timbru a fost schimbat de *ț* dur anterior : *dințî*, *părință* etc.”⁹.

În legătură cu graiul fărșeroților din Albania, E. Petrovici afirmă că a auzit în plurale de tipul lui *soț*, deci după *ț*, un timbru *î* „deosebit de perceptibil”¹⁰, datorat „pronunțării mai energice a lui /*ț*/ (*ț* nediezat) final, sau, cu alte cuvinte, din cauza caracterului exploziv al consoanei finale”¹¹.

Afirmația despre caracterul exploziv al consoanelor finale, auzite de E. Petrovici, l-a derutat pe N. Saramandu, care, după ce dă exemple de afonizare a lui *ă* final după *ț, d*, sau după grupuri de consoană (*față*, *măndă*), spune : „Tot la moscopoleni și la fărșeroți se petrece și fenomenul opus, al apariției unui *ă* afonic, slab perceptibil, acolo unde nu se justifică etimologic. Un asemenea *ă* scurt final marchează, de pildă, timbrul consoanelor *ț, d* : *scoță* ‘scoți’, *nicliță* ‘inchizi’ etc.”¹².

Existența lui *-ă* final silabic, în loc de *i*, după *ș*, la care am văzut că se referă Th. Capidan, este întărită de o afirmație a Matildei Caragiu-Marioțeanu : „Noi înșine l-am auzit ca atare la fărșeroții din Palazu Mare, reg. Constanța, în cursul anchetei pentru Arhiva fonogramică”¹³.

Pornind de la afirmațiile lui Th. Capidan despre rostirea lui *i* final după *ș, ț, d* în graiurile din Albania și de la studierea grafiei din *Liturghierul aromânesc*, în care se constată notarea consecventă a lui *α* după *ș, ț, d*, atît în poziție mediană, cît și în poziție finală, Matilda Caragiu-Marioțeanu consideră fenomenul ca o evoluție fonetică¹⁴ și interpretează pe *α* ca *ă*, „indiferent de numărul de consoane care îl precedă”¹⁵, dînd și un tabel comparativ pentru pronunțarea lui *-u* și *-i* după *s/ș, t/ț, d/d* în dacoromâna literară, aromâna vorbită în Grecia și cea vorbită în Albania¹⁶.

Așadar după Th. Capidan, acad. I. Coteanu și Matilda Caragiu-Marioțeanu avem de-a face cu o transformare fonetică, după E. Petrovici și N. Saramandu cu o apariție accidentală, datorată caracterului exploziv al consoanelor finale.

⁶ *Ibidem*, p. 265, 266, unde se dau și exemple.

⁷ *Ibidem*, p. 266 ; Th. Capidan, *Fărșeroții. Studiu lingvistic asupra românilor din Albania*, București, 1931, p. 187.

⁸ *Ibidem*.

⁹ I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 124.

¹⁰ E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromâne din Albania*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958, p. 674.

¹¹ *Ibidem*.

¹² N. Saramandu, *Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea*, București, 1972, p. 51.

¹³ Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Liturghier aromânesc. Un manuscris anonim inedit*, București, 1962, p. 87, notă.

¹⁴ *Ibidem*, p. 85.

¹⁵ *Ibidem*, p. 87.

¹⁶ *Ibidem*, p. 92

Urmărind fenomenul în discuție în materialele adunate de noi pentru Atlasul graiurilor aromânești din Albania și din Macedonia, constatăm că în unele localități, după *ț* și *đ*, precedate de consoane, s-a rostit *ă* (*ă*, *î*), *i* sau zero, atît la indicativ prezent, persoana a II-a singular, și la conjunctiv prezent, aceeași persoană, cît și la unele substantive masculine sau feminine : *avđi* 'auzi' (T. P. S. BJ. Cș.), *avđă* (Tv.), *avzi* (StC. M. G II.), *avz/đ/i* (G III.), *avđh* (C.), *aft* (B.) și *avđ* (BJ II.); *căfti* 'ceri, cauți' (T. P. S. BJ. M. G III. Cș.), *căftă* (G I. Tv.), *caft* (StC. B.); *ptăndi* 'plîngi' (BJ I. Cș.), *plăndă* (Tv.), *ptăndi* (M.), *plăndi* (G.), *ppănd/z/* (StC.) *plănt* (B.); *măndi* 'minzi' (P.), *mîndă* (Tv.), *măndi* (Cș.); *prinți* 'părinți' (P.), *prință* (G.), *părință* (Tv.), *părinți* (Cș.); *mîntă* 'munți' BJ. G III.), *múntă* (M. Tv.), *munt* (BJ II.); *dîntă* 'dinți' (G II.), *dîntă* (Tv.), *dînti* (Cș.); *verđă* 'vergi' (Tv.), *verzá* (G II.), *verđi* (BJ.), *verz/đ/i* (G III.); *púnfi* 'punți' (P. BJ. Cș.), *púnfi* (S.), *púnță* (M. Tv.), *púnță* (G.); *mórfi* 'morți' (T.), *pórfi* 'porci' (BJ.). După modelul acestor plurale și cuvîntul *prăvdă* 'animal, dobitoc' are pluralul *prăvzá* (G I.). O mențiune aparte merită, în cadrul acestui grup, răspunsurile obținute pentru FRUNTE : FRĂMTE, FRĂMTI (StC. P. S. BJ. M. G.), FRĂMT (B. G.), FRĂMTURI (Tv. Cș.).

După *ț* sau *đ* neprecedați de consoane fenomenul nu apare. Astfel, în cazul verbului VEDEA, pentru persoana a II-a singular s-a răspuns *ved* (T. StC. P. S. Cș.), *ved* și *veđ* (BJ.), *ved/ț/* (C.), *vez* (M.), *vez* și *ves* (G.), *veț* (B. Tv.), cu afonizarea consoanelor finale în ultimele exemple. Nici în cazul verbelor RÎDE sau ȘEDEA nu s-a rostit după *đ* nici *i*, nici *ă* (*ă*, *î*) silabici sau afonizați, ci numai consoană depalativată (în unele cazuri și afonizată) : *arăđ* (T.), *arăđ* (StC.), *ț-arăđ* (BJ.), *ařăđ* (P.), *arėđ* (S.), *te-ariđ* (Cș.), *arăz* (M. G.), *arăt* (B. Tv.), *arăs/z/* (G III.), *arăđ/ț/* (C.); *șed* (S.), *șăed* (Cș.), *ș/ș'ed* (T.), *șăđ/ț/* (C.), *șăđ* (BJ.), *ș'ăđ* (P.), *șed/z/* (StC.), *șez* (G.), *șez/s/* (M.), *șě/ă/ț* (B.), *șet* (Tv.), *șes* (G III.). O situație similară prezintă verbul FUGI 'a merge', pentru care, într-o singură localitate, în G., s-a rostit *fúzá* și *fus/z/i*, de către informatori diferiți.

Aceeași situație, rostirea lui *ț*, *đ* depalativată, neurmați de nici o vocală (silabică sau afonizată), se află și în cazul pluralelor SOȚI, BĂRBAȚI, NEPOȚI, ÎMBĂTAȚI 'beți', CÎTOȚI 'cocoși'.

Intrucit, după Th. Capidan, fenomenul se produce și după *r*, am urmărit rostirea formelor de plural MORARI, SERI, SINGURI, PĂDURI, fără a găsi măcar un singur exemplu cu *i* > *ă* (*ă*, *î*). Este interesant de reținut că în aceste cuvinte s-a pronunțat *i* silabic după *r* în StC. P. și, parțial, în T., *i* șoptit (*ı*) în C. Tv. Cș. și, parțial, în T., fricativa palatală *ř* în G și consoană depalativată în S.B. BJ. M. și, parțial, în T.

¹⁷ După exemple, între paranteze rotunde, am dat siglele localităților din care s-au cules formele citate, după cum urmează : T. = Tirana, StC. = Stan Karbunara, P. = Pojan, S. = Shqepur (Șt'ëpur), C. = Korça (Córca, Curčăga), Ps. = Pljasa (Pljása di Sùpră), B. = Bilisht (Biliști), BJ. = Beala (Beăla di D'os¹⁹), M. = Moloviște (Muluvîște), G. = Gopiș (Gópiș), Tv. = Trnovo (Tírnova), Cș. = Krușevo (Crúșova). În tabelele semnul + arată că s-a răspuns cu un alt termen. Formele scrise cu majuscule, în text, arată că sînt date într-o transcriere literarizată.

Din toate exemplele luate în studiu se constată, pe localități, următorul procentaj al velarizării lui *i*, după *consoană + ț, ȕ*:

Albania

T.	33,3%
StC.	14,2%
P.	62,5%
S.	42,8%
C.	0%
B.	0%

Macedonia

BJ.	58,3%
M.	50%
G.	71%
Tv.	100%
Cș.	100%

Procentajul mediu este de 23,77 pentru Albania și de 75,86 pentru Macedonia.

Pe localități situația se prezintă în felul următor :

Reflexele lui *i* final după *consoană + ț, ȕ*

	avđi	caŧi	plindŧi	mindŧi	munŧi	părinŧi	dinŧi	punŧi
T.	i	i	+	i	—	ȕ	—	+
StC.	i	—	—	—	—	—	—	+
P.	i	i	+	i	—	i, —	—	i
S.	i	i	+	—	—	—	—	i
C.	h'	—	—	—	—	—	—	—
B.	—	—	—	—	—	—	—	—
BJ.	i, ȕ	i	i	+	—, i	—	i, ȕ	i
M.	i	i	i	i	ă	—	—	ă
G.	i	ă, i	i	+	i, ă	—, ă	—, ă	—, ă
Tv.	ă	ă	ă	ă	ă	ă	ă	ă
Cș.	i	i	i	i	i	i	i	i

Reflexele lui *i* final după *ț, ȕ*

	soŧi	bărbaŧi	nepoŧi	îmbătaŧi	cicoŧi	fuđi	veđi	arăđi	șeđi
T.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Stc.	ȕ	—	—	—	—	—	—	—	—
P.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
S.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
C.	—	—	—	—	—	+	—	—	—
B.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
BJ.	—, i	—	—	—	—	—	—	—	—
M.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
G.	—	—	—	—	—	ă, ȕ	—	—	—
Tv.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Cș.	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Reflexele lui *i* final după *r*

	morari	seri	singur	păduri
T.	+	—	î	î
StC.	i	i	i	i
P.	?	—	—	—
S.	—	—	—	—
C.	î	î	î	î
B.	—	—	—	—
BJ.	—	—	—	—
M.	r/ř	—	—	+
G.	—, ř	ř	ř	ř
Tv.	î	î	î	î
Cș.	î	î	î	î

Fezul rostirii în %

ă	â	i
—	—	100
—	—	100
—	—	100
—	—	100
—	—	—
—	—	—
—	—	100
50	—	50
—	66	33
50	50	—
—	—	100

Procentajul mediu al pronunțării *ă*, *â*, *i* este următorul :

Albania			Macedonia		
ă	â	î	ă	â	î
—	—	100	17,9	30,7	51,2

Procentajul mediu general este :

ă	â	î
13,7	23,5	62,7

Din cele expuse mai sus rezultă, pentru graiurile aromânești din Albania și din Macedonia, că velarizarea lui *i* la pluralul unor substantive masculine și feminine și la persoana a II-a singular a indicativului și a conjunctivului prezent are loc după *t*, *d* numai când acestea sînt precedate de consoane. După consoană simplă (*t*, *d*, *r*) fenomenul este inexistent, dacă se face abstracție de pronunțarea *fuză* (M), care se poate explica prin analogie cu verbele la care s-a constituit, pe lingă alternanța consonantică *t/t*, *d/d*, și o alternanță vocalică *u/ă* (*ă*, *i*) pentru a deosebi persoana I de persoana a II-a.

Această constatare a noastră este în concordanță cu exemplele date de acad. I. Coteanu în tabloul sinoptic al pluralelor substantivelor, în care *i* > *ă*, *i* la substantivele masculine și feminine numai după consoană + *t*, *d* : *g'ifîi*, *dinîi*, *părinîi*, *părință*, *noptîi*, *părîi*, fără a nota măcar un singur exemplu cu *ă* sau *i*, în loc de *i*, după consoane simple *t*, *d*, *s*, *r*, *l'*¹⁸. Aceeași situație, *i* > *î*, o regăsim la persoana a II-a indicativului prezent a verbului AUZI : *avdî*¹⁹.

¹⁸ I. Coteanu, *op. cit.*, p. 122—123.

¹⁹ *Ibidem*, p. 137. Și în cazul formei *alumîi* 'lupți', *ibidem*, p. 135, ne-am fi așteptat la o formă *alumîi*.

Cît privește afirmația despre caracterul exploziv al consoanelor, afirmație făcută de E. Petrovici și preluată de N. Saramandu, ea nu se confirmă de notările noastre. La finală nu numai că nu am auzit consoane cu explozie puternică, ci, dimpotrivă, am auzit consoane implosive: *lup'* (S.), *lut'* (P.), *stup'* (P.) 'albină', *arsărîm'* (B.J.), *bim'* (G.), *bem'* (B.J.), *videm'* (B.J. G.) etc., în care s-a auzit numai *lu-*, *stu-*, realizîndu-se numai implozia. În cazul lui *m*, acesta era perceput puțin din cauza curentului de aer nazal din timpul imploziei, dar explozia nu se producea. În majoritatea cazurilor oclusivele finale erau rostite cu explozie, dar aceasta nu era mai puternică. Împotriva pronunțării energice a consoanelor finale pledează și numeroasele afonizări ale consoanelor finale sau ale vocalelor finale. Este greu de conceput ceea ce afirmă N. Saramandu, că *ă* din *față* s-a afonizat ca apoi să reapară, din cauza pronunțării puternice a consoanelor, un *ă*, după același *ț*, în *tață* pentru *tați* etc. Noi am constatat că, acolo unde consoanele s-au afonizat: *vet^u*, *fuc^u*, *aft^u* (pentru *ved^u*, *fug^u*, *avd^u*) la persoana I a indicativului prezent, nu s-a produs trecerea lui *i* la *ă* (*ă*, *î*), ci persoana a II-a a devenit *veț*, *aft* etc. Aceeași corelație între asurzirea vocalelor finale și a consoanelor sonore a constatat-o A. Avram pentru graiurile dacoromâne²⁰.

Fenomenul în discuție nu constituie un accident fonetic (epiteza lui *ă*), ci o evoluție fonetică normală. Pentru explicarea acestei evoluții trebuie să pornim de la faza în care *u* și *i* finali se rosteau silabici, atît după grupuri de consoane, cît și după consoane simple.

Într-o fază următoare procesul de afonizare a sunetelor finale cunoscut, încă din latina populară, a continuat, vocalele finale *u* și *i* după consoană simplă devenind șoptite, apendici velari sau palatali ai consoanelor precedente. După grupuri de consoane vocalele finale s-au menținut silabice încă. Procesul de afonizare a continuat, a apărut tendința de delabializare și de depalatalizare a consoanelor finale simple. Paralelismul dintre consoanele bemolate și cele diezate s-a întrerupt, în poziție finală, primele menținîndu-se mai bine pînă azi, în timp ce numeroase consoane diezate s-au durificat.

Acum acționează procesul de velarizare, transformînd pe *i* final în *ă* (*ă*, *î*), de aceea, în graiurile studiate de noi, apare *ă* (*ă*, *î*) numai după *ț*, *đ* precedați de consoane. Fenomenul s-a produs înaintea închiderii lui *e* la *i*, căci, în aria în care s-a produs această închidere, avem forme deosebite la persoana a II-a și a III-a a indicativului prezent: *plândî* și *plândi*, altfel am avea forme identice la cele două persoane, în *ă* (*ă*, *î*).

Stadiile cu ⁴ șoptit după *ț* și *đ* simpli, notate de E. Petrovici, Matilda Caragiu-Marioțeanu și N. Saramandu, ar putea proveni din regiuni în care velarizarea a acționat înainte de depalatalizarea lor. Noi nu am auzit asemenea stadii.

Tendința de afonizare a acționat și după grupuri de consoane, căci numai așa pot fi explicate stadiile *caff^a*, *nopt^a* notate de N. Saramandu sau formele *punft^a*, *punț* (G.) notate de noi.

Din tabelul cu reflexele lui *i* final după consoană + *ț*, *đ* se vede că Macedonia reprezintă o zonă mai arhaică. (Acest lucru e dovedit și de

²⁰ A. Avram, *Cercetări asupra sonorității în limba română*, București, 1961, p. 78.

alte fenomene, de exemplu păstrarea lui *ă* final neînchis la *î* și a lui *e* final netrecut la *i*.) Se mai poate observa procesul de dispariție a lui *u*, *i*, *ă*, (*ă*, *î*) finali silabici, de după grupurile consonantice, proces care a acționat mai ales în Albania și mai cu seamă în cazul substantivelor. La verbe se constată aceeași tendință, dar ea este îngreuiată de existența alternanțelor la care participă *u*, *i*, *ă* (*ă*, *î*).

Timbrul vocalei rezultate în urma velarizării lui *i* este *î* în Albania, B.J. și Cș. din Macedonia, *ă* și *î* în M., *ă* și *ă* în Tv., *ă* și *î* în G.

În concluzie, avem de-a face cu o evoluție normală, cu velarizarea lui *i* final, care nu trebuie desprinsă de velarizarea lui *i* în poziție mediană, așa cum corect a procedat Th. Capidan în descrierea fenomenului. Ideea unui accident fonetic, pronunțarea explozivă a consoanelor finale care ar fi dus la apariția unei vocale de timbru *ă*, nu poate fi acceptată.

S-a velarizat — cel puțin în graiurile de care ne ocupăm — *i* final silabic și nu *î* flexionar, cum susține Th. Capidan, căci avem *ă* (*ă*, *î*) silabici și nu șoptiți.

Nu se rostește *î* în sud și *ă* (rar *î*) în nord, cum susține Th. Capidan, ci *î* în Albania și în nord-vestul Macedoniei, și celelalte timbre în restul Macedoniei. (Și alte fenomene aduse în discuție, ca rostirea lui *u* final, răspîndirea formelor *io* și *mine*, închiderea vocalei *e* la *i* sau păstrarea acesteia, nu separă graiurile de nord — din care fac parte și cele studiate de noi — de cele de sud.)

Nu se rostește *ă* după *d* și *î* după *consoană* + *d*, cum susține Th. Capidan, ci se rostește *ă*, *ă* și *î* numai după *consoană* + *t*, *d*.

Tabelul dat de Matilda Caragiu-Marioțeanu ca model de rostire a lui *u* și *i* finali după *s/s*, *t/t*, *d/d* este inexact, cel puțin pentru graiurile din Albania, și el trebuie îndreptat în sensul celor spuse de noi.

Pe baza cunoștințelor actuale despre graiurile aromânilor din Albania, se impun serioase rețineri în a accepta Albania ca patrie a textelor anonime nedatate și nelocalizate. În stadiul actual al cunoștințelor se pare că trebuie căutat un centru de traducere și copiere a textelor bisericești în Macedonia. O localizare mai apropiată de adevăr poate fi făcută numai după publicarea unor descrieri amănunțite ale graiurilor aromânești vorbite în Peninsula Balcanică, descrieri care să pornească de la rezultatul unor anchete temeinice, făcute cu un chestionar, și nu de la notații incidentale, datorate adesea unor nespecialiști, sau de la interpretarea unor grafii din unele texte nesigur localizate. În descrierea dialectului aromân din Albania s-a folosit limba unor scrieri bisericești nedatate și nelocalizate precis. Pe baza cunoștințelor despre dialect ele au fost atribuite unor traducători sau copisti originari din Albania, ca apoi ele să fie folosite masiv în descrierea graiurilor aromânești din Albania.

Se impune studierea de către lingviștii români, cunoscători ai dialectului aromân, a tuturor textelor semnalate ca existînd prin diverse biblioteci²¹, din perspectiva unei cunoașteri temeinice a dialectului pe baza unor anchete dialectale la fața locului, anchete care trebuie considerate ca un act științific și patriotic de primă necesitate. Studierea dialect-

²¹ Vezi, de exemplu, lucrările semnalate la Matilda Caragiu-Marioțeanu, *op. cit.*, p. 9, notele 2, 3.

telor românești din Peninsula Balcanică se desprinde — ca sarcină urgentă a specialiștilor români — și din situația deosebită în care se află atit ele, cît și vorbitorii lor.

RÉSUMÉ

En s'appuyant sur les matériaux recueillis par lui-même en Albanie et en Macédoine l'auteur reprend en discussion les formes *dinfi* (dents), *nopti* (nuits), *avdi* (tu entends), *caffi* (tu demandes), etc. du dialecte aroumain, formes qui ont été expliquées soit comme évolution normale, soit comme un accident phonétique, en se rangeant à la première hypothèse. Il corrige une série d'affirmations inexactes au sujet du parler des *fărșerofi*. La prononciation de *i* n'est pas caractéristique du groupe du sud ni, *ă* (rarement *i*), du groupe du nord, mais on prononce *i* en Albanie et au nord-ouest de la Macédoine et *ă*, *â*, *i* dans le reste de la Macédoine; on ne prononce pas *ă* après *q* et *i* après *consonne* + *q*, comme il a été affirmé, mais on prononce *ă*, *â*, *i*, seulement après *consonne* + *q* ou *t*. L'affirmation que le phénomène se produit aussi après les consonnes *t*, *q*, *s*, *r*, *l'* simples est inexacte.

Dans le stade actuel des connaissances on ne peut considérer l'Albanie comme la patrie des traductions et des reproductions des textes religieux anonymes non-datés et non-localisés que sous certaines réserves. L'auteur suppose qu'il y a eu un centre culturel aroumain en Macédoine où on été traduits et reproduits certains textes religieux.

Decembrie 1975

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

UN ATRIBUT ACUZATIVAL

DE

D. D. DRAȘOVEANU

1.0. În exemplul *Ei nu-și ascundeau față de Vasile invidia lor pe Ion (pe tine, pe aceia etc.)*, *pe Ion* este, evident, un atribut; nu însă un atribut prepozițional, ci unul *a c u z a t i v a l*.

1.1. Faptul de a-l considera (și de a-l denumi) astfel presupune drept premise date:

(A) distincția între cazul flexional — C_1 și cazul impus de prepoziție — C_3 .

Notă. Păstrăm simbolurile C_1 și C_3 , întrucît, într-o clasificare a cazurilor propusă în [4], din care desprindem distincția de aici ca implicată în discuția noastră, simbolul C_2 denumește cazul prin *a c o r d*.

(B) Condiția, în toate situațiile respectată, de a considera că o funcție este construită *a z u a l* și de a o denumi, în consecință, cu numele cazului respectiv, numai dacă acest caz este unul flexional, un C_1 (v. [4, p. 78]).

(C) Acceptarea unui *pe* morfem, diferit de *pe* prepoziția¹.

1.2. Problema în discuție se reduce deci la alternativa:

(a) ori *pe* din exemplul discutat este prepoziție și atunci *Ac.* (= acuzativul) substantivului *Ion* este un Ac_3 , iar atributul pe care-l reprezintă este unul prepozițional,

(b) ori acest *pe* este *pe* morfemul și atunci *Ac.* respectiv este un Ac_1 , iar atributul nostru este unul acuzativ.

1.3. Răspunsul — dat cu anticipație — îl oferă constatarea că *pe* de la dreapta substantivului (*invidia*) este același cu cel de la dreapta verbului corespunzător — *îl invidiază pe Ion* —, un *pe* morfem, aici construind, prin același Ac_1 , un complement direct.

Această identitate, a valorii de morfem a lui *pe* din cele două structuri — cu verbul și cu substantivul —, exclude ipoteza substituibilității sale cu vreo prepoziție (ca, de ex., cu o eventuală *față de*) în structura cu substantivul, întrucît înlocuirea morfemului *pe*, indiferent cu ce prepoziție, este egală cu abandonarea, nu fără urmări pentru conținut, a poziției²

¹ Vezi [7]. Ca lucrări mai recente în care calitatea de morfem a lui *pe* este consemnată, vezi [12, p. 46], [14, p. 74].

² Despre „poziții” vezi [10, p. 89 ș.u.].

„obiect direct”, poziție care se păstrează aceeași și în structura cu substantivul (ca și în structura cu verbul) și al cărei ocupant, în situația discutată, nu poate fi altcineva decât construcția cu *pe* morfemul. (Vezi și 2.1.1. și *Observație*, sub 1.3.1.). O astfel de substituție ar însemna, altfel spus, renunțarea la o structură și adoptarea alteia, doar aproximativ sinonimă, dar, din punct de vedere gramatical, esențial (categorial) alta, distanța dintre ele fiind de mărimea celei dintre – de exemplu – un atribut genitival (*solzii peștilor*) și unul prepozițional (*solzii la pești*), sau, prin generalizare, dintre morfeme și conective.

1.3.1. Astfel, după cum complementul direct este un complement acuzativ (= Ac_1), tot așa, convertind verbul regent în substantiv, construcția cu *pe* devine un atribut acuzativ (= Ac_1), convertirea respectivă neavînd nici o influență asupra calității lui *pe*, în sensul antrenării unei schimbări a acestuia din morfem în prepoziție, iar, după cum complementul direct cu *pe* este „al persoanei”, tot așa atributul acuzativ este unul – limitat la – „al persoanei”.

Observație. Această restricție justifică deosebirea care trebuie făcută între structura (a) *invidia pe Ion* și o structură ca (b) *invidia pe succesele*: în timp ce în (a) *pe* este morfem, fiind transmis din structura cu verbul (*îl invidiază pe Ion*), *pe* din (b) nu există în structura cu verbul (*el invidiază succesele*), dovadă în plus că, de data aceasta, nu este morfem, ci prepoziție, ea putînd fi înlocuită, în această calitate, cu eventuale alte prepoziții.

2.0. Limite. Cît privește aria acestui tip de atribut, aceasta este mult limitată, el reducîndu-se la cîțiva reprezentanți; cauza o constituie numărul extrem de redus al substantivelor ocurente cu *pe* morfemul, ele înseși aproximativ sinonime: *ura (invidia, pizma) lor pe Ion*.

2.1. Se situează în afara celor de mai sus, în ciuda domeniului semantic comun (al adversității afective), chiar substantive ca *ciuda (pe)*, *necazul (pe)*, *supărarea (pe)*, *mînia (pe)*, *furia (pe)* etc., deoarece *pe* de la dreapta acestora este prepoziție; ilustrative pentru această calitate, de prepoziție, sînt structurile cu verbul corespunzător acestor substantive: în *m-am supărat pe tine*, verbul nefiind dintre cele (cîteva) cu două complemente directe, numai unul din cei doi determinanți (*m-* și *pe tine*) poate fi complementul său direct, iar acesta este *m-*, ca indiscutabil Ac_1 ; *pe tine* se dovedește astfel a fi complement indirect, iar *pe*, prepoziție, indiferent dacă substantivul de la dreapta ei este din sfera „genului personal” (*m-am supărat pe Ion*) sau din afara acestuia (*m-am supărat pe lipsa lui de prevedere, pe neajunsurile...*). Vezi detalii în [6, p. 333].

2.1.1. În termenii aceleiași distincții – *pe* morfem, *pe* prepoziție – separăm și pozițiile „obiect direct”, „obiect indirect”: în timp ce atributul (prepozițional) cu prepoziția *pe* (*supărarea pe el, invidia pe succesele*) ocupă poziția „obiect indirect”, atributul acuzativ personal, cu *pe* morfemul (*invidia pe Ion*), este ocupantul poziției, „obiect direct”, este un atribut obiectiv-direct.

3.0. Ambele construcții cu *pe* (cu morfemul și cu prepoziția), în structurile cu substantivul, suplinesc genitivul obiectiv (direct sau indirect), impropriu — pentru că nu marchează opoziția „obiectiv”/„subiectiv” — unor asemenea structuri în care un genitiv₁ este unul subiectiv (*invidia lor, mânia lor*).

Observații. (1) Taxarea, în diferite lucrări³, a lui *pe* drept prepoziție în înseși situațiile când cu el se construiește complementul direct este nesemnificativă pentru discuția de mai sus, întrucât lucrările respective nu au adoptat distincția dintre cele două calități ale lui *pe*.

(2) Această distincție, după cum rezultă și din discuția de mai sus, este pe cât de justificată, pe atât de utilă pentru gramatica limbii române; de pe urma ei, de exemplu, sintaxa — a limbii române — trage un important folos: circumscrie ca modalitate de construcție complementul direct „personal”, separându-l de toate celelalte componente construite cu prepoziția *pe* și, în primul rând, de complementul indirect „personal”, cu sferele cărora altfel cea a complementului direct cu *pe* rămâne suprapusă, coincidentă.

Concluzie. Rar, pe cât de puține s-au dovedit a fi substantivele tranzitive, aproape o curiozitate, semnalarea unui „atribut acuzativ personal”, „obiectiv-direct”, nu ni s-a părut totuși superfluă sau neglijabilă, dat fiind faptul că prin locul, fie el neînsemnat, pe care-l ocupă între construcțiile atributului substantival și pronominal completează sistemica acestor construcții, atributul respectiv cunoscând astfel toate construcțiile cazuale (C₁):

(a) genitival — G₁;

(b) datival — D₁, cu o specie modernă a lui, semnalată de Mioara Avram în [1];

(c) nominativ — N₁ sau „falsa apozitie”, de ex. *elevul Popescu, cifra zece, șarpele boa* (v. [9, p. 124, col. II] și [5, p. 310, pct. a]);

(d) acuzativ — Ac₁.

BIBLIOGRAFIE

1. AVRAM, MIOARA, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 405–428.
2. CIOMPEC, GEORGETA, DOMINTE, CONSTANTIN, GUȚU ROMALO, VALERIA, MÎRZA, CLEMENT, VASILIU, EMANUEL, *Limba română contemporană*, vol. 1, sub coordonarea acad. Ion Coteanu, București, 1974.
3. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
4. DRAȘOVEANU, D. D., *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77–81.
5. Idem, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307–311.
6. Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325–335.

³ [2], [3], [8], [13] ș.a.

- 7 DRĂGANU, N., *Morfemele românești ale complementului în acuzativ și vechimea lor*, București, 1943.
8. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ed. a II-a, București, 1963.
9. *Gramatica limbii române*, vol. al II-lea : *Sintaxa*, București, 1954, recenzie de D. D. Drașoveanu, în SCL, VII, 1956, nr. 1-2, p. 122-131.
10. GUȚU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române*, București, 1973.
11. IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, București, 1954.
12. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
13. VASILIU, E., GOLOPENȚIA ERETESCU, SANDA, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969.
14. ZDRENGHEA, MIRCEA, *Limba română contemporană — morfologia*, (curs litografiat), Cluj, 1970.

RÉSUMÉ

L'auteur signale l'existence, dans la syntaxe de la langue roumaine, d'une nouvelle espèce de complément de nom (appelé en roumain « attribut »). Il s'agit précisément du complément construit avec le m o r p h è m e — et non avec la préposition *pe* — de l'accusatif *pe* (ex. *invidia pe Ion*) ; ce complément est doublement limité : le substantif régent correspond obligatoirement à un verbe transitif, alors que le substantif subordonné appartient à la catégorie du « genre personnel ». Voilà pourquoi l'auteur l'appelle complément (en roum. « attribut ») de l'accusatif personnel, d'objet direct.

Decembrie 1975

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE AȘA-ZISUL CIRCUMSTANȚIAL DE EXCEPȚIE INTRODUS PRIN *DECÎT* (ȘI SUBORDONATA CORESPUNZĂTOARE)

DE

G. GRUIȚĂ

Dintre noile circumstanțiale introduse de ediția a II-a a *Gramaticii* Academiei, se pare că cel de excepție (și subordonata respectivă) a suscitât cele mai multe discuții¹. De o deosebită atenție s-a bucurat mai ales așa-zisul circumstanțial de excepție de aspect negativ, introdus prin *decît* (și subordonata corespunzătoare)². Observațiile noastre vizează, de asemenea, unitățile sintactice de la dreapta acestui conectiv (*decît*).

Explicit sau implicit, așa-zisului circumstanțial de excepție introdus prin *decît* îi sint recunoscute următoarele particularități, care-l individualizează între celelalte circumstanțiale de excepție:

1. Are întotdeauna regent negativ³.

2. Conectivul său (*decît*) este specific și subordonatei corespunzătoare, funcționînd astfel, în această calitate, atît la nivelul propoziției (*N-a venit nimeni, decît el*), cît și la nivelul frazei (*N-a venit nimeni, decît cine a fost chemat*)⁴.

¹ În afara articolului Fulviei Ciobanu, *Cu privire la construcțiile care exprimă cumulul și excepția*, în LR, XI, 1962, nr. 4, p. 375–386, articol care stă de fapt la baza capitolului respectiv din *Gramatică* (redactat de aceeași autoare), se mai pot cita: D. Bejan, *Observații asupra propoziției de excepție*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 91–94; Frieda Edelstein, *Sur la proposition circonstancielle d'exception en roumain*, în „Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane”, VII, 1970, p. 97–100; D. Crașoveanu, *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare*, în LR, XX, 1971, nr. 2, p. 151–158; Ecat. Teodorescu, *Pe marginea raportului de excepție*, în LR, XX, 1971, nr. 5, p. 473–478. Deși nu se referă numai la circumstanțialul de excepție, ci și la cel cumulativ și opozițional, mai amintim aici articolul lui D. Crașoveanu, *Sint circumstanțiale complementele opozițional, cumulativ și de excepție, precum și subordonatele corespunzătoare?*, în LR, XVIII, 1969, nr. 2, p. 147–155.

² Cf. Frieda Edelstein, *op. cit.*; D. Crașoveanu, *Observații...*, precum și Ecat. Teodorescu, *op. cit.*, articole în care se comentează exclusiv acest tip de circumstanțial(ă) de excepție.

³ D. Crașoveanu, *Observații...*, p. 151 („... *decît* este selectat numai în propoziții al căror predicat e la forma negativă”), iar pentru subordonata corespunzătoare, cf. *Gramatica...*, vol. II, p. 338 („Pe cîtă vreme subordonata de excepție exprimă un fapt pozitiv, regenta este totdeauna negativă”). Cu privire la afirmația citată din *Gramatica* Academiei, cf. precizările aduse de Frieda Edelstein, *op. cit.*

⁴ Cf. *Gramatica...*, vol. II, p. 205 (pentru propoziție) și 339 (pentru frază).

3. Când este exprimat prin substantiv (sau substituit al acestuia) poate sta la orice caz (exceptînd vocativul), cu sau fără prepoziție, în funcție de termenul totalitar la care se referă, de la care se face excepția (și al cărui caz îl repetă): *N-a venit nimeni, decît eu* (*nimeni* = *N*, *eu* = *N*), *N-am văzut pe nimeni, decît pe tine* (*pe nimeni* = *Ac.*, *pe tine* = *Ac.*)⁵.

4. La acestea se adaugă, după D. Crașoveanu, calitatea de-a fi singurul tip de circumstanțial de excepție al cărui termen de referire are o apariție facultativă: *Nu citește nimic, decît ziarul*, dar și *Nu citește decît ziarul*. *Nimic*, termenul totalitar de referire, de la care se face excepția, este prezent în prima variantă, dar are o existență „latentă”, „subînțeleasă” în varianta a doua⁶.

Particularitățile prezentate aici nu numai că izolează așa-zisul circumstanțial introdus prin *decît* de celelalte circumstanțiale de excepție, ci pun chiar sub semnul îndoielii apartenența secvențelor de la dreapta lui *decît* restrictiv la categoria acestui fel de circumstanțial. Există și alte argumente, *de ordin strict gramatical*, care sprijină ideea interpretării unităților sintactice precedate de un *decît* restrictiv drept subiecte, nume predicative, complemente directe, indirecte etc. (sau subordonate de același fel), *indiferent dacă termenul de referință este exprimat sau nu*. În cele ce urmează vom prezenta aceste argumente, diferențiat, după prezența sau absența antecedentului totalitar negativ de la care se exceptează.

I. Termenul de referință lipsește din enunț.

Fie următoarele două enunțuri:

N-am venit decît eu.

N-ai venit decît tu.

Eu și *tu*, deși precedate de un *decît* restrictiv, sînt subiecte, deoarece:

- a) Sînt în cazul nominativ₁ (*N*₁)⁷.
- b) Controlează (prin acord) persoana și numărul predicatului⁸.
- c) Enunțul nu permite inserarea unui presupus subiect subînțeles, termen totalitar latent de la care *eu* și *tu* să facă excepție. *N-am venit nimeni, decît eu* este incorect și nereperabil în limba română.

⁵ Cf. *Gramatica*..., vol. II, p. 205: „Complementul circumstanțial [de excepție] poate fi introdus prin adverbul *decît*. În acest caz, el are, de obicei, o construcție asemănătoare cu cea a părții de propoziție la care se referă, putînd fi exprimat printr-un acuzativ cu sau fără prepoziție, un genitiv, un dativ [un nominativ — n.n.] sau un adverb”.

⁶ Cf. D. Crașoveanu, *Observații*..., p. 157. Fulvia Ciobanu, *art. cit.*, p. 385, aplică un tratament diferențiat unităților precedate de un *decît* restrictiv, condiționînd interpretarea acestora drept categorii sintactice ale excepției de prezența unui termen de referință în enunț. Altfel, trebuie considerate complemente directe, indirecte, nume predicative etc. (sau subordonate corespunzătoare). Conform acestui criteriu, *ziarul* din varianta a doua este un complement direct. Același punct de vedere îl regăsim în *Gramatica*..., vol. II, deși aici nu mai e formulat explicit, ci se deduce din exemplele date și din definiție. Pentru o demonstrație mai riguroasă a acestei poziții, cf. Ecat. Teodorescu, *op. cit.*

⁷ Pentru clasificarea cazurilor în caz de ordinul I (*C*₁), caz de ordinul II (*C*₂), caz de ordinul III (*C*₃), după criteriul funcționalității, cf. D. D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81. Autorul le consideră cazuri de ordinul I pe cele cu funcționalitate maximă (deci nedobîndite prin acord și neprepoziționale), care sînt ele înseși generatoare de funcții, fiecare *C*₁ fiind consacrat unei (unor) anumite funcții pe care o (le) impune substantivului sau pronumelui în care se manifestă.

⁸ Acest argument este invocat și de Ecat. Teodorescu, *op. cit.*, p. 476, pentru a demonstra inexistența unui circumstanțial de excepție cu *decît* în absența termenului de relație.

De asemenea, în propozițiile :

Nu te-am văzut decît pe tine.

Nu ți-am dat decît ție.

pe tine și *ție* sînt complement direct, respectiv complement indirect, intrucît :

a) Sînt la cazurile Ac_1 , respectiv D_1 , care impun funcțiile respective.

b) Sînt anticipate de formele atone ale pronumelui personal (*te*, *ți*), care nu pot fi considerate forme anticipative ale unui totalitar de referință subînțeles cu funcția de complement direct sau indirect, deoarece asemenea cuvînte totalitare pot fi reluate sau anticipate numai prin pronume de persoana a III-a, iar unele nu se dublează deloc : *Nu l-am văzut pe nimeni, decît pe tine* este un enunț nereperat.

Demonstrația se poate face și pentru alte funcții (nume predicative, circumstanțiale etc.).

II. Termenul de referință este exprimat.

Supunem analizei următoarele trei enunțuri :

N-a venit nimeni, decît eu.

N-a văzut pe nimeni, decît pe mine.

N-a dat nimănui, decît mie.

Cuvintele precedate de *decît* (*eu*, *pe mine*, *mie*) nu sînt complemente de excepție, ci, în ordine, subiect (*eu*), complement direct (*pe mine*), complement indirect (*mie*) în raport de coordonare adversativă cu alt subiect (*nimeni*), complement direct (*pe nimeni*), complement indirect (*nimănui*), fiindcă :

a) Pronumele *eu*, *pe mine*, *mie* stau în caz₁ (C_1), caz cu funcționalitate maximă, cu rol decisiv în stabilirea funcției lor sintactice :

eu — N_1 = subiect ;

pe mine — Ac_1 = complement direct ;

mie — D_1 = complement indirect.

b) *Decît* nu se comportă ca un conectiv subordonator. Un astfel de conectiv este sau interpropozițional (conjunțiile subordonatoare, adverbele relative, pronumele relative), sau intrapropozițional (prepozițiile), dar nu și inter- și intrapropozițional⁹. Or, *decît* îndeplinește un rol joncțional și la nivelul propoziției (vezi exemplele de pînă aici), și la nivelul frazei (*N-a venit nimeni, decît cine trebuia*). Acest comportament este specific cuvintelor relaționale coordonatoare¹⁰. Interpropoziționale, esențial și inițial, penetrația cuvintelor coordonatoare în propoziție este legată de un proces de brahilogie, ce constă în nerepetarea unui predicat comun, proces care a dus la apariția părților de propoziție multiple¹¹ : *Ion cîntă și Maria cîntă* > *Ion și Maria cîntă*. $\&i_1$ (interpropozițional) > $\&i_2$ (intrapropozițional). Date fiind cele menționate aici, posibilitatea inversă, de transformare a unui conectiv din intrapropozițional în interpropozițional, prin completarea enunțului cu predicatul suspendat, poate funcționa ca un criteriu de omologare a acestui conectiv drept cuvînt coordonator și

⁹ Cf. D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19—32.

¹⁰ *Ibidem*, p. 29.

¹¹ *Ibidem*, p. 24—25.

nu subordonator. Ceea ce se verifică în cazul tuturor elementelor coordonatoare, inclusiv *decît*¹²:

N-a venit nimeni, decît eu > *N-a venit nimeni, decît eu am venit* (*decît*₁, intrapropozițional > *decît*₂, interpropozițional).

În sprijinul acestei idei (*decît* = coordonator) vine și constatarea că unitățile precedate de un *decît* conectiv au sau pot avea în față, între ele și *decît*, prepoziții (în propoziție) sau conjuncții subordonatoare, adverbe relative, pronume relative (în frază), adevăratele cuvinte subordonatoare ale acestor unități sintactice. Două exemple:

Nu-și amintește de nimeni, decît de tatăl său.

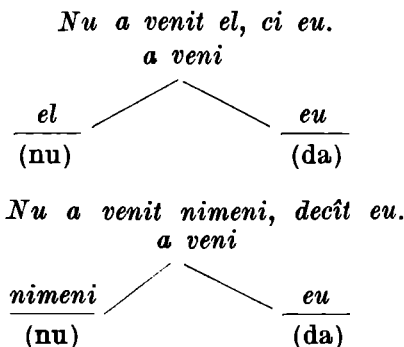
Tatăl este complement indirect, avînd ca element joncțional subordonator prepoziția *de*, ca și celălalt complement indirect al enunțului (*de nimeni*), cu care este coordonat prin *decît*.

Nu intră nimeni, decît cine a fost chemat.

Cine a fost chemat este o subordonată subiectivă, introdusă prin pronumele relativ *cine*, iar *decît* este un simplu element coordonator între un subiect (*nimeni*) și o subiectivă (*cine a fost chemat*).

Decît limitativ, ca element relațional coordonator, realizează un raport adversativ puternic, ca și conjuncția *ci*, cu care se aseamănă din mai multe puncte de vedere. Amîndouă exprimă o opoziție între doi termeni care se referă la aceeași acțiune, calitate, stare etc., iar termenii se opun prin aceea că procesul (calitatea etc.) comun la care se referă are un aspect pozitiv pentru unul și negativ pentru celălalt¹³:

Există însă și unele deosebiri între *ci* și *decît* ca elemente coordonatoare:

a) În afara opoziției afirmativ / negativ, raportul adversativ realizat prin *decît* presupune și o opoziție lexicală, care privește exclusiv cei

¹² Pentru completarea enunțurilor cu *decît*, cf. și Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 100.

¹³ Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 97.

doi termeni, nu relația lor cu procesul comun. E vorba de caracterul *general* al termenului A și *particular* al termenului B:

nimeni (general) *eu* (particular).

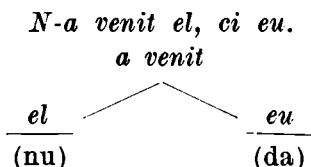
Tocmai datorită acestei duble opoziții pe care o exprimă *decît* (afirmativ / negativ + general / particular), el nu poate fi înlocuit cu *ci* (care realizează doar opoziția afirmativ / negativ), ci doar prin conjuncția *ci* + adverb limitativ. Ultimul exprimă opoziția a doua:

N-a venit nimeni, decît eu > *N-a venit nimeni, ci doar eu*.

b) Conjuncția *ci* rămîne în orice context un element coordonator. *Decît*, după cum s-a văzut, are o funcție relațională condiționată de prezența în enunț a ambilor termeni ai opoziției general / particular. Cînd termenul general (de referință) este neexprimat, *decît* devine un simplu adverb restrictiv, de exclusivitate, pe lîngă o parte de propoziție (*N-am venit decît eu*) sau pe lîngă o propoziție (*Nu face decît ce-i place lui*).

c) *Ci* poate să marcheze:

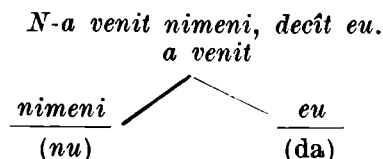
— o opoziție între doi termeni care se referă la aceeași acțiune, stare, calitate etc. (= Ci_1):

— o opoziție între acțiuni, stări, calități etc., raportate la un termen comun (= Ci_2):

Decît poate exprima numai prima opoziție (între două elemente care se referă la același proces):

Urmarea este că ci_2 realizează des_eori un raport de coordonare la nivelul frazei, între două propoziții cu subiect comun și predicate diferite (*El nu citește, ci se joacă*). *Decît* și ci_1 exprimă foarte rar un raport de coordonare între două propoziții. Atunci cînd se întîmplă acest lucru, cele două propoziții au în mod obligatoriu predicatele exprimate prin același verb:

N-a venit Ion, ci a venit Maria.

N-avea nimic, decît avea un cal.

Asemenea exprimări greoaie se întâlnesc mai ales în limba populară, regional:

Ei n-o avut pă inimă, decît ave acasă om mîț.

(*Antologie de proză populară epică*, I, București, 1966, p. 138)¹⁴.

Deși verbul este prima dată la forma negativă, iar a doua oară la cea afirmativă, principiul economiei a acționat în sensul nerepetării sale, putîndu-se subînțelege cu ușurință. Din aceste motive, am putea afirma că în limba română contemporană, la nivelul frazei, *ci* și *decît* coordonează în exclusivitate o parte de propoziție cu o subordonată de același fel:

Nu gătesc pentru voi, ci pentru cine muncește. (c. ind. — subordonată c. ind.);

Nu merg cu voi, ci cu cine-mi place. (circ. sociativ — subordonată c. sociativă);

Nu merg acolo, ci unde-mi convine. (circ. loc. — subordonată circ. loc.).

Exemple cu *decît*:

Nu citește nimie, decît ee-i place (c. dir. — subordonată c. directă)

Nu intră nimeni, decît cine are permis. (subiect — subiectivă)

Nu mergi nicăieri, decît unde te trimit. (circ. loc — subordonată c. loc)¹⁵.

Concluzii

1. *Decît* limitativ trebuie transferat din categoria conectivelor subordonatoare în cea a cuvintelor relaționale coordonatoare. Prezența în enunț a ambilor termeni ai opoziției pe care o marchează acest cuvînt este o condiție obligatorie a funcționării sale ca element joncțional. În celelalte cazuri rămîne un simplu adverb de exclusivitate.

2. În calitate de conectiv, *decît* realizează un raport de coordonare între două părți de propoziție de același fel (două subiecte, nume predicative, complementele directe etc.) sau între o parte de propoziție și o subordonată de același fel (un subiect și o subiectivă, un complement și o completivă etc.). În limba arhaică și populară mai poate fi întîlnit, rar, ca element coordonator între două propoziții.

¹⁴ Exemplu citat de D. Bejan, *op. cit.*, p. 93.

¹⁵ Desigur, dată fiind proveniența lor, toate aceste fraze citate aici pot fi completate cu un predicat subînțeles (cf. Fulvia Ciobanu, *op. cit.*, p. 381, nota 1, iar pentru enunțurile cu *decît*, Frieda Edelstein, *op. cit.*, p. 100).

A considera însă întotdeauna enunțul complet, subînțelegînd propoziția a doua atunci cînd este neexprimată, ni se pare totuși un abuz, care, continuat, duce în ultimă instanță la desființarea părților multiple de propoziție.

În ce ne privește, considerăm că în *Nu merg cu voi, ci cu cine-mi place raportul de coordonare* se stabilește între un complement sociativ (cu *voi*) și o subordonată sociativă (cu *cine-mi place*), nu între două principale, una exprimată (*nu merg cu voi*) și alta subînțeleasă (*ci merg*). La fel, în *Nu intră nimeni, decît cine are permis*, coordonarea este între subiect (*nimeni*) și o subiectivă (*cine are permis*), nu între două propoziții principale (*nu intră nimeni* și *decît intră*). De asemenea, în *N-a venit nimeni, decît eu, Nu mergi tu, ci eu, raportul de coordonare* îl considerăm la nivelul propoziției (*nimeni—eu; tu—eu*), nu al frazei. (Pentru o opinie diferită, cf. D. Crașoveanu, *Coordonare la nivel de propoziție sau la nivel de frază?*, în LR, XIX, 1970, nr. 4, p. 295—305.

3. Ca și *ci*, *decît* exprimă o opoziție puternică, negativ/afirmativ, la care se adaugă, în cazul său, a doua, general / particular. Această dublă opoziție este marcată în vorbire printr-o pauză evidentă, ceea ce impune, ca și în cazul lui *ci*, notarea acestei pauze și în scris, prin virgulă. Deci :

N-a venit nimeni, decît eu.

N-a spus nimic, decît ce trebuia.

4. Interpretarea dată de noi unităților de la dreapta conectivului *decît* nu înseamnă desființarea complementului de excepție de aspect negativ. El există, dar nu are un cuvînt subordonator specific, ci se introduce prin aceleași elemente joncționale ca și cel de aspect pozitiv în *afară*, (*în*) *afară de*, *cu excepția* etc. Toată diferența constă în caracterul afirmativ sau negativ al verbului regent și al termenului de referință :

Au venit toți în afară de tine.

N-a venit nimeni în afară de tine.

5. Faptul că atît secvențele coordonate prin *decît*, cît și complementele de excepție exprimă aceleași opoziții (afirmativ/negativ, general/particular) nu justifică interpretarea lor identică din punct de vedere sintactic.

N-a venit nimeni, decît eu.

și

N-a venit nimeni în afară de mine,

chiar dacă au același conținut, îl exprimă diferit. În exemplul al doilea se face apel la un element subordonator specific (locuțiunea prepozițională *în afară de*), deci totul se realizează pe planul subordonării, în timp ce, în primul enunț, un conținut identic este exprimat cu ajutorul unui element coordonator (*decît*), care stabilește opoziția între două subiecte clar exprimate în enunț prin pronume în cazul N_1 (*nimeni — eu*).

Situația e similară cu cea dintre *Eu citesc cartea* și *Cartea e citită de mine*, propoziții care exprimă aceleași relații fundamentale în structura de adincime, dar pe care nimeni nu le analizează în același fel în structura de suprafață. Ca să continuăm paralela *decît — ci*, amintim că, asemănător opozițiilor marcate odată prin *decît*, altă dată prin *în afară de* (și alte locuțiuni prepoziționale), există și opoziția exprimată o dată prin *ci*, altă dată prin *în locul* (*în loc de* etc.) :

Nu pleacă Ion, ci Gheorghe.

În locul lui Ion pleacă Gheorghe.

Cu toate acestea nimeni nu-l interpretează pe *Ion* ca circumstanțial opozițional *decît* în exemplul al doilea, acolo unde relația de opoziție este exprimată pe planul subordonării, cu mijloace specifice acesteia.

RÉSUMÉ

L'auteur démontre que la conjonction *decit*, à valeur limitative, doit être transférée de la catégorie des connectives de subordination dans celle des mots de relation de coordination. Par conséquent, il propose quelques modifications concernant le complément circonstanciel d'exception, d'aspect négatif.

Septembrie 1973

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

NATURA SINTACTICĂ A RELAȚIEI APOZITIVE.

II. DIFERENȚE SPECIFICE ALE COORDONĂRII FAȚĂ DE APOZARE*

DE

VIOREL HODIȘ

Concluzia fundamentală a precedentului nostru articol era că „[...] relația apozitivă se opune subordonării, asemănându-se cu coordonarea”¹. În timp ce subordonarea se realizează între unități neechivalente sintactic, coordonarea și apozarea sînt relații stabilite între unități sintactice echivalente, constituind astfel „două aspecte [sintactice] concrete ale unuia și aceluiași mecanism abstract de relaționare”². Dacă relațional și structural, adică din punct de vedere sintactic, asemănările coordonării cu apozarea merg atît de departe, din alte puncte de vedere, aparținînd zonei de interferență a sintaxei cu semantica, se impun evidențiate numeroase deosebiri.

În articolul de față continuăm cercetarea fenomenului apozitiv, comparîndu-l cu relația de coordonare, cu care — în ciuda atîtor asemănări — nu se identifică. Rezultatul acestei cercetări se concretizează într-un număr de diferențe specifice, care separă cele două modalități de relaționare, diferențe pe care le descriem sumar în cele ce urmează.

1. Se pune întii problema raportului ce se stabilește între termenii lingvistici angajați în coordonare, respectiv în apozare, pe de o parte, și „obiectele” în sens general, filozofic denumite de acești termeni în planul extralingvistic, adică ceea ce se înțelege prin *denotatum*, pe de altă parte. Se știe că fiecare cuvînt se referă la un oarecare obiect sau fenomen, persoană, lucru, însușire, acțiune, raport etc. Numim acest obiect (*denotatum*) cu termenul *referent*³, iar raportarea cuvîntului la referent — *referință*. Vom observa, astfel, că unitățile coordonate (fie cuvinte — părți de propoziție, fie propoziții) se referă fiecare la un referent *distinct*. Altfel spus,

* Partea I a acestui studiu, purtînd subtitlul I. *Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, a apărut în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 297—312.

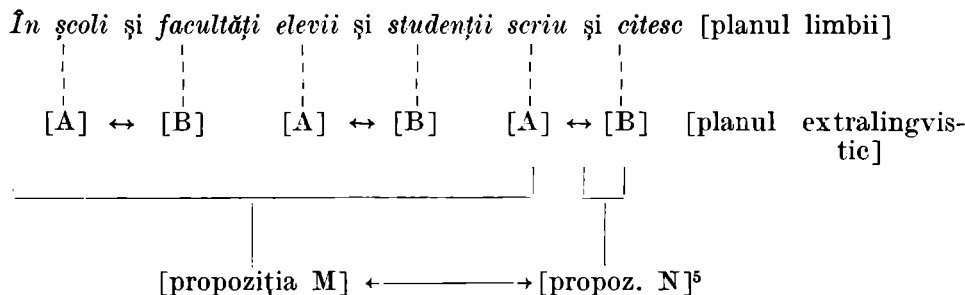
¹ *Ibidem*, p. 311.

² *Ibidem*.

³ Vezi S. Stati, *Interferențe lingvistice*, București, 1972, p. 195.

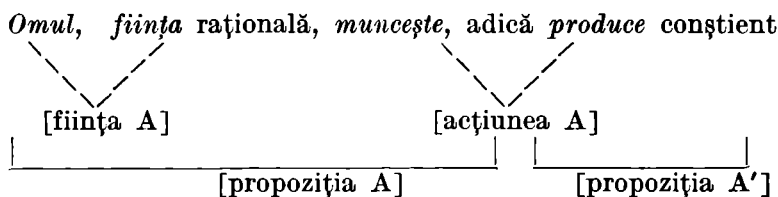
între referenți și termenii coordonați există o relație de biunivocitate⁴: fiecărui referent îi corespunde un singur termen coordonat și, invers, fiecărui termen coordonat — un referent distinct. De aceea putem spune că sensurile termenilor coordonați sînt *referențiale*.

Iată un exemplu :

În opoziție cu termenii coordonați, apozarea presupune unități sintactice care se referă la *unul și același referent*, adică termenii apozati actualizează, *toți* (aceștia — ca și cei coordonați, dealtfel — pot fi doi sau mai mulți), unul și același *denotatum*. Spunem, de aceea, că termenii apozati sînt *coreferenți*.

Spre exemplu :

Astfel, din punctul de vedere al raportării la referent, coordonarea și apozarea nu numai că nu se aseamănă, ci ele se opun chiar. Această opoziție permite scoaterea în evidență a unei fundamentale diferențe specifice între cele două feluri de relații. Coroborînd-o cu ceea ce se reține ca esențial din articolul nostru precedent, și anume că apozarea și coordonarea sînt relații sintactice realizate între unități echivalente din punct de vedere sintactic (în sensul că toți termenii au aceeași funcție sintactică, aceea de coordonați, respectiv funcția de termeni apozati)⁶, am putea sintetiza concluzia astfel: în timp ce termenii coordonați sînt echivalenți doar sintactic, termenii apo-

⁴ Vezi Papy, *Matematica modernă*, vol. I, București, 1967, p. 192 și 236-239; S. Marcus, *Poetica matematică*, București, 1970, p. 232.

⁵ Această prezentare schematică învederează ideea că, în esență, coordonarea propozițiilor constă în coordonarea predicatelor lor. Vezi în acest sens D. D. Drașoveanu, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 25.

⁶ Vezi CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 304, 305 și 311.

zați prezintă o dublă echivalență: din punct de vedere sintactic și din punct de vedere semantic — referențial (termenii apozați fiind coreferenți).

Mai observăm că criteriul echivalenței se impune a fi privit aici sub un dublu aspect: în primul rând acesta este *factor unificator*, în sensul că atașează apozarea coordonării, asemănându-le (ambele sint relații realizate între unități echivalente sintactice); în al doilea rând, acest criteriu acționează ca *factor deosebitor*, în sensul că opune apozarea (care presupune termeni coreferenți) coordonării (care se realizează între termeni referenți, adică neechivalenți din punctul de vedere al referentului).

Această dialectică a dublei ipostaze sub care se impune a fi analizat criteriul echivalenței este proprie multora dintre dezvoltările problemei abordate în cele ce urmează.

În faptele descrise sub 1 vedem una dintre diferențele specifice majore între coordonare și apozare, pentru că aici își au sorgintea multe din următoarele, pe care ne propunem să le descriem mai jos.

2. Ne ocupăm, în al doilea rând, de problema mijloacelor prin care se realizează aceste două relații sintactice. În timp ce *coordonarea se poate realiza*, în egală măsură, *prin joncțiune și prin juxtapunere*, *apozarea se realizează numai prin juxtapunere*. Cu alte cuvinte, dacă juxtapunerea, fiind comună, unește cele două relații, joncțiunea le desparte, fiind *posibilă* (chiar dacă nu obligatorie) *în coordonare*, dar *imposibilă în apozare*. Și mai precis: imposibilitatea joncțiunii prin conjuncții coordonatoare este nota specifică a apozării. Termenii în relație apozitivă nu pot permite relaționarea prin conjuncție, care presupune, prin definiție, referenți distincți. Odată introdusă conjuncția coordonatoare între doi termeni apozați, aceștia devin *ipso facto* „referenți”, adică vor denumi obiecte, persoane, acțiuni, însușiri etc. considerate distincte. Astfel, în exemplul:

Gizele purtau pecetea *locului*, adică a *păcurii* ⁷

[obiectul A]

locul despre care este vorba se confundă — pentru locutor — cu *păcura*, deci gizele poartă *una și aceeași „pecete”*⁸. Pe cînd în exemplul:

Gizele purtau pecetea *locului* și a *păcurii*

[obiectul A][obiectul B]

păcura și *locul*, de astă dată, sînt obiecte distincte, gizele poartă o dublă pecete (mai exact: *două peceți*).

⁷ Exemplu citat după DM, s.v. *adică*. Nu este exclusă nici analiza: *a*, pronume (= *pecetea*), apozitie.

⁸ „Identitatea dintre cei doi termeni [...] este [uneori] așa cum o vede vorbitorul într-o anumită împrejurare”. Vezi în legătură cu acest „subiectivism” al locutorului, *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, vol. II, p. 130.

Aceleași mențiuni se pot face și în legătură cu propozițiile între care se statornicesc relațiile sintactice în discuție :

Motoarele pornesc, adică fac zgomot

[acțiunea A]

Motoarele pornesc și fac zgomot

[acțiunea A]

[acțiunea B]

Adverbele *adică*, (*și*) *anume* și locuțiunile adverbiale *va să zică*, *cu alte cuvinte*, *mai exact*, *altfel spus* etc., numite „conjunții” de către unii autori⁹, „(adverbe) apozitive” de către alții¹⁰, după opinia altor specialiști¹¹ — opinie la care aderăm — nu pot să fie considerate conjunții, pentru mai multe motive. Cel mai puternic dintre acestea constă în faptul că, și în prezența și în absența adverbilor apozitive, juxtapunerea — materializată grafic prin virgulă, pereche de virgule sau alte semne de punctuație, respectiv, ortoepic, prin pauză sau pauze între termenii apozati — este întotdeauna prezentă. Astfel în exemplele :

...pecetea locului, [virgulă/pauză] adică a păcurii;

...pecetea locului, [virgulă/pauză] a păcurii;

...pornesc, [virgulă/pauză] adică fac zgomot;

...pornesc, [virgulă/pauză] fac zgomot,

pauzele și virgulele sint constante, dar adverbele apozitive — fluctuante. Și din moment ce invariabilă, constantă și permanentă în apozare este juxtapunerea cu însemnele ei : virgula, pauza, iar prezența adverbilor apozitive este facultativă, deducem că juxtapunerea este mijlocul, unicul, de realizare a relației apozitive. Aportul adverbilor apozitive poate fi apreciat ca unul evasisintactic, mai mult semantic-referențial, de subliniere a echivalenței termenilor între care apar, de învedereare a sensurilor lor coreferențiale.

Din cele expuse până aici reiese, credem, destul de clar că structuri sintactice ca cele de mai jos, în care avem alăturări de termeni între care este exclusă pauza și virgula — semnele indubitabile ale juxtapunerii —, nu vor putea fi numite apozări, respectiv apozii sau propozii apozitive :

apa Vodislava

tîrgul Iași

tîrgul în care nu se întîmpla nimic

Ele nu pot fi considerate decît drept îmbinări de subordonare, îmbinări în care al doilea termen (parte de propoziție) este subordonat întotdeauna primului în calitate de atribut substantival în cazul nominativ (respectiv atributivă). Ele sînt, deci, „false apozii”¹², apozitive.

⁹ Vezi I. Oiță, *Despre propozițiile explicative*, în LR, X, 1961, nr. 5, p. 452; C. Săteanu, *Coordonarea explicativă*, în LL, XI, 1966, p. 380-381.

¹⁰ Vezi S. Stati [și] Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, 1970, p. 38.

¹¹ Vezi D. D. Drașoveanu, *art. cit.*, p. 28-30.

¹² La încetățenirea acestei concepții la noi și-au adus contribuția D. D. Drașoveanu, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 310, și M. Mitrăn, *Despre apozii și raportul apozitiv*, în LR, XII, 1963, nr. 1, p. 36-45. Termenul *falsă apozii* aparține lui D. D. Drașoveanu.

Funcția atributivă a substantivelor respective în nominativ corespunde unui *genetivus appellativus* din limba latină sau *Besonderungsattribut*-ului de care vorbește M. Regula¹³. Aspectul mai vechi al acestor îmbinări în limba română din secolele anterioare vine în sprijinul afirmației noastre :

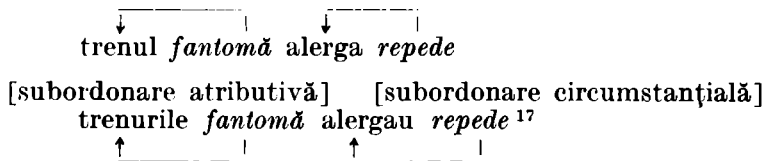
tîrgul Iașilor (sau „dulce tîrgul Ieșilor”)
apa Vodislavei (*Lîngă apa Vodislavei* de G. Galaction).

La fel, considerăm noi, trebuie interpretate toate atributele denumirii¹⁴ :

domnul *Ștefan*
 bunicul *Manole Crețu*
 romanul „*Ion*”
 tutunul „*Matelot*”
 cuvîntul *pace*
 prepoziția *pe*
 lozinca „*Vrem pace!*”

Toate acestea pot fi analizate ca determinări atributive, și nicidecum ca apozări, deoarece aici nu avem juxtapunerea propriu-zisă, care presupune obligatoriu pauza marcată prin virgulă sau prin alte semne de punctuație între termeni.

Cît privește mijlocul de realizare a subordonării în aceste îmbinări atributive, azi, cînd dispunem de o valoroasă contribuție la acest capitol¹⁵, credem că putem considera că aici avem de-a face cu o fenomenalizare a aderenței. Concepută de descoperitorul ei drept mijloc de realizare a dependenței adverbului față de verb, „relație de subordonare în care nu există nici recțiune, nici acord, fiindcă nu sînt condiții pentru existența lor”, raportarea „prin *aderență*” (adică „alipire”)¹⁶ credem că poate fi extinsă și la structuri sintactice ca cele de mai sus, în care subordonarea se realizează între nume și nume, recțiunea și acordul, precum și alte mijloace cunoscute, fiind excluse și aici :

¹³ *Form und Anwendungsbereich der Apposition. Eine sprachtheoretische Betrachtung*, in „Mélanges de philologie offerts à Alf Lombard”, Lund, 1969, p. 164-167.

¹⁴ Vezi *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, vol. I, p. 76; vol. II, p. 122.

¹⁵ Vezi S. Stali [și] Gh. Bulgăr, *op. cit.*, p. 30-31.

¹⁶ *Ibidem*, p. 31.

¹⁷ S-ar putea obiecta aici că, în timp ce adverbul e parte de vorbire neflexibilă și nu-și poate — prin acest fapt — realiza subordonarea prin flexiune, substantivul este parte de vorbire flexibilă și deci, nominativul din „falsa apozitie” fiind o formă flexionară a acestuia, subordonarea se realizează prin ... flexiune.

Susținem, însă, că nominativul din construcții ca cele de mai sus e un caz „absolut”, „suspendat”, nerelaționat. Nominativul de aici se poate considera ca nesupus flexiunii, non-caz, ceea ce se poate vedea în bună măsură din exemplul de mai sus. Cf. S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I, București, 1940, p. 144 : „casus generalis”, „non-casus”.

3. Date fiind sensurile coreferențiale ale termenilor apozati, aceștia pot fi negați pe rînd, adică alternativ, pot fi suprimați, sub condiția păstrării integrității referențiale a mesajului.

Spre exemplu, mesajul :

^A Omul, ^{A'} ființa rațională, ^{A''} stăpînul ^B globului, al ^{B'} pămîntului, ^C muncește,

adică *produce conștient*

rămîne integru din punct de vedere referențial, chiar dacă negăm alternativ cite un termen din fiecare îmbinare apozitivă, sau chiar mai mulți, însă păstrînd cel puțin cite unul dintre termenii fiecărei relații :

^A Omul [...], ^{A''} stăpînul ^B globului [...] [...] ^{C'} produce conștient.

Termenii coordonați n-au această posibilitate. Negarea uneia dintre unitățile unei serii coordonate duce la știrbirea acestei integrități referențiale, prin pierderea referentului corespunzător unității sintactice negate, dată fiind relația de biunivocitate între respectivul cuvînt anulat și referentul său. Căci, după regulă, cum afirmam mai sus, fiecare termen coordonat actualizează un referent distinct. Astfel, mesajul :

^A Tata și ^B mama ^C vin și ^D pleacă

devine „infidel” din punct de vedere referențial și incorect gramatical dacă operăm asupra lui negări alternative, ca mai sus :

^A * tata [...] ^C vin [...].

Neacceptînd comutarea cu zero sub condiția dată (a păstrării integrității referențiale a mesajului), termenii coordonați permit însă comutarea (să-i spunem : simplă a) unui termen cu altul, proprietate comună coordonării și apozării, cum s-a dovedit deja¹⁸ :

^B Mama și ^A tata ^D pleacă și ^C vin ;

^{A''} Stăpînul ^B globului, ^{A'} ființa rațională, ^A omul... etc.

Ca și la discutarea mijloacelor de realizare a relațiilor sintactice de coordonare și subordonare (*supra*, 2), și aici putem conchide că există *un fapt care aseamănă aceste două relații, comutarea numită de noi simplă, și un altul care le deosebește : comutarea cu zero.*

4. Un alt aspect care se impune discutat aici se referă la *caracterul facultativ al repetării indicilor de gramaticalitate* la unii termeni coordonați și apozati, și anume la al doilea, al treilea — termeni care reiau, repetă indicii de gramaticalitate ai primului termen (A), cu care se află în relație, sau nu-i repetă. Este vorba despre desinențele cazuale ale cazurilor oblice, articole, prepoziții, conjuncții ; uneori chiar verbe auxiliare. Echivalența sintactică a termenilor coordonați și apozati se manifestă și în șablonarea construcțională, în „turnarea” mesajului în anumite „tipare” gramaticale, care presupun, prin forța sistemului sintactic și morfologic, utilizarea aceluiași *indici* de gramaticalitate atît la primul, cit și la ceilalți termeni ai relației :

ÎN¹⁹ școli ȘI ÎN facultăți eleviI ȘI studențiI VOR învăța ȘI VOR munci conștiincios, răspunzînd astfel grijii partidULUI ȘI statULUI ;

¹⁸ Vezi CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 309.

¹⁹ Dăm cu majuscule indicii de gramaticalitate care se repetă.

OmUL, ADICĂ stăpînUL globULUI, ADICĂ al pămîntULUI muncește CU unelte, ANUME CU instrumente, CU mașini...

Această șablonare a construcției sintactice este socotită de către vorbitori drept supărătoare, pleonastică și redundantă, motive pentru care spiritul de economisire a mijloacelor exprimării lingvistice își găsește aici un vast cîmp de manifestare, prin aceea că vorbitorii nu repetă, ci neglijează conștient unele din acestea, care oricum se subînțeleg :

ÎN școli, facultăți, eleviI, studențiI vor învăța ȘI munci conștiincios, răspunzînd astfel grijii partidULUI, statULUI;

OmUL, stăpîn al globULUI, pămîntul, muncește CU unelte, instrumente, mașini...

Unificatoare pînă la un punct, în sensul că este prezentă atît în coordonarea cît și în apozarea termenilor, nota specifică pe care o impune acest fenomen constă în caracterul mai avansat și în frecvența mult mai mare în apozare decît în coordonare. Astfel, coordonarea permite în mod curent doar nerepetarea prepoziției, respectiv a conjuncției subordonatoare, a unora dintre articole (de pildă cel posesiv-genitival), precum și a unor verbe auxiliare, cum se poate vedea din exemplele de mai sus, ca și din următoarele :

Catedrele *DE* muzică, desen și gimnastică ;

Un copil *AL* vecinului și vecinei ;

Aici *AM* trăit și muncit toată viața ;

Zice *CĂ* vine, mănîncă și pleacă.

Apozarea termenilor, pe lîngă că dă o mai mare frecvență fenomenelor de mai sus, extinde nerepetarea și la alți indici ai gramaticalității, ca : nerepetarea articolului hotărît, a articolului nehotărît și a desinențelor cazurilor oblice ²⁰ :

UN prieten, coleg de școală, mi-a cerut...

Scrie-i *LUI* Gheorghe, fratele meu...

Moartea căprioare*II*, ființă gingașă, l-a impresionat mult ;

Vedea pe turci *CĂ*-s nestatornici, nu stau la vorbele lor

(Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, București, 1963, p. 200).

Fenomenul nerepetării acestor indici de gramaticalitate, mai adînc și mai frecvent în apozare decît în coordonare, este facilitat, fără îndoială, de echivalența semantic-referențială a termenilor apozați. Datorită acestei echivalențe, care — după cum s-a văzut (*supra*, 1) — este absentă în coordonare, termenii apozați nu riscă nici o confuzie de ordin relațional, echivalența lor sintactico-semantică cu primul termen al seriei (A) rămînd, oricum, evidentă.

Putem remarca și aici dubla ipostază în care ne apare acest criteriu al nerepetării indicilor gramaticalității : în primul rînd *ca factor asemănător*, întrucît nerepetarea se manifestă atît în coordonare cît și în apozare, iar în al doilea, *ca factor deosebitor*, dat fiind că anumiți indici ai gramaticalității în apozare cunosc fenomenul, dar în coordonare nu.

5. Coordonarea se poate realiza fie între unități sintactice prezentînd funcții omogene (subiect și subiect, atribut și atribut etc.), fie între unități

²⁰ Fenomen sesizat ca incipient, ca tendință, și în coordonare. Vezi, în acest sens, Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 300.

eterogene din punctul de vedere al funcției lor sintactice de termeni „angajați” în relația de supra- sau subordonare (subiect și complement, complement direct și circumstanțial etc.). Vorbind de eterogenitatea funcțiilor ne referim la ceea ce autorii *Sintaxei transformaționale a limbii române* numesc „falsa coordonare”²¹, fenomen ce rezultă din convertirea coordonării interpropoziționale din structura de adincime în coordonare intrapropozițională în structura de suprafață.

Spre exemplu :

El merge cu oricine și oriunde²², propoziție provenită din :

El merge cu oricine și el merge oriunde,

din care, printr-„o regulă de suprimare a constituenților identici din [cele] două propoziții legate prin și”²³, se ajunge la coordonarea intrapropozițională a doi constituenți cu funcții subordonate diferite [complement sociativ ... și ... circumstanțial de loc]. Fenomenul nu-și merită, din punct de vedere sintactic, epitetul de „fals”, întrucît el întrunește, după părerea noastră, toate caracteristicile coordonării „nefalse”; adică într-o propoziție ca :

El învață multe [= limbi] și sistematic, provenită din :

El învață multe și el învață sistematic,

[S₁ P₁ CD₁] [S₁ P₁ CM₂]

— multe și sistematic [CD și CM] determină, ambii, unul și același termen regent, *învață*, față de care sînt subordonați de același rang ;

— între multe și sistematic apare conjuncția coordonatoare și, întocmai ca în propoziția :

El învață mult și sistematic

[S P CM₁ CM₂]

pentru că, în fond, și această ultimă propoziție are în structura de adincime două propoziții-nucleu :

El învață mult și el învață sistematic.

[S P CM₁ S P CM₂]

După opinia noastră, condițiile prezentate mai sus sînt necesare și suficiente coordonării. Alte condiții sintactice nu credem să mai existe. Considerăm că diferențele — sesizabile — sînt de natură extra-sintactică.

Oricum, din punctul de vedere al funcțiilor coordonate, termenii în relație sînt echivalenți, după cum afirmam (*supra*, 1), în sensul că sînt toți termeni coordonați.

Diferența specifică ce intervine în deosebirea apozării de coordonare vizează doar funcțiile de termeni subordonați ale cuvintelor angajate în relație. Această diferență specifică poate fi formulată astfel :

— în coordonare termenii care pot fi subordonați unor regenți sînt fie purtătorii *acelorași funcții* subordonate, fie ai unor *funcții distincte* ;

— în apozare termenii vor fi exclusiv purtătorii *acelorași funcții* sintactice provenite din subordonare. Spre exemplu :

Aceasta este menirea omului, a stăpînului planetei noastre.

Omului și stăpînului sînt ambele atribute (față de același termen regent : *menirea*) apozate unul față de altul.

²¹ Vezi E. Vasiliu [și] Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969, p. 161.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

Dacă funcțiile omogene provenite din subordonare reprezintă **faptul unificator**, comun coordonării și apozării, funcțiile sintactice subordonate eterogene pun în evidență deosebirea, în sensul că aceste funcții sintactice *pot apărea în relația de coordonare, dar sînt excluse în apozare*. Aici vedem noi o altă diferență specifică între cele două feluri de relații sintactice.

Menționăm că întreaga discuția de sub acest punct este într-un totu valabilă și cînd avem în vedere funcțiile unor *propoziții* coordonate, respectiv apozate. Iată de ce dăm, fără alte comentarii, următoarele exemple :

El merge *cu cine vrea și unde vrea* ;

[regentă + sociativă + locală]

Găsești *ce vrei și ce nu vrei* ;

[regentă + CD-tă + CD-tă]

El merge *cu cine vrea*, adică *cu cine crede el că...* ;

[regentă + sociativă + sociativă]

Găsești *ce vrei*, adică *ce-ți dorește inima*.

[regentă + CD-tă + CD-tă]

Considerînd nereperabile gramatical enunțuri ca :

* *El merge cu cine vrea, adică unde vrea*,

vom conchide că, și la nivel interpropozițional, relația apozitivă se poate realiza doar între funcții sintactice omogene.

6. Urmează să ne ocupăm de o diferență specifică privitoare la natura multiplicității funcțiilor sintactice, multiplicitate rezultată din coordonarea, respectiv din apozarea unităților sintactice.

Există părerea, consacrată deja, că prin coordonarea unor termeni (părți de propoziție) cu o anumită funcție sintactică se ajunge la multiplicitatea respectivei funcții²⁴. Opinia noastră, exprimată și cu alte prilejuri²⁵, este că la multiplicitatea unei anumite funcții sintactice se ajunge și prin apozarea termenilor, ba, mai mult, avînd în vedere faptul că în apozare funcțiile sintactice ale termenilor sînt *exclusiv omogene*, cum s-a văzut mai sus, precum și faptul că apozarea este relația care presupune *termeni coreferenți*, aici, în apozare, s-ar justifica în primul rînd termenul de *funcție multiplă*, una și aceeași, deși exprimată prin mai multe unități sintactice.

Argumentul că în coordonare e discutabilă conceperea *mai multor funcții* ca *una singură*, multiplă, ni-l oferă acea coordonare „falsă”²⁶, unde nu putem — nici măcar forțînd termenii — să vorbim de *una și aceeași funcție*, pentru simplul motiv că... *avem mai multe*, evident mai multe funcții din moment ce sînt distincte, adică eterogene.

Dar credem că această problemă merită un studiu consacrat special, așa că ne oprim aici cu discuția, oricum marginală intereselor acestui articol.

Diferența specifică a apozării față de coordonare, ce rezidă aici, se evidențiază atunci cînd avem de-a face cu acordul predicatului verbal sau

²⁴ Vezi *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, vol. II, p. 85, și D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.

²⁵ Vezi V. Hodîș, *Echivalența semantică-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 55.

²⁶ A se vedea *supra*, 5, rezervele noastre față de acest epitet.

nominal sau al unui element predicativ suplimentar exprimat printr-un adjectiv, participiu etc. cu un subiect multiplu alcătuit din elemente la numărul singular. Predicatul și elementul predicativ suplimentar acordat vor fi obligatoriu *la numărul plural, dacă multiplicitatea subiectului provine din coordonare*, dar acestea vor fi, la fel de obligatoriu, *la singular, dacă multiplicitatea subiectului rezultă din apozare*.

Cîteva exemple :

Pupăza și ceasornicul satului trezeau lumea din somn ;

Pupăza, ceasornicul satului, trezea lumea din somn.

Putem face mențiunea că în această ultimă propoziție avem de-a face cu un „acord logic al predicatului cu subiectul său, cu referentul, cu *denotatum*-ul, care este unul singur, exprimat lingvistic prin două cuvinte.

Aceleași constatări privind exemplele :

Ion și fratele meu, socotiți ca cei mai buni, sînt aleși ;

Ion, fratele meu, socotit ca cel mai bun, este ales.

Cînd avem nume predicative și elemente predicative suplimentare exprimate prin adjective și participii, se pune și problema acordului în gen al acestora cu subiectul multiplu alcătuit din elemente de diverse genuri și numere, preferințele în acord fiind guvernate de diferite criterii, adeseori suprapuse :

Partidul comunistilor, forța conducătoare în stat, este invincibil ;

Forța conducătoare . . . , partidul . . . , este invincibilă ;

Rectorul Universității, tovarășa profesor universitar doctor docent x, invitat la tribună, a declarat : . . . ;

Tovarășa profesor . . . , rectorul Universității, invitată . . .

Credem că putem considera incorecte, în ciuda frecvenței lor, acorduri ca :

Rectorul Universității, tovarășa profesor . . . , este invitată . . .

Tovarășa profesor . . . , rectorul Universității, este invitat.

Se pare că și în problema aci discutată apozarea prezintă o diferență specifică față de coordonare unde, după *Gramatica Academiei*, prioritare sînt fie substantivele animate asupra celor inanimate, fie masculinele asupra femininele dacă avem numai animate, fie — altele — substantivul cel mai apropiat de verb ²⁷.

În relația apozitivă prioritar pare a fi primul termen. Spunem „pare” fiind convinși că o decizie categorică în acest moment nu este posibilă ; pentru a putea da o asemenea decizie ar fi necesară, probabil, o statistică pe sute de exemple. Și poate că nici atunci, libertatea vorbitorilor limbii române, convenționalismul manifestîndu-se aici din plin.

Problema ce se pune aici este una dintre acele mult discutate probleme ale acordului adjectivului nume predicativ, atribut sau element predicativ suplimentar cu mai multe subiecte de genuri diferite, respectiv cu un subiect multiplu eterogen, problemă care-și așteaptă rezolvarea în viitor ²⁸.

Dintre toate aceste diferențe specifice, care separă apozarea de coordonare, cea mai importantă considerăm că este cea dezvoltată sub

²⁷ Vezi *Gramatica Academiei*, ediția a II-a, vol. II, p. 143 și urm.

²⁸ Vezi o recentă cercetare în această problemă : G. Gruică, *À propos de la notion d'accord*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 279—295.

(1), referitoare la sensurile referențiale (în coordonare) și coreferențiale (în apozare). Și aceasta nu atât pentru faptul că este cea mai tranșantă, cât mai ales pentru că în ea își au izvorul toate celelalte diferențe specifice descrise de noi, sumar, în prezentul articol.

Este posibil ca lista acestor diferențe specifice să nu fie — prin această contribuție — epuizată. O cercetare mai cuprinzătoare decât aceasta este posibilă. Sintem de acord că în viitorul studiu ar putea fi puse la contribuție și alte criterii decât cele utilizate de noi mai sus și cu posibile bune rezultate. Sintem, de asemenea, convinși că printre viitoarele puncte de vedere din care s-ar putea aborda apozarea figurează și cel stilistic și semantic în general; studiul valorilor semantice și expresive ale termenilor apozati (ca și ale celor coordonați, dealtfel) își așteaptă de-abia de acum încolo cercetătorul.

Am limitat conștient investigația în acest studiu ²⁹ la aspectul sintactic, ignorind metodic ³⁰ pe cel semantic, stilistic și altele posibile, preluând din semantică doar detaliile pe care le considerăm utile punctului de vedere sintactic abordat de noi aci. Aceasta se datorează atât cerinței de a prezenta o cercetare pe cât se poate mai omogenă, cât și conștiinței, încetățenite deja, privitoare la „considerațiile de semantică [care] sînt partea slabă în analiza limbii”³¹.

Drept concluzii, dăm mai jos un tablou sinoptic, care înfățișează diferențele specifice ale apozării față de coordonare — obiectul prezentului articol. Bineînțeles că subordonarea, neavînd nici o implicație aici (motiv pentru care a fost, în prezentul articol, conștient ignorată), nu figurează în acest tablou sinoptic :

C R I T E R I I	R E L A T I I		APOZAREA	COORDONAREA
1. Sensurile termenilor relației, din punctul de vedere al referentului			coreferențiale	referențiale
2. Mijloacele de realizare a relațiilor			juxtapunerea	joncțiunea juxtapunerea
3. Comutarea cu zero a unora din termenii relației sub condiția păstrării integrității referențiale a mesajului			posibilă	imposibilă
4. Stadiul și frecvența nerepetării indicilor de gramaticalitate la unii termeni ai relației			avansat frecvent	neavansat puțin frecvent
5. Funcții sintactice subordonate prezentate de termenii relației			omogene	omogene eterogene
6. Acordul predicatului și elementului predicativ suplimentar cu un subiect multiplu alcătuit din elemente la singular, apozate sau coordonate			singular	plural

²⁹ Ne referim și la partea I a prezentei cercetări. Vezi CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 297—312.

³⁰ Vezi S. Stati, *Douăzeci de scrisori despre limbaj*, București, 1973, p. 32.

³¹ Idem, *Probleme actuale ale semanticii lingvistice*, în *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, p. 6.

RÉSUMÉ

Selon plusieurs critères, le rapport syntaxique appositif se confond, en ce qui concerne sa structure relationnelle, avec la coordination, tout en s'opposant à la subordination.

Les différences spécifiques qui séparent la coordination proprement dite de la relation appositive sont, toutefois, suffisantes pour pouvoir parler de l'existence d'une relation appositive de type coordonnateur dans la langue roumaine, à côté de la coordination proprement dite.

Mai 1973

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

SEMIOTICA ȘI DIACRONIA LITERARĂ. CÎTEVA PRECIZĂRI

DE

ELENA DRAGOȘ

0. Semiotica literară — critică a operei ca limbaj — s-a impus în deceniile al VII-lea și al VIII-lea ale acestui secol, ca o altfel de încercare de a dezambigua textul artistic. Privită ca o rezultată firească a demersurilor stilistice și poetice structuraliste, semiotica literară a evoluat convingător abia cînd relația *autor-opera* a fost depășită, după cum și „centrarea asupra mesajului”, ca modalitate de observație teoretică, nu mai aducea, decît în structuri individuale, elemente complementare teoriei poetice. Ultima relație, *opera* (citește *semn*) — *interpretant* pare să adapteze aspectul teoretic la atmosfera epocii, dar și la complexitatea însăși a obiectului¹. Această complexitate poate fi validată din punctul de vedere al ambilor termeni ai relației. Astfel, apariția semioticii literare este cerută de însăși evoluția limbajului artistic, care devine din ce în ce mai conștient de sine și deci se impune ca o unitate în același timp semnificativă și semnificativă², ca un caz particular în cadrul diverselor sisteme de semne; dar, în același timp, semiotica literară a instituit un front larg de aderențe ale operei cu receptorul ei, din ce în ce mai divers, mai frecvent și mai informat, putînd completa paleta de relații pe care o inauguraseră atît stilistica, mai timid, cît mai ales poetica³.

1. Acești factori determină astăzi priviri distribuite egal asupra celor doi componenți ai actului semiotic referitor la literatură: asupra semnificantului și asupra semnificatului, neignorînd totuși realitatea că semnificantul a mai fost obiect de cercetare, riguroasă, a poeziei. De altfel, așa se și explică faptul că semiotica are în vedere sistemul de semne dintr-o comunicare, deci sistemul de semne al operei literare respective,

¹ Nu întîmplător afirma N. Dufrenne că „formalismul în artă are ca rezultat nașterea unor opere construite parcă pentru a putea fi analizat, în perspectivă structuralistă, și nu a unor opere cu finalitate estetică în adevăratul sens al cuvîntului”, apud Ion Pascadi, *Nivele estetice*, București, 1972, p. 77.

² „Eliberarea limbajului poetic, începută de Mallarmé, este continuată în sensuri diferite de ermetismul lui Valéry și Ungaretti, de negația violentă a lui Marinetti, metaforismul frenetic al lui Breton ori echilibrul șocant al lui T. S. Eliot. La fel, după Henry James, Proust ori Joyce, romanul devine o construcție semnificativă, un univers secund, în marginea celui real, cu legi proprii de dezvoltare”, semnalează Sorin Alexandrescu în *Introducere în poezia modernă*, din *Poetică și stilistică. Orientări moderne*, București, 1972, p. LXXVI.

³ „Într-o asemenea perspectivă, poetica va intra în relații necesare nu numai cu cei trei termeni menționați drept cei mai apropiați [limbajul literar, lingvistica și critica literară], ci și cu alții, cum ar fi: antropologia, sociologia, psihologia etc.”; idem, *ibidem*, p. LXV.

intrată în observația semioticianului, urmărind modul de producere a comunicării în condițiile în care elementele sistemului au o configurație specifică.

1.2. Caracterul deosebit, mereu nou, al literaturii se impune ca o evidență, cu atât mai mult cu cât, semnul poetic fiind o relație dintre semne⁴, libertatea de combinare este aici aproape nelimitată. Nu putem să nu admitem totuși că, oricâtă doză de libertate, de subiectiv, ar afișa o operă, ea nu scapă necesității motivatoare care transformă actul semiotic literar într-un act de autosemioză⁵, de poiesis, impunând cu atât mai mult realizarea modelului operei la care se oprește semioticianul. În felul acesta, semnul în literatură — format din reevaluarea semnelor lingvistice — devine „funcție-semn”, un raport de interdependență, deoarece se impune numai ca un element al unei relații, și nu ca o entitate singulară, abstractă. „Simpla includere a unui cuvânt într-un text poetic îi schimbă fundamental natura: din cuvânt al limbii, el devine reproducere a cuvântului din limbă”⁶.

Relațiile pe care mesajul literar-artistic le întreține cu sistemul limbii comune — planul formei expresiei literare fiind denotativ — determină audiența largă a acestuia (credem că e cea mai largă dintre toate manifestările limbajului), indiferent de faptul că instituie în același timp, împreună cu elementele primului, un alt sistem, individualizat, propriu fiecărui scriitor, chiar fiecărei opere în parte — sistemul conotativ. „Rostul conotațiilor surprinde eficient Al. Sincu — este de a crea o forță ilocuțională proprie textelor literare, tendința de a orienta spre perceperea mesajului în sine (Einstellung, set), nu numai către referentul lui, diminuând în mod specific tensiunea dintre continuitatea semnificației și caracterul discret al expresiei, mai exact, convertind expresia în sursă de informație specifică. Discursul, astfel opacizat, tinde să impună prezența aproape fizică a cuvintelor, care nu mai au referent, ci numai o referință imaginară”⁷. Rezultă că un text literar nu se poate susține printr-o cascaderă metaforică, deoarece, tensiunea dintre conștiința poetică și competența semiotică fiind prea mare, efectele se anulează prin atrofierea cimpului de percepție. Nu sînt judecate în același fel operele opuse acestui mod de redare⁸. Tot de aici rezultă calitatea nouă pe care semnul lingvistic o dobîndește în sistemul conotativ: aceea de a atrage atenția asupra sa și asupra semnelor limitrofe — recunoaștem aici statutul figurilor retorice —, cât și faptul că acestea invită la procesul de interpretare prin relația pe care o realizează nu cu referentul, ci cu referința. Separarea de referent dă curs liber interpretării, a execuției chiar a operei⁹, în funcție de fiecare receptor în parte.

⁴ T. A. van Dijk, *Quelques problèmes d'une théorie du signe poétique*, în *Extrasele Congresului de semiotică*, Praga, 1968, p. 10.

⁵ Alexandru Sincu, *Literatura în perspectivă semiotică*, în *Analiză și interpretare. Orientări în critica literară contemporană*, București, 1972, p. 145.

⁶ I. M. Lotman, *Lecții de poetică structurală*, București, 1970, p. 137.

⁷ Alexandru Sincu, *op. cit.*, p. 156.

⁸ De unde adeviziunea la „scrierea albă” sau la „gradul zero al scriiturii”.

⁹ „Orice consum este, astfel, o interpretare și o execuție, întrucît în orice consum opera reînviază într-o perspectivă originală”, afirmă Umberto Eco, în *Opera deschisă*, București, 1969, p. 20.

2. Dacă sincronie analiza sistemului conotativ al unei opere, ca un domeniu al cercetării semiotice, se impune cu o autoritate de netăgăduit și suportă rigorile modelului semiotic, diacronic, literatura credem că se sustrage, cel puțin în parte, „modalităților de abordare dominată de perspectiva semnului”¹⁰, în pofida afirmației lui U. Eco, după care „o operă univocă e deschisă”¹¹. Ne referim mai cu seamă la operele de pionierat, care, avînd o relație mai strînsă cu referentul, nu se constituie decît prin funcția de comunicare și, într-o măsură foarte mică sau cite-odată deloc, cu funcție autonomă, de autocomunicare. În ciuda aspectului general de confesiune, în ciuda accentelor afective¹², cronică lui Ion Neculce, cronică cu cele mai multe implicații literare, rămîne o sursă cu un bogat material referențial mai ales. La aceasta probabil contribuie și caracterul dual al cronicilor, de a fi opere științifice, dar și lucrări artistice, a căror literaritate e la începuturile ei.

3. Unei priviri semiotice, adică recunoașterea unei diversități de interpretare a sistemului unei opere, i se sustrage în general literatura, care renunță la serviciile sistemului conotativ și abordează exclusiv referentul pentru a-l prezenta cît mai fidel (vezi naturalismul, în special, dar și unele forme ale realismului).

4. Pentru că aminteam de operele de pionierat ale unei literaturi, să întîrziem cîteva momente asupra *Țiganiadei* lui Ion Budai-Deleanu. Pe drept cuvînt operă de la temelia literaturii române, prin virtuțile ei estetice și ideologice, *Țiganiada* uzează mai puțin de modelele unui sistem conotativ anterior constituit. Prin urmare, tot ce conotează sau nu textul *Țiganiadei* este aproximativ pentru prima dată enunțat, considerat original în devenirea speciei de epopee eroi-comică, mai ales că o alta în literatura română nu o rivalizează. În felul acesta, limbajul *Țiganiadei* ne apare ca o valorificare a diverselor elemente: arhaice, populare și neologice, prin includerea lor în sistemul general al operei, dar nu și cu celălalt aspect, de a le include în sintagmele figurate care să întrunească pe deplin caracteristicile semnului poetic. Mai mult, chiar efectele de retrosemnificare sint regizate de autor, deoarece idealul operei este unul imediat, de satirizare, și nu unul de ambiguizare a discursului. Deci sistemul limbajului operei astfel constituit nu numai că este denotativ în întregime¹³, dar atît cît ar fi putut fi semnificativ este explicat de autor, care are grijă să noteze că: „Însă tu bagă sama bine, căci toată povestea mi s-a pare că-i numa o alegorie în multe locuri, unde prin țigani s-a înțeleg ș-alții carii tocma așa au făcut și fac, ca și țiganii oarecînd”¹⁴, absolvind cititorul de o „recreație” personală¹⁵.

¹⁰ Sanda Golopenția-Eretescu, *Explorări semiotice*, în SCL, XXII, 1971, nr. 3, p. 283.

¹¹ Umberto Eco, *op. cit.*, p. 73.

¹² Exprimarea afectivității nu conduce numaidecît la literatură.

¹³ Cele cîteva metafore și comparații cu valoare plasticizantă nu deranjează semnificația fundamentală a operei (vezi paginile: 54, 69, 69–70, 79, 142, 153, 165, 185, 239 din Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*, București, 1973).

¹⁴ Idem, *ibidem*, p. 11.

¹⁵ „Arta... o realitate spirituală... produs al simbiozei procesului reflectării cu cel de recreație efectuat de receptor”, după cum afirmă I. Pascadi, *op. cit.*, p. 73.

4.1. Dealtfel, *Țiganiada* nu a fost cunoscută, în prelungirile ei semnificative, decât în sensuri bine stabilite, neinvestindu-se în ea mai mult decât a considerat autorul. Am putea spune că Ion Budai-Deleanu „ratează” formularea multiplelor semnificații ale epopeii sale eroi-comice prin constanța cu care, deși încredințează textul spre decodare comentatorilor din subsol, intervine pentru a restabili sensul adevărat. Spre exemplu, dacă a existat intenția unuia sau altuia dintre comentatori de a devia semnificația textului (chir Simplișian, cocon Idiotisianul, cocon Musofilos, chir Onochefalos, cocon Coantreș, părintele Filologos etc.), întotdeauna se găsește un altul (cel mai adesea, Mitru Perea) care să restabilească „ordinea”.

4.2. Credem că la aceasta mai contribuie caracterul „mixt”¹⁶ al primei epopei românești — aceea de a fi *eroică* și *comică* —, fiecare dintre determinanți cerind un referent precis, asupra căruia scriitorul se oprește cu voluptatea notării amănuntelor de tot felul în ritm narativ¹⁷. Se realizează astfel legături mai trainice și mai directe cu materia epică, în ciuda diverselor modele, astfel încât cititorul e dispus să intervină mai puțin cu competența sa semiotică, în cazul acesta decât în altele.

4.3. Investigațiile asupra operei au decretat împletirea concretă a unor aspecte ale ei cu realitatea (lipsa ficțiunii, prezența folclorului nealterat, toponimia autentică etc.), într-un cuvânt „aduce[rea] alegoriei în realitate”¹⁸, calitate pe care mulți realiști și-ar apropia-o și care întărește faptul că sîntem mai aproape de un referent decât de o referință imaginară.

Chiar dacă argumentele de mai sus ar convinge mai puțin, reținem faptul că textul denotativ al unei opere de început nu ne putea furniza altfel de aprecieri, mai cu seamă că semnul poetic, atît cît există, nu se caracterizează prin transcendență și imanență, calități intrinseci lui, ca celălă primară a limbajului artistic¹⁹. Cele cîteva comparații și metafore presărate printre numeroasele alegorii ușor decodabile, după cum am văzut, nu pot să susțină că în literatura română semnul poetic și-a făcut apariția. Credem că abia în veacul al XIX-lea, prin Eminescu, vom putea aprecia adîncimea, deschiderea, imanența și transcendența semnului poetic, chiar și în poemele epice²⁰. În ce privește *Țiganiada*, ea se recomandă simplă și frustă oricărui cititor, întocmai ca epopeile antice, avînd mai ales de demonstrat ceva decât de sugerat.

5. De aceea considerăm că amintita competență semiotică ce se impune la receptarea unei opere literare trebuie reglată în funcție de timpul

¹⁶ Ioana Petrescu, *Budai-Deleanu și epopeea eroi-comică*, Rezumatul tezei de doctorat, Cluj, 1974, p. 20.

¹⁷ Iată o altă explicație care întîrzie apariția semnului poetic — narativitatea —, care uezăz mai adesea de sensul denotativ decât de cel conotativ al semnelor lingvistice. Mai tîrziu, narativitatea devine un element de ambiguizare; am putea aprecia că numai atunci cînd romanul se metaforizează.

¹⁸ *Istoria literaturii române*, vol. II, București, 1968, p. 76.

¹⁹ I. Pascadl, *op. cit.*, p. 68.

²⁰ Aceasta nu exclude existența limbajului figurat începînd cu Miron Costin sau în literatura modernă.

cînd a fost scrisă opera, trebuie discutată în relația acesteia cu ansambele literare anterioare și cu cele concomitente, pentru ca într-adevăr opera să se verifice ca valoare și ca semnificare. Niciînd o operă nu a fost salvată prin atribuirea unor semnificații pe care textul nu le verifică sau, mai mult, nu le putea presupune la acel timp (componenta pragmatică a demersului semiotic cenzurează aceste date). E posibil ca de la această restricție să se sustragă capodoperele care trăiesc peste timpuri și locuri ²¹, dar, cum în intenția noastră a fost expunerea unei simple păreri asupra începuturilor literaturii paralel cu criteriul semiotic, nu ne vom ocupa de excepții.

RÉSUMÉ

Dans cet article nous nous proposons de démontrer que la compétence sémiotique se vérifie dans les œuvres où le signe poétique est apparu, avec toutes ses caractéristiques, et ne se vérifie pas dans les œuvres du début de la littérature d'un peuple. La thèse est appliquée à l'épopée de Ion Budai-Deleanu, *Țiganiada*.

Octombrie 1974

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²¹ Acum sîntem dispuși să aderăm la părerea lui U. Eco referitoare la Dante și unicitatea sensului.

DIȚIONARUL LIMBII ROMÂNE (DLR), serie nouă, tomul IX, Litera R, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 641 p.

Alături de celelalte tomuri apărute în ultimul deceniu din seria nouă a DLR¹, prezentul volum semnat de un colectiv de lexicografi clujeni se înscrie în unitatea de concepție și realizare a marelui dicționar-tezaur² ca o valoroasă creație lexicografică, parte, de o remarcabilă înută științifică, dintr-o operă capitală despre limba română.

1. Scopurile monumentalului *Dicționar al limbii române* sînt în mod firesc multiple. Menit să conțină tezaurul lexical al limbii române, să reflecte viața și cultura poporului, el împlinește un vechi deziderat național, întrupează unul dintre obiectivele primordiale ale înființării Academiei Române. Nu avem intenția de-a repeta aici precizările din fascicula introductivă sau unele analize făcute în legătură cu structura și metodele seriei noi a DLR³, ori cele privitoare la importanța sa națională și istorică⁴. Credem, însă, că s-ar cuveni adăugată o semnificație deosebit de actuală. În societatea modernă funcția de informare a dicționarului (în speță a celui general-explicativ) trebuie să răspundă unor exigențe crescînde, dicționarul devenind astfel un „obiect cultural”⁵, semn al unui nivel de cultură și integrat în specificul acesteia. Epoca contemporană, caracterizată prin amplitudinea diversificată a cunoștințelor, e dominată de imperativul preciziei și al efortului de clasificare. În acest context, dicționarul este „o memorie externă, concepută în mod expres în vederea cercetării”⁶.

Cu această accepțiune, dicționarul își accentuează rolul educativ, conferit de calitatea sa de a fi un instrument indispensabil formării omului societății contemporane, spiritului său organizat. Formarea deprinderii de a învăța, a gustului de a ști este funcția pedagogică cu totul specială pe care o poate îndeplini dicționarul, și aceasta este cultivată în învățămîntul unor țări (Elveția de pildă) prin predarea tehnicii de a consulta dicționarul încă din clasele elementare. S-ar putea desprinde de aici sugestia, poate nu lipsită de interes, de a fructifica, și sub acest aspect educativ, prestigioasa operă lexicografică care este DLR, eventual în etapele superioare de învățămînt specializat, pentru a cultiva dorința de dobîndire a unor cunoștințe multiple și de reală autoritate privind limba și cultura românească. DLR ar putea fi astfel un factor informativ și formativ în modul cel mai activ.

2. Semnalarea de față nu poate epuiza diversele probleme și aspecte pe care le ridică o lucrare atât de complexă, și nici examina în amănunt meritele, fără îndoială deosebite, ale volumului discutat.

Redactat și revizuit de lexicografi pricepuți, unii dintre ei lingviști cu experiență, formați în tradiția Muzeului limbii române (Ioana Anghel, Maria Bojan, Elena Comșulea, Alexandru Cristureanu, Leontin Ghergariu, Doina Grecu, Alexandru Indrea, Ion Mării, Doina Negomireanu, Vasile Stanca, Virgil Stanciu, Felicia Șerban, doctor în filologie, Valentina Șerban, Sabina Teiuș, Emilia Todoran, Mariana Vartic), sub directă și activă coordonare și conducere a redactorilor responsabili Vasile Breban și prof. dr. doc. Bela Kelemen, a căror

¹ Este vorba de tomul VI, *Litera M*, tomul VII, partea 1, *Litera N*, tomul VII, partea a 2-a, *Litera O*, tomul VIII, partea 1, *Litera P* (P-PĂZUI), tomul VIII, partea a 2-a, *Litera P* (PE-PINAR).

² Normele, metodele și sursele fiind unice pentru cele 3 colective (din București, Cluj-Napoca și Iași), riguros stabilite și aplicate, unitatea lucrării este evidentă, așa încît nu există și nu trebuie să existe diferențe sesizabile.

³ Vezi, de exemplu, I. Coteanu, *Dicționarul Academiei*. În *Metode noi și probleme de perspectivă ale cercetării științifice*, București, 1971, p. 299–303, și R. Todoran, *Dicționarul limbii române* (DLR), serie nouă, tomul VI, *Litera M*; tomul VII, partea a 2-a, *Litera O*, în CL, XV, 1970, nr. 1, p. 159–163.

⁴ Iorgu Iordan, *Dicționarul limbii române*, în I.R., XIII, 1964, nr. 4, p. 304.

⁵ Vezi Jean Dubois și Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie: Le dictionnaire*, Librairie Larousse, 1971.

⁶ Pierre Masse, apud Constantin Zaharnic, *Excelexia sa, dicționarul*, în „Colocvii”, V, 1970, nr. 6, p. 22.

prestigioasă și îndelungată experiență lexicografică este binecunoscută, tomul IX, *Litera R*, cuprinde un număr elocvent de cuvinte-titlu și variante, 7 255, față de numai 2 431 de articole înglobate la aceeași literă în DL⁷ (R este o literă de cuprindere medie într-un dicționar românesc). Numărul total de unități frazeologice (expresii, locuțiuni, cuvinte compuse, sintagme) tratate și ilustrate ar fi de asemenea reprezentativ pentru bogăția de material lingvistic a tomului discutat (amintim numai verbul RIDICA, la care sînt tratate 109 astfel de unități).

3. DLR înregistrează toate cuvintele populare, vechi, literare, precum și toate regionalismele. În privința unităților lexicale din limbajele tehnico-științifice există restricții, temeinice și explicabile. Un dicționar general explicativ, oricît de bogat s-ar dori, nu ar putea, în mod practic, cuprinde toți termenii tehnici și științifici reflectați în dinamica vocabularului de complexă dezvoltare a societății moderne. Prin natura lor diferită, acești termeni formează obiectivul unor dicționare tehnice speciale.

În problema aceasta s-a sugerat și argumentat ideea de a adopta o atitudine mai maleabilă, mai receptivă față de o parte din acești termeni, cu o circulație mai largă în limba actuală⁸. Autorii tomului IX au selectat cu discernămint acei termeni tehnici și științifici care s-au generalizat în limbă, adoptînd, acolo unde a fost cazul, și principiul elastic de care aminteam. Prezența în tomul IX a unor cuvinte titlu ca: RABIT, RADIOALTIMETRU, RADIOBALIZĂ, RADIOGONIOMETRU și a multor altele atestă această aplicare. Privitor la termenii tehnici reținem o singură observație. Cuvîntul RACURSIU s.n. este înregistrat în această formă în DLR, cu sensul specializat în artele plastice și film. M.D.ENC. (apărut după redactarea tomului IX) atestă cuvîntul într-o formă mai apropiată de etimon, RACURSI, dîndu-i mai înții sensul pe care-l are ca adj. invariabil „scurtat, persecutat”, sens care ar fi trebuit să existe și în DLR.

4. Volumul pe care-l discutăm reflectă în inșiși tehnica și conținutul atricolelor, în structura definițiilor, necesitatea obiectivă de a ține pasul cu dezvoltarea multilaterală a științei și culturii, cu terminologia științifică a zilelor noastre. Felul în care sînt tratate cuvinte ca RADAR, RADIO etc. este ilustrativ, mai ales în comparație cu rezolvarea acestora în dicționare românești mai vechi. Tomul IX al DLR înregistrează 74 de cuvinte care încep cu componentul RADIO — (neologisme), pe cînd DL înregistra acum 20 de ani numai 47 de astfel de cuvinte.

Fiind „obiect cultural”, dicționarul este determinat de structurile ideologice dominante ale epocii⁹, contribuind la rîndul său la stabilizarea acestora. Nivelul ideologic și concepția științifică materialist-dialectică, care se reflectă în întreaga lucrare discutată, este unul din meritele sale de seamă. (Vezi de exemplu tratarea cuvintelor RĂSCOALĂ, REVOLUȚIE etc.)

Definițiile din tomul IX surprind modificările intervenite în evoluția limbii sau aspectul dinamic al acestora, prin cuvintele de curînd stabilizate în limbă cu statut de cuvinte românești, prin apariția la cuvintele existente a unor sensuri noi sau modificarea altora. În aceste cazuri competența și observația realistă a lexicografului au o mare importanță. Se pot da, din acest punct de vedere, multe exemple de rezolvări judicioase. Elocvent pentru dinamica ascendență a limbii este cuvîntul REAȘEZARE, care de la data redactării literei R și pînă acum și-a nuanțat alt de mult unul din sensurile sale noi încît, în loc de „așezare în altă ordine, stabilire după alte criterii”, ar fi mai potrivit „așezare pe baze noi, reconsiderare”. La fel cuvintele REEDIFICĂ, REEDIFICARE, atestate numai la BĂRCIANU sau ALEXI, W., au azi o circulație activă.

5. Fiecare cuvînt este analizat alt pe plan sincronic cît și diacronic, începînd cu definiția (indicații de vechime sau localizare), cu organizarea și evoluția sensurilor, pînă la citarea cronologică a surselor, care sînt selectate totodată, acolo unde este cazul, astfel încît să ilustreze întreaga răspîndire a cuvîntului. Natura definițiilor, cu problemele lor specifice legate și de contextele lexicografice¹⁰, ar merita o analiză specială, pe care spațiul nu ne-o îngăduie. La fel și discutată problema a etimologiilor sau unele comentarii privind etimologia multiplă.

În legătură cu caracterul normativ, aspect pragmatic important al dicționarului, observăm realizarea lui prin indicațiile gramaticale și prin desemnarea variantelor. Uneori însă, tocmai întrucît penultim în care acestea sînt cuprinse nu precizează suficient care din for-

⁷ Folosim siglele obișnuite din bibliografia DLR, pentru a facilita urmărirea observațiilor din partea ultimă a prezentei semnalări.

⁸ Luiza Seche, *Observații asupra Dicționarului limbii române (Litera M)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, Iași, tomul XXIV, 1973, p. 99—107.

⁹ Jean Dubois și Claude Dubois, *op. cit.*

¹⁰ Vezi și Ladislav Zgusta, *Manual of Lexicography*, Praha, 1971.

mele de plural sau formele verbale sînt acceptate în prezent de *Îndreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*. (Vezi de exemplu pluralul cuvîntului ROATĂ¹ dat: *roți și roale*.)

6. Funcția științifică a DLR, ca sursă indispensabilă a studiilor de limbă, în special de lexic, precum și caracterul său istoric sînt argumentele esențiale care se aduc îndebște pentru a sublinia importanța primelor atestări. DLR este și rămîne sursa cea mai prestigioasă pentru orice istoric al limbii, lexicolog, semantician sau chiar stilist. Este foarte adevărat că o lucrare de atari proporții și dificultăți nu poate evita unele lacune, unele inconsecvențe, aproape inerente și de mai mică importanță pentru valoarea sa generală. Deși sursele și implicit fișierul au fost substanțial îmbogățite, redactorii nu sînt încă în posesia unui material suficient de bogat pentru a ilustra întotdeauna prima atestare, fapt care are consecințe și asupra înregistrării unor cuvinte, sensuri sau variante.

Cele cîteva observații și adăugiri (simple spicuiuri, dintr-o posibilă listă care ar depăși cu mult discuția de față) provin din lacunele pe care le aminteam. Ne vom referi numai la atestări existente în inițiala bibliografie a DLR și nu la cele din lucrările științifice sau edițiile critice apărute între timp. De asemenea precizăm că nu vom aduce completări din surse ca ST. LEX., BUDAI-DELFANU, LEX. etc., care nu ne-au fost la îndemînă și din care vor apărea cu siguranță ulterioare rectificări.

a) Prime atestări: RACLĂ s.f. are în DLR prima atestare pentru sensul „ladă” în PRAV. 62, dar sensul apare mai înainte în PO 28; RADE vb. III este atestat în DLR mai întîi la MOXA, dar cuvîntul se găsește mai dinainte în PO 140/21; RĂSPUNDE vb. III cu sensul învechit 6. din DLR apare înainte de 1805 în PRAV. COND. (1780), 88, 90; RESCRIE vb. III, considerat rar și slab atestat în DLR, este explicat pentru prima dată în DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 141/1: „a scrie îndărept ... a răspunde la scrisoarea cea primită”; RESTATORNICI vb. IV apare mai întîi la F. AARON, I. II, 52, și nu la HELIADE, AMF. 72/3; RESTITUIRE s.f. nu apare prima dată la VLAHUȚĂ, A.O. III, 22, ci mult înainte, la DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 138/17; REVENIRE s.f. este explicat întîi de același DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 144/20 și nu de POLIZU; RODIE s. f. cu prima atestare în DLR la HERODOT (1645) apare cu un secol înainte în PO 312/25, 27.

b) Cuvinte neinregistrate: RĂIE s.f., cuvînt învechit, cu sensul „păcat, răutate, nelegiuire”, este bine atestat în PO 27/15, 51/20, 61/23, 244/11, 156/26, 294/4; RESISTARE s.f. explicat de DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 139/10: „a sta împotriva cuiva”; RES-TARE s.f. apare la același autor la pg. 139/17.

c) Sensuri neinregistrate: ROMÂN apare în PRAV. COND. (1780), 88, 90, 138 cu sensul „locuitor (în general)”, sau ceea ce înțelegem azi prin „cetățean”, ceea ce este puțin altceva decît „om (în general)”, sens atestat în DLR; RESCRIPT s.n., explicat în DLR cu un sens foarte specializat, are un sens mult mai general în DIACONOVICI-LOGA, GR. ROM. 141/18: „răspunsul în scris, sau aceia ce de iznou se scrie”; o observație similară e valabilă și pentru cuvîntul RESCRIPTIE (idem, *ibidem*: 26).

7. Dificultățile rezolvării fenomenelor deschise (cuvintele) impun lexicografului permanente confruntări cu complexa realitate lingvistică, cer cunoștințe și informații vaste și diverse. Nu arareori articole care apar în dicționar atît de limpede organizate încorporează repetate și susținute eforturi și căutări științifice, din care nu lipsesc nici atenția încordată, mîgala sau răbdarea.

Accentuînd încă o dată valoarea cu totul deosebită și importanța științifică a tomului IX, *Litera R*, trebuie să adăugăm o cuvenită recunoștină autorilor lui pentru munca lor atît de plină de greutate și mai ales pentru rezultatele ei.

Decembrie 1975

Rodica Marian
Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ION GHEȚIE — AL. MAREȘ, *Graturile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1974, 388 p.

Lucrarea lui Ion Gheție și Al. Mareș, elaborată în cadrul sectorului de limbă literară și filologie al Institutului de lingvistică din București, reprezintă o contribuție deosebit de importantă la istoria limbii române în general și la dialectologia românească în special.

Deși a fost concepută ca o lucrare preliminară la două opere fundamentale, *Originile scrisului românesc* și *Istoria limbii române literare*, autorii au reușit, pe baza cercetării îndelungate și minuțioase a unui bogat material de limbă, extras dintr-un număr impresionant de izvoare, îndeosebi din secolul al XVI-lea, dar și de dinaintea acestei perioade, să ne pună la dispoziție o descriere a stadiului atins de graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea.

Cu toate că se are în vedere un anumit moment, foarte important de altfel, din evoluția limbii române, prin referirile pe care le fac la perioada anterioară, bazați pe material existent în documente sau pe reconstituiri, cit și la situația actuală a graiurilor dacoromâne, prin cercetarea a tot ce ne-a pus la dispoziție geografia lingvistică, autorii, pe lângă stabilirea structurii dialectale a limbii române dintr-o epocă dată, au realizat o valoroasă lucrare de dialectologie istorică a limbii române.

Monografia pe care o prezentăm în cele ce urmează, care umple un gol serios în cercetările de dialectologie românească, o considerăm fără nici o rezervă „o piatră de început a unei viitoare *Istории a graiurilor dacoromâne*”.

După o bogată listă a textelor românești din secolul al XVI-lea, repartizate pe toate provinciile, din care autorii au extras materialul de limbă pe care îl discută în cadrul lucrării, și a altor izvoare sau lucrări de referință, urmează *Introducerea*, împărțită în cinci capitole. În prima parte, autorii prezintă câteva dintre motivele pentru care nu dispunem în momentul de față de o dialectologie istorică a limbii române, scoțind în evidență totodată și obstacolele care au stat în calea studierii istorice a dialectelor.

Deși nu se poate vorbi de cercetări românești speciale de dialectologie istorică, în studiile de istorie a limbii române, însă, se fac observații, uneori foarte importante și precise, asupra unor fenomene de limbă, urmărindu-se atât evoluția, cât și ariile lor de răspândire, și încercându-se, în același timp, pe baza fenomenelor discutate, și o delimitare a subunităților dialectale din cadrul dacoromânei. Autorii analizează amănunțit toate părerile exprimate în această privință, luând atitudine critică asupra celor pe care le consideră neconforme cu realitatea lingvistică, expunându-și în același timp propriul punct de vedere.

În continuare se arată scopul lucrării: stabilirea configurației dialectale a dacoromânei în secolul al XVI-lea. Pentru atingerea acestui scop, arată autorii, au fost consemnate faptele de limbă cele mai sigure, furnizate de texte originale, localizate și datate.

Problema diversificării limbii române, în cursul dezvoltării sale, în subunități dialectale este de asemenea larg discutată. Autorii lucrării consideră că astăzi nu mai poate fi susținută părerea exprimată de generația romantică a lingviștilor români, potrivit căreia limba română ar fi extrem de unitară, și arată totodată cum s-au produs diferențierile dialectale, care, în general, sînt admise chiar la nivelul românei comune, deși diferențele dintre subunitățile teritoriale ale dacoromânei sînt, fără îndoială, mai mici decît cele din alte limbi.

Evoluția dacoromânei în sensul diversificării, începînd încă dintr-o perioadă premergătoare apariției primelor texte românești și continuînd și în secolele următoare, s-a produs, după opinia autorilor, „ca un proces natural, nestîlnit de intervenția factorilor culturali” (p. 37). Limba de cultură, în schimb, s-a întemeiat, într-o mare măsură, în dezvoltarea sa, pe graiurile populare. Spre deosebire de alți cercetători, care neagă sau admit într-o foarte mică măsură influența limbii vorbite în epoca respectivă asupra textelor scrise în secolul al XVI-lea, autorii lucrării de față consideră, pe bună dreptate, „că o persoană care scrie (pentru prima oară) într-o limbă își reproduce, cu fidelitatea permisă de mijloacele de redare, propria sa vorbire” (p. 37).

O altă problemă asupra căreia autorii se opresc pe larg este aceea a textelor utilizate și a felului cum s-a făcut selecția acestor texte. Pe lângă materialul lingvistic oferit de textele secolului al XVI-lea, pentru stabilirea configurației dialectale a dacoromânei din perioada respectivă, s-a recurs și la reconstituirea ei pe baza materialului de limbă din secolele următoare.

Metodele și mijloacele adoptate în cercetarea de care ne ocupăm sînt determinate de convingerea autorilor că dacoromâna din perioada respectivă prezenta diviziuni dialectale, că diferențele dintre texte nu sînt de natură grafică, ci ele oglindesc diferențe de vorbire, avînd corespondențe în graiuri.

Partea întâi a lucrării, intitulată *Descrierea fenomenelor specifice*, cuprinde prezentarea și analiza amănunțită a particularităților de limbă consemnate în textele cercetate sau presupuse a fi existat în secolul al XVI-lea. Fenomenele lingvistice sînt grupate pe capitole

consacrate *foneticii* (vocalism și consonantism), *morfologiei* și *lexicului*. Cum dealtfel e și normal în descrierea graiurilor unei limbi, capitolul în care se discută problemele de fonetică este cel mai extins în cadrul lucrării. Fiecare fenomen fonetic este prezentat sub forma unei mici monografii, care se încheie cu comentarii detaliate privind întreaga expunere și cu concluzii legate de repartiția geografică a fenomenului discutat.

Nu vom intra în amănunte privind prezentarea și interpretarea fenomenelor fonetice. Considerăm necesare însă câteva observații privind unele interpretări și puncte de vedere exprimate, observații asupra cărora autorii vor reflecta, eventual, și în măsura în care le vor considera întemeiate vor ține sau nu seama de ele în viitoarele lor cercetări. Vom face și câteva precizări care, cu siguranță, sînt scăpări din partea autorilor.

E un fapt cunoscut, care, după părerea noastră, nu poate fi trecut cu vederea, că subunitățile dialectale ale dacoromânei sînt caracterizate atît prin păstrarea unor fenomene vechi de limbă, unele chiar din perioada de comunitate a celor patru dialecte ale limbii române, recunoscute ca atare de către toți lingviștii, cît și printr-o seamă de transformări fonetice recente (relativ recente). Această situație se datorește, fără îndoială, evoluției inegale a graiurilor dacoromâne în cursul dezvoltării lor.

Printre fenomenele fonetice arhaice, care au și astăzi curs într-o seamă de graiuri dacoromâne, păstrate încă din primele perioade de dezvoltare a dacoromânei și recunoscute de către lingviștii noștri, inclusiv de autorii prezentei lucrări, amintim: vechiul [ŋ] din elementele de origine latină, slavă sau maghiară, în graiurile din Banat și în unele graiuri din sud-vestul Transilvaniei; africata [d̪], provenită din [d] latin urmat de [e], [i], în două arii din cadrul dacoromânei; africata [g̪], provenită dintr-un [i] latin, în Maramureș și într-o mică arie din Munții Apuseni; păstrarea timbrului palatal al consoanelor [s], [z], [t] și, implicit, pronunțarea după ele a vocalelor din seria anterioară în graiurile din Muntenia, Dobrogea și în cele din Munții Apuseni; africatele [č], [ğ] < lat. [c], [g] + [e], [i] într-o mare parte din graiurile noastre populare (în unele dintre graiurile dacoromâne, după cum se știe, și-au pierdut elementul oclusiv și au devenit fricative).

Dacă fenomenele fonetice amintite mai sus sînt unanim recunoscute ca fenomene vechi, păstrate în mod neîntrerupt în graiurile respective, asupra altora părerile sînt împărțite. Astfel, prezența lui [a] în loc de [ă] proton în cuvinte de tipul *barbat*, *lasat* ar reflecta, după unii cercetători, păstrarea lui [a] aton original, deci am avea de a face cu un fenomen vechi, cu un arhaism în graiurile în care se mai întâlnește. Punctul acesta de vedere îl susținem și noi și l-am expus într-o contribuție recentă.

Alți cercetători, dimpotrivă, consideră că ne aflăm în fața unei inovații, părere împărțită și de autorii lucrării pe care o discutăm. Conform acestei opinii, [a] > [ă] în toate cazurile și pe întreg teritoriul limbii române și, apoi, în anumite regiuni, a avut loc trecerea lui [ă] la [a]: condiționată de prezența lui [a] accentuat din silaba următoare (*bărbat* > *barbat*, *lăsat* > *lasat* etc.) și spontană în cuvinte de tipul *bătrîn* > *batrin*, *măsură* > *masură*. I. Gheție și Al. Mareș, deși sînt de părere că punctul de vedere după care prezența lui [a] ar reflecta păstrarea lui „nu se susține”, nu aduc nici un argument convingător în sprijinul opiniei lor.

Considerăm că trebuie revăzută și afirmația: „În Maramureș, fenomenul trebuie socotit a fi posterior secolului al XVI-lea” (p. 75). Părerea de est a Maramureșului, în care s-a notat fenomenul în anchetele făcute recent pentru *Atlasul Maramureșului*, face arie comună cu cea din nordul Moldovei, aria cea mai compactă, a particularității respective, din cadrul dacoromânei. Faptul că ALR nu a înregistrat fenomenul în Maramureș nu înseamnă că el nu avea curs în această regiune în perioada în care s-au făcut anchetele, ci se explică prin lipsa din rețea a localităților respective, în primul rînd a localității Dragomirești, care se află în centrul ariei.

După părerea noastră, în momentul de față, nu avem suficiente argumente pentru a susține că prezența lui [a] pentru [ă] reprezintă o inovație, contrară uneia din cele mai caracteristice legi fonetice a limbii române. Privind fenomenul nu în mod izolat, ci în relație cu alte fenomene fonetice, constatăm că el a fost înregistrat în regiuni în care se păstrează și alte fenomene fonetice vechi, motiv pentru care îl putem considera și pe acesta tot un fenomen arhaic. Procesul trecerii lui [a] la [ă], început foarte de timpuriu, probabil chiar în perioada de comunitate a celor patru dialecte, și determinat de tendințele interne de dezvoltare a limbii române, a cunoscut, în graiurile regionale, o evoluție inegală și lentă, evoluție care se află încă în curs de desfășurare.

În ce privește fenomenul durificării labialelor și, determinat de acesta, evoluția lui [e] la [ă], a lui [ea] la [a] și a lui [i] (< [e] în poziție nazală) la [i], autorii pornesc de la premisa că acest fenomen a fost general în dacoromână și că, deci, odinioară, era răspândit pe întreg teritoriul țării. Rostirea dură a labialelor ar fi avut caracter de „lege” fonetică acționînd în contextul fonetic dat, în toate cuvintele și în toate regiunile. „Nu avem nici,

un motiv — arată autorii — să presupunem că în unele zone ale dialectului dacoromân ar fi existat condiții speciale care să împiedice realizarea tendinței de durificare a labialelor” (p. 130). După părerea noastră, nu avem nici o dovadă certă că fenomenul durificării labialelor a acționat în toate cuvintele și a fost cîndva general în toate regiunile. E puțin probabil ca tendința de durificare a labialelor, care a început să acționeze după despărțirea dialectelor (fenomenul e caracteristic numai dialectului dacoromân, nu se întîlnește în dialectele transdanubiene), să se fi generalizat în toate cuvintele și în toate regiunile dacoromâne, într-o perioadă de timp relativ scurtă, și tot în această perioadă să fi acționat analogia determinînd revenirea la forme cu labiale moi. Considerăm că trebuie acceptată părerea acad. Al. Rosetti potrivit căreia [e] s-a conservat pînă astăzi „pe un teritoriu restrîns al dacoromânei”, iar *mărg* a fost în secolul al XVI-lea „dialectal”, cum dealtfel e și astăzi, și prin urmare velarizarea lui [e] nu a fost niciodată generală în dacoromână. Credem, de asemenea, că e conformă cu realitatea opinia lui Sextil Pușcariu, E. Petrovici, Marius Sala, opinie acceptată și exprimată și de noi, după care formele de tipul *mășă*, *pșană*, notate mai ales prin Hunedoara, sînt etimologice, nu analogice.

După părerea noastră, ar trebui revăzută și problema vechimii palatalizării dentalelor în unele graiuri dacoromâne. Bazîndu-se pe un număr mare de atestări din Banat și Hunedoara, autorii ajung la concluzia că palatalizarea dentalelor în această zonă ar data încă din prima jumătate a secolului al XV-lea (p. 141). Precizează însă că, pentru a primi informații asupra existenței fenomenului, s-au folosit de mărturia cuvintelor românești scrise cu alfabet latin care apar în documente redactate în Transilvania sau Ungaria de persoane de origine maghiară.

Privitor la felul cum sînt transcrise toponimicele respective, îndeosebi cele din Hunedoara, E. Petrovici arată că fonetismul reflectat în acestea este unguresc și, deci, nu are nici o legătură cu palatalizarea românească a dentalelor. Realitatea este, după părerea noastră, că maghiarii care au transcris aceste numiri topice au redat prin alfabetul lor două pronunțări românești diferite. În sudul Transilvaniei, după opinia aceluiași învățat, se pronunță *te*, *de*, *ne*, pronunțare care a fost redată prin aceleași grupuri, existente și în limba maghiară. În celelalte graiuri, dentalele, avînd un grad mai mare de palatalizare, *ție*, *dje*, *nje*, fiind deci mai apropiate de palatalele *ty*, *dy*, *ny* din limba maghiară, au fost redată prin aceste palatale.

Și acum cîteva precizări de amănunt. După părerea noastră, evoluția *dziua* (< *dziua*) > > *dzuja* nu se datorește unei asimilări vocalice (p. 164). În *dziua*, [y] nu este o vocală, ci o bilabială, deci o consoană, care a determinat transformarea vocalei centrale [i] în vocala labială [u].

De asemenea credem că, vorbind de trecerea lui [v] la [y], nu e corect spus „vocalizarea lui [v]” (p. 139). La fel, nu poate fi numită „vocalizare” trecerea lui [n] la [i] (p. 241). O consoană dintr-o anumită serie de localizare poate trece, în condiții fonetice determinate, într-o altă consoană din altă serie de localizare (și sistemul fonetic al limbii române s-a format din cel latin tocmai în urma unor astfel de transformări). Nu cunoaștem însă cazuri cînd dintr-o consoană să rezulte o vocală.

Partea a doua a lucrării, intitulată *Structura dialectală a dacoromânei în secolul al XVI-lea*, cu cele trei capitole, conține probleme foarte complexe și, după părerea noastră, destul de dificile, care ar necesita să fie încă discutate de către dialectologii români.

Concluzia pe care am desprins-o, în urma analizei amănunțite a cărții lui Ion Gheție și Al. Mareș, este aceea că subunitățile dialectale ale dacoromânei din secolul al XVI-lea nu prezentau deosebiri prea mari față de cele ale dacoromânei actuale. În ultimele patru veacuri au avut loc, fără îndoială, o serie de transformări, îndeosebi de ordin fonetic și, bineînțeles, de ordin lexical. Transformările fonetice, însă, nu au fost nici atît de numeroase și nici atît de importante încît să schimbe complet tabloul dialectal al graiurilor din secolul al XVI-lea. Problema dacă dacoromâna din perioada analizată în monografia de față prezenta două subunități dialectale sau mai multe nu poate fi discutată, și cu atît mai puțin lămurită, în spațiul restrîns al unei recenzii.

Chiar dacă tabloul graiurilor din secolul al XVI-lea nu este absolut și nici definitiv, și autorii nu au această pretenție, valoarea și importanța lucrării pentru lingvistica românească sînt remarcabile.

Decembrie 1975

Gr. Rusu

Institutul de lingvistică și istorie literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

AL. GRAUR, *Alte etimologii românești*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975, 108 p.

Interesul constant al acad. Al. Graur pentru problemele de etimologic, preocupările sale asidue ținând de acest domeniu, concretizate în numeroase note publicate în reviste, dar mai ales în volumul *Etimologii românești*, continuă în lucrarea *Alte etimologii românești*. Calitățile de etimologist ale acad. Al. Graur evidențiate cu ocazia apariției volumului *Etimologii românești* (a se vedea recenzia acad. Iorgu Iordan, în LR, XII, 1963, nr. 6, p. 658—662, și a lui Th. Hristea, în SCL, XIV, 1963, nr. 4, p. 505—514) sînt prezente și aici. Cu vasta sa experiență, cu spiritul său ascuțit de observație, de cunoaștere aprofundată a vocabularului românei vorbite în cele mai fine nuanțe, cu peneștranta-i putere de analiză, de referire comparativă la numeroase alte limbi (romanică, slave, neogreacă etc.), autorul găsește căile de rezolvare pentru numeroase etimologii sau dă noi interpretări unora care păreau definitive. Alteori sugerează o soluție interesantă, posibilă, chiar dacă din lipsă de probe lingvistice nu o poate susține cu toată certitudinea.

În *Cuvint înainte*, autorul remarcă faptul că cercetările etimologice au cunoscut, atît la noi cît și în străinătate, un oarecare reviriment în ultimii ani. Privindu-și retrospectiv propriile contribuții în acest domeniu, acad. Al. Graur revine asupra unora dintre soluțiile date, corectîndu-le. În același spirit de probitate, inserează o serie de precizări în care recunoaște întîietatea altor lingviști în găsirea „cheii” unor etimologii.

Prima parte a lucrării este rezervată tratării unor probleme teoretice, unor considerații „asupra modului cum trebuie privite unele fapte referitoare la etimologie” (p. 11). Astfel, este adusă în discuție relativitatea unui gen de explicații etimologice înfîlșat destul de frecvent: acela prin încrucișare sau contaminare, de care se apropie și etimologia populară. Autorul arată, citind exemple relevante, că explicațiile de acest fel nu pot fi considerate categoric valabile, mai cu seamă datorită faptului că pot fi găsite mai multe modalități de a explica prin contaminare sau etimologie populară același cuvînt (p. 14). Este semnalată, aducîndu-se în discuție noi exemple, importanța studierii expresiilor populare, comune limbilor balcanice, de asemenea a expresiilor scurte (p. 15—17). Deosebit de interesante ni se par observațiile și exemplele care dovedesc cît de puțin stabil este sensul cuvintelor expresive (p. 18).

Partea cea mai întinsă a lucrării, intitulată *Lexic*, cuprinde în ordine alfabetică notele etimologice privind mai ales cuvinte regionale, populare, familiare, argotice, dar și din fondul principal de cuvinte.

Interesantă și nouă este apropierea între rom. *a merge* și fr. *marcher*, care ar putea fi continuatoarele unui lat. **mērgo* (după ce la început ni se prezintă dificultățile de ordin semantic și fonetic care fac discutabile etimologiile mai vechi propuse pentru aceste două verbe).

Reluînd discutarea etimologiei cuvîntului *nevăstuică* (*Mustela nivalis*), autorul optează pentru un împrumut din slavă (bg. *невестушка*), unde evoluția semantică putea pleca de la sensul „femeie tinăără”. În aceeași notă se propune un etimon și pentru lat. *mustela* „nevăstuică”, rămas neexplicat în dicționarele etimologice, ca un diminutiv de la *mustus* „tinăără”. Dar pentru explicarea evoluției semantice a rom. *nevăstuică* nu e necesară raportarea numai la limbile slave, căci *nevastă* are și în română sensul de „femeie măritată tinăără”, „soție tinăără” (cf. ALR II/I, h. 166, ALR I/II, h. 270).

Încontra, auzit de acad. Al. Graur la Reviga, e cunoscut și prin Ardeal cu sensul „a se contrazice, a se certa; a se bate”.

La cele spuse la p. 53 s. v. *gaz* se mai pot adăuga și formele *galț* (ALR I, 1607/378, 381), *galță* („Șezătoarea”, III, 174, ALR I, 1607/394), *gais* (com. din Sebeș, jud. Alba) cu sensul de „petrol”, care provin din magh. pop. *gajz*, *gajsz* (cf. *A magyar nyelv történeti — etimológiai szótára*, A — Csy, Budapesta, 1967, s. v. *gáz* ²).

Sărbuscă, „un fel de ciorbă subțire” e discutat la p. 76, fără ca autorul să-i precizeze originea. Se face doar o legătură cu *șarbă* „numele căzăcesc al ciorbei de pește”. Dar cuvîntul e cunoscut și în forma *sorbuscă* (Runcu Salvei, jud. Bistrița-Năsăud, cf. *Chestionarul Muzeului Limbii Române*, V, 153/66, VIII, 7/27) și *solbuscă* (= *sorbuscă*, cf. G. Istrate, *Graul satului Nepos*, jud. Năsăud, în „Buletinul Institutului de filologie română” Alexandru Philippide”, IV, 1937, p. 75). De aceea ar putea fi considerat ca derivat de la *sorbi* + suf. *-ușcă*, cf. *sorbitură* „mîncare lichidă”. A. Ciorănescu îl și consemnează printre derivatele de la *sorbi* (cf. *Diccionario Etimológico Rumano*, Madrid, 1960, 8009).

Pe bună dreptate apropie acad. Al. Graur pe *tupungl* „a bate zdravăn (cu pumnii)” de *tapangea*. În *Dicționarul limbii române*, litera T (ms.), la cuvîntul *tapangea* (< tc. *tabanca* „palmă, lovitură cu palmă”) e atestată și varianta *tupăngea*, în expresia *a trage cuiva o tupăngea* = a bate zdravăn.

Expresia *a se zări de ziua* e cunoscută nu numai în Muntenia, ci și în Maramureș, Bucovina, Ardeal, sudul Moldovei și Oltenia, cf. ALR SN III, h. 762 „se crapă de ziua”. S-a răspuns și prin: *se vede de ziua* (punctul 349), *se vede ziua* (punctul 130), iar la întrebarea „zorii se ivesc” (ALR SN III, h. 760) și prin: *se zărește ziua cu noaptea* (punctul 836) sau *se ivesc zările de ziua* (punctul 228), acolo unde pentru „zori de zi” (ALR SN III, h. 761) s-a răspuns: *zări de ziua*. *Se zărește de ziua* apare într-un singur punct (ALR SN III, h. 762/520).

Prin rezolvarea unui mare număr de etimologii, prin indicațiile teoretice și de metodă, lucrarea *Alte etimologii românești* se înscrie ca o valoroasă contribuție la dezvoltarea cercetărilor etimologice.

Noiembrie 1975

Ioana Anghel

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DOSOFTEI, *Psaltirea în versuri*, 1673. Ediție critică de N. A. Ursu. Cu un cuvânt înainte de Înalt Prea Sfințitul Iustin Moisescu, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1974, 1 165 p.

„Prin această operă, în care mustește seva mereu proaspătă a graiurilor și a poeziei noastre populare, Dosoftei a pus bazele poeziei românești culte, dovedind că limba română literară avea la acea dată largi posibilități de exprimare artistică”, citim în *Notă asupra ediției* (p. XXIII). După cum arată N. A. Ursu, istoria literară română, începând cu Vasile Popp și până în zilele noastre, a remarcat valoarea poetică a psalmilor lui Dosoftei (p. XXVIII—XXXIX).

Pe lângă exemplarele tipărite, din care până astăzi s-au păstrat aproximativ 20, în majoritate incomplete, ea a circulat într-un număr mare de manuscrise, deci a avut influență asupra dezvoltării limbii literare.

Prima ediție critică o datorăm lui I. Bianu¹, ediție făcută de pe un manuscris și de pe ediția din 1673, lucru remarcat și de N. A. Ursu (p. XXXIX). Ion Bianu a folosit manuscrisul donat în 1874, de D. A. Sturdza, Academiei Române, aflat în prezent la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, cota ms. rom. 446. Dar să cităm pe Ion Bianu însuși: „Problemă de ediție de față era foarte simplă și lămurită. Avem două texte, amândouă deopotrivă autentice: manuscrisul original cu subscriere și note autografe ale autorului, edițiunea originală de la 1673 făcută de însuși Dosoftei. Manuscrisul, fiind o formă anterioară edițiunii tipărite, a servit de bază la facerea edițiunii de față” (p. XXXVII). Într-adevăr, I. Bianu reproduce în ediția sa, tipărită cu caractere chirilice, textul manuscrisului amintit, iar în josul paginii dă, cules tot cu caractere chirilice, formele din ediția 1673. N. A. Ursu menționează acest lucru (p. XXXIX). Noi am adăuga însă că I. Bianu nu este consecvent. Nu o dată în textul psalmilor introduce forme din ediția din 1673 și în subsol menționează forma din manuscris (cf. de ex. psalmul al 13-lea, rîndurile 22 și 24, p. 41). În josul paginilor I. Bianu dă transcrierea cu caractere latine, după principiul transliterației, a textului cules cu litere chirilice în partea superioară a paginilor.

Împărtășim întru totul aprecierea făcută de N. A. Ursu că ediția lui I. Bianu este un foarte bun instrument de lucru pentru filologi, prezentînd însă neajunsul că are la bază „o versiune mai veche, pe care Dosoftei a îmbunătățit-o mereu până în momentul tipăririi” (p. XXXIX). Deoarece cei care au întocmit antologia, autorii istoriilor literare, precum și cei ai diferitelor studii și articole au reprodus psalmii după ediția lui I. Bianu, aceștia nu au intrat în circulație sub forma definitivă dată de Dosoftei. Această stare a lucrurilor a derutat chiar și pe cei mai versați filologi. „Pe de altă parte — scrie N. A. Ursu — transcrierea cu litere latine făcută de Bianu, aproape la fel de greu de interpretat ca și textul chirilic, a derutat pe cititori sau chiar pe unii dintre cercetătorii operei lui Dosoftei, mai puțin inițiați în proble-

¹ Dosoftei mitropolitul Moldovei, (1671—1686), *Psaltirea în versuri*, publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673 de prof. I. Bianu, București, 1887, edițiunea Academiei Române.

mele filologiei române, creîndu-le impresia că limba *Psallirii în versuri* are un aspect arhaic rebarbativ și, din această cauză, opera ar avea în ansamblu o valoare artistică redusă" (p. XXXIX—XL).

Noua ediție critică a *Psallirii în versuri* se deosebește fundamental de cea a lui I. Bianu. Ea are la bază ediția din 1673, al cărei text îl reproduce în întregime în fotocopii pe pagina din stînga; pe pagina din dreapta se dă transcrierea lui interpretativă. Grafiile care ridică probleme de interpretare și greșelile de tipar sînt semnalate în subsolul fiecărei pagini transcrise, prin raportare la grafiile corespunzătoare din manuscrisul de sub cota 446 din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Avem deci în fața noastră, în fotocopii, ediția din 1673, incredințată tiparului de Dosoftei. Neconcordanțele de text ale manuscrisului față de tipăritură sînt consemnate la sfîrșitul ediției, în partea intitulată *Note și variante* (p. 1069—1140). Este un capitol care, cu informații asupra celor 150 de psalmi, inclusiv ecourile literare ale psalmilor, precum și melodiile colindelor și cîntecelor de stea care s-au folclorizat după psalmii 46, 48, 94 și 96, dă, pentru prima dată, nu numai o privire de ansamblu asupra operei lui Dosoftei, dar aduce și o serie de clarificări de ordin filologic. Oprindu-se și asupra a două texte, *Versurile despre originea latină a românilor*, *Apostrof*, care nu au legătură cu *Psallirea în versuri*, N. A. Ursu demonstrează cu argumente filologice că ele nu aparțin lui Miron Costin, cum s-a crezut pînă acum, ci lui Dosoftei (p. 1125—1139).

După cum am arătat mai sus, în editarea textului, N. A. Ursu a aplicat principiul transcrierii fonetice interpretative, năzuind să redea realitatea lingvistică pe care o reprezintă grafia chirilică. „În măsura în care a fost posibil și necesar — precizează N. A. Ursu —, am aplicat în transcrierea textului normele ortografice actuale. Punctuația a fost restabilită în conformitate cu logica frazelor respective, orientîndu-ne după textul *Bibliei* și în spiritul regulilor actuale" (p. XLIII).

După cum reiese din cele de mai sus, ediția lui N. A. Ursu oferă un material pe deplin autentic celor care studiază din punct de vedere filologic textul, dar și „posibilitatea unei lecturi cursive a versurilor lui Dosoftei, în vederea unei mai juste aprecieri a valorii lor literare" (p. XLIII). S-ar putea face obiecțiuni în ce privește transcrierea interpretativă în vederea realizării scopului de mai sus, dar reproducerea fotografică a ediției din 1673 dă posibilitatea studierii textului lui Dosoftei. Menționăm însă că N. A. Ursu a procedat cu multă acribie în aceste interpretări și a găsit soluții întru totul mulțumitoare spre a redă realitatea lingvistică a vremii și a asigura în același timp cursivitatea lecturii psalmilor. Astfel, pe S din grafii ca *acras*, *amesape* l-a transcris cu *z* (cursiv): *astăzi*, *asezare*, și nu cu *dz* cum se transcrie în mod obișnuit de către filologi litera respectivă, care notează în textele vechi africată pronunțată ca *atare* și *aslăzi* în graiurile nordice. „În felul acesta am marcat în transcrierea textului, aproape imperceptibil, cum se prezintă dealtfel lucrurile și în vorbirea obișnuită, deosebirea între africată S și fricativă *z*, pe care am transcris-o cu *z* obișnuit de rînd" (p. L—LI).

I. Bianu în introducerea la ediția din 1887 a afirmat, într-un mod cu totul exagerat, că Dosoftei „n-a știut că principalul element prozodic în limba română (ca și în celelalte române) este *accentul tonic*, pe care sînt bazate și de la care derivă ca consecințe naturale și necesare celelalte două amintite de el: *egalitatea numărului silabelor* și *rima*" (p. XVI—XVII). Apoi I. Bianu conchide că „din această cauză versurile sale sînt în general defectuoase, structura lor este falsă" (p. XVII). N. A. Ursu are meritul că prin această ediție a dovedit „că aproape toate versurile lui Dosoftei au o admirabilă cursivitate, care este dată tocmai de folosirea meșteșugită, în cadrul diferitelor structuri ritmice pe care le-a întrebunțat, a *accentului real* al cuvintelor" (p. LVIII). Și N. A. Ursu menționează că în cîteva zeci de versuri Dosoftei folosește și accente care se abat de la normele de accentuare ale limbii române, dar d-sa le apreciază ca *licențe poetice*, „pe care și le-a permis Dosoftei, ca oricare alt poet, pentru a realiza o anumită structură ritmică" (p. LVIII).

Ediția are la sfîrșit un bogat *glosar*, cuprînzînd cuvintele arhaice și regionale, unele forme verbale arhaice, precum și unele cuvinte cunoscute azi, dar care la Dosoftei au un sens arhaic sau particular. Fiecare cuvînt are trimitere la paginile unde se găsește.

În încheiere, remarcăm condițiile tehnice excepționale în care a văzut lumina tiparului acest monument de limbă și literatură română, ediție îngrijită nu numai din punct de vedere științific, filologic, ci și tehnic de N. A. Ursu. Edițiile de texte vechi s-au îmbogățit cu un studiu excepțional asupra uneia dintre lucrările cele mai de seamă ale literaturii noastre vechi, datorită competenței și pasiunii lingvistului ieșean.

Decembrie 1975

B. Kelemen

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

LIVIU ONU, *Critica textuală și editarea literaturii române vechi, cu aplicații la cronicarii moldoveni*, Editura Minerva, București, 1973, 470 p.

Lucrarea care face obiectul prezentelor note aparține unui domeniu insuficient abordat în lingvistica noastră actuală. Pentru câte monumente ale literaturii noastre vechi dispunem de ediții și studii științifice satisfăcătoare, pentru a nu vorbi de ediții reluate în timp, corespunzătoare progreselor criticii textelor vechi? Fiecare din textele acestei literaturi, în manuscris sau tipărit, este un monument de limbă care trebuie studiat și restituit culturii naționale. Fiecare astfel de ediție pune multiple probleme legate de studiul intern al textului, de editare etc. și aduce tot atâtea răspunsuri la întrebări legate de critica textuală, istoria limbii etc.

Munca în aceste ateliere este anevoioasă, cere devoțiune și sacrificiu constante, de aceea orice contribuție în acest domeniu filologic se cuvine salutăată ca o victorie a pasiunii și tenacității.

Critica textuală și editarea literaturii române vechi a lui Liviu Onu are un caracter dublu, de dezbateri teoretică pe de o parte și pe de altă parte de aplicare a principiilor editării științifice a literaturii vechi la cronica lui Grigore Ureche, la opera lui Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, și la opera lui Ion Neculce.

Acest dublu caracter este prezent de-a lungul întregii lucrări, cu accent pe delimitări metodologice în *Preliminarii* și aplicativ în capitolele I și II, vizînd clasificarea manuscriselor și stabilirea stemelor, precum și probleme de istorie a limbii române, reliefate de studierea comparată a manuscriselor cronicarilor Ureche, M. Costin și Neculce, în capitolul al III-lea.

Subliniem valoarea și importanța *Preliminariilor*, eseu metodologic doct al principiilor de elaborare a unei ediții științifice moderne, principii vehiculate sau aplicate în lucrarea de specialitate română și străină, loc pentru definirea propriilor poziții, care, ni s-a părut, înseamnă imanență, în urma unui studiu minuțios de critică internă și externă a textului.

Clasificarea celor două mari grupuri de manuscrise ale cronicii lui Ureche și ale scrierii *De neamul moldovenilor* a lui M. Costin se face aplicînd metoda „trăsăturilor specifice”, avînd în permanență în vedere ansamblul particularităților interne și externe ale fiecărui text.

Lucrarea aduce întemeiate critici pozițiilor pe care s-au plasat editorii moderni ai operelor lui Gr. Ureche și M. Costin, subliniînd „necesitatea de a supune unei strînse critici interne manuscrisele pe care se întemeiază ediția și obligația elementară de a respecta particularitățile lingvistice ale textului de bază” (p. 31).

Edițiile pe care le propune Liviu Onu sînt cele diplomatice interpretative și corectate, cu un aparat critic bine selecționat, care să reliefeze toate problemele de limbă și cele mai de seamă de grafie ridicate de text.

Din corpur analitice al cărții reținem cîteva aspecte.

Amplul studiu întreprins asupra moștenirii de manuscrise din opera lui Grigore Ureche a permis autorului să precizeze că manuscrisul notat L⁰, care s-a aflat în posesia lui Grigore Crețu, este cel mai vechi, prezintă cele mai puține modificări de text, are cele mai puține erori de lecțiune, remanieri lexicale și sintactice, și deci acesta trebuie să stea la baza unei ediții științifice, coroborat cu manuscrisele A¹ și A² și cu manuscrisele reprezentative ale celorlalte ramuri. Autorul își reformulează poziția referitoare la manuscrisul cel mai complet, poziție pe care o avusese în anul 1967, cînd a publicat ediția selectivă din cronica lui Gr. Ureche (atunci manuscrisul folosit ca text de bază a fost A¹), dată la care nu a avut posibilitatea unui studiu aprofundat asupra manuscrisului L⁰.

Referitor la reexaminarea manuscriselor cunoscute și cercetarea unor manuscrise noi din *De neamul moldovenilor* arătăm că studiul a permis stabilirea unei grupări unitare a întregului fond de manuscrise în cadrul stemei îmbogățite, precum și precizări privitoare la filiația reală a unora dintre manuscrise.

Un capitol de deosebită utilitate este cel de al III-lea, *Critica textelor și istoria limbii*. Pe lîngă datele de dialectologie istorică și de istorie a limbii în general, valoroase prin ele înseși, în subcapitolul *Limba copiştilor* autorul întreprinde o analiză a particularităților lingvistice și grafice dominante ale unor copişti de manuscrise românești de primă importanță. Astfel se probează faptul că cei doi copişti ai manuscrisului L⁰ al cronicii lui Gr. Ureche au fost ucraineni, iar copistul B, unul din copişti principalii al manuscrisului N (miscelaneu care cuprinde și cronica lui I. Neculce), și doi din copişti secundari, din totalul de 14 care au realizat miscelaneul, au fost ceangăli.

Sinteză a unei îndelungate și minuțioase cercetări, lucrarea lui Liviu Onu este una din cărțile necesare practicii filologice, pe care o îmbogățește cu o temeinică orientare metodologică și cu importante contribuții la soluționarea unor probleme ale literaturii noastre vechi.

Decembrie 1975

Anton Goția
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

VICTOR VASCENCO, *Probleme de terminologie lingvistică*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1975, 180 p.

Probleme de terminologie lingvistică apare într-un moment cînd mai mult ca oricînd se simte necesitatea nu numai a unificării terminologiei românești din diverse domenii ale științei, dar și a fixării, precizării și cunoașterii în detaliu a acesteia.

După ce într-o parte introductivă (p. 5—17) autorul examinează „cîtiva termeni de interes general, și anume conținutul lor, insuficient studiat sub raport teoretic” (p. 5), ca termen, terminologie și nomenclatură, urmează capitolele propriu-zise ale cărții: *Individualitatea terminologiei lingvistice* (p. 19—81) și *Despre istoria metalimbii slavisticii românești* (p. 83—142). Lista de abrevieri, indicele de termeni, materii și autori, precum și cuprinsul, în cinci limbi, încheie această lucrare.

Capitolul dedicat individualității terminologiei lingvistice are meritul:

1) de a explicita o serie de noțiuni, ca de exemplu cea de *metalimbă*, prin care urmează să înțelegem „nu atât inventarierea termenilor de specialitate sub formă de liste, cît mai ales studiul complex al «funcționării» reale a terminologiei [...] ca sistem” (p. 23). Un asemenea studiu „poate releva sistemul metalimbii fie static, sincronice [...], fie evolutiv, diacronic”, pe de o parte, iar pe de altă parte, „metalimba poate fi descrisă fie ca un macrosistem, prin studii de sinteză, fie sub formă de microsisteme, înțelegînd prin aceasta studiul termenilor de bază aferenți diferitelor ansambluri de discipline (romanistică, slavistică etc.) sau niveluri ale limbii (vocabular, sintaxă etc.)” (p. 24);

2) de a reliefa raportul dintre limbă și metalimbă, structura complexă a terminologiei lingvistice, cu diferențieri „dialectale” mai mult sau mai puțin pronunțate, în funcție de prestigiul și popularitatea diferitelor concepții sau orientări științifice, raportul dintre diferențele „dialectale” ale metalimbii lingvisticii românești, necesitatea înregistrării sistematice a meta-dialectelor și a metalimbii în dicționare explicative;

3) de a pleda în favoarea întocmirii unor „dicționare de tip special, a căror listă de cuvinte să cuprindă atât fondul terminologic tradițional, cît și numeroasele formații noi, puse în circulație de școli lingvistice din ultimele decenii” (p. 38). După analizarea cîtorva tipuri de lucrări speciale, consacrate înregistrării lexicografice a limbajului lingvistic, Victor Vascenco este de părere că ar fi necesar „un dicționar de tip propriu-zis alfabetic, bilingv (sau poliglot), consacrat întregii metalimbi și tuturor nivelurilor limbii, integral și strict lingvistic” (p. 48), capabil „să înregistreze și să explice prin intermediul resurselor limbii române terminologia lingvistică a unor limbi de largă circulație, ca engleza, germana sau rusa” (p. 48);

4) de a examina modalitățile de redare în limba română a terminologiei lingvisticii ruse, întrucît arilele celor două metalimbi coincid doar parțial. Redarea terminologiei lingvistice ruse în limba română se face prin: a) transpoziție sau traducere propriu-zisă; b) cale lingvistic (semantic, de structură, frazeologic, lexico-frazeologic); c) traducere perifrastică; d) împrumut lexical; e) adoptarea echivalentelor aloglote; f) utilizarea combinată a unora dintre procedee (vezi și exemple la p. 50—64);

5) de a fixa principalele modele structurale ale termenilor de specialitate care denumesc științe, ramuri ale lor, școli și curente din domeniul slavisticii, ca cele în *-istika*, *-logija*, *-vedenie*, *-grafiia*, *-ika*, *-ija*, *-izm* (vezi exemple la p. 66—81).

În cel de al doilea capitol al lucrării sale, Victor Vascenco, pe baza analizei unei bibliografii vaste, stabilește cu precizie metalimba slavisticii românești, de la constituirea ei și

pină în prezent. Pentru realizarea acestui obiectiv, autorul recurge la criteriul tematic, limitându-se totodată la domeniul strict lingvistic. Astfel, sint reliefate:

1) termeni referitori la denumirile de familii de limbi sau ramuri de limbi, de exemplu : *slavon* (a) (1860—1870), *slavic* (1880—1890), *slav(e)* (de la 1890 pînă azi).

2) termeni pentru *paleoslavă* : a) *limbă paleoslovenică*, *paleoslavică*, *paleoslavă*; b) *limbă veche slavă*, *limbă slavă veche*, *limba slavă veche bisericească*; c) *limba bulgară veche*; d) *limba chirilometodiană*. Din punct de vedere cronologic, termenii au circulat astfel : 1880—1900 — limba paleoslavică, paleoslovenică; 1900—1940 — limbă paleoslovenică și cea neologică : limba paleoslavă; după 1940 — paleoslavă, veche slavă, veche slavă bisericească, veche bulgară; după 1960 — slavă veche, limba bulgară veche (vezi p. 100—120).

3) termeni pentru *slavonă*, redați după radicalul termenului : a) *sîrb* : limba (cea veche) sîrbească, sîrbie, sîrbia cea veche (sec. XVI—XIX); b) *sloven* : limba slovenească, slovenește, slovenic (sec. XVII—XIX); c) *slavon* : limba slavonească, slavonește, slavonic, limba slavonească, slavonă, slavonă cărturărească (sec. XVIII—XX); d) *slav* : limba slavică, limba slavă, slavoecelesiastică, slava cărturărească, slava bisericească (sec. XIX—XX).

În finalul cărții, autorul pledează pentru „promovarea energetică [...] a unei lexicografii metalingvistice care să înregistreze și să explice cu acribie tezaurul terminologic, extrem de complex, al științei noastre. Elaborarea unui dicționar al terminologiei lingvistice românești, din trecut și de azi, a devenit o necesitate stringentă” (p. 144).

În această lucrare, Victor Vascenco se dovedește a fi pasionat și pertinent cercetător al variatelor aspecte ale terminologiei lingvistice, în general, și al celei din domeniul slavisticii generale și românești, în special. Rezultatele la care a ajuns autorul prin prezenta cercetare marchează o etapă importantă în cunoașterea, unificarea și explicitarea unor aspecte esențiale ale terminologiei lingvisticii românești.

Decembrie 1975

I. T. Stan

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

GIULIANO BONFANTE, *Studi romeni*, Società Academica Romena, *Collana di studi e saggi*, IV, Roma, 1973, 353 p.

Prezenta culegere de studii a lingvistului italian G. Bonfante cuprinde, așa cum mărturisește autorul însuși în prefață, „tutto quanto ho pubblicato riguardo ai Romeni e alla loro lingua negli ultimi trent' anni” (p. 5). Cercetînd variate aspecte ale limbii noastre, autorul își grupează studiile în patru mari părți, fiecare dintre ele avînd o unitate bine încheiată. Liantul tuturor acestor părți, care conferă omogenitate întregii culegeri, „è la Romania, antica e moderna, dacica e romana e gotica e slava” (p. 5). Prin gruparea și organizarea materialului, culegerea profesorului italian oferă posibilitatea urmăririi unor probleme de istorie a limbii noastre sau de limbă română contemporană, ca și de lingvistică comparată.

Prima parte, *L'elemento preromano in romeno*, cuprinde studii privitoare la elementele de substrat ale românei.

Al doilea grup de studii, intitulat *L'elemento latino in romeno*, urmărește elementul latin din limba română. „Il romeno conserva in generale molto bene l'eredità latina” (p. 89), „il romeno è quindi assai più conservatore di quanto non paia... Esso è quindi prezioso per conoscere il latino parlato del II secolo d. C.” (p. 99) sînt doar cîteva concluzii la care ajunge lingvistul italian analizînd, cu o deosebită competență, elementul latin al limbii noastre, privindu-l comparativ cu al celorlalte limbi romanice. Probleme din domeniul morfologiei, cum ar fi : neutrul italian comparat cu cel românesc și albanez, adjectivul românesc *mare*, articolul postpus din limba română, viitorul în limba română constituie obiectul cîtorva studii cuprinse în acest al doilea grup.

Demonstrînd existența, în italiană, a unui grup de substantive neutre, G. Bonfante afirmă, printre altele, că italiana are un neutru „molto più caratterizzato di quello romeno” (p. 164), deoarece, pe lîngă opoziția caracteristică : singular masculin/plural feminin, neutrul

italian prezintă o desinență specială de plural, *a*. Ținând seama de bogăția neutrului românesc în comparație cu grupul destul de restrâns al substantivelor italiene considerate neutre de lingvistul italian, afirmația de mai sus s-ar susține numai în ce privește terminologia, adică *neutru* (și nu *ambigen*), nu și în ce privește existența categoriei gramaticale în sine, alit de bine consolidată în română.

Evenimente istorice sînt solicitate să explice fapte de limbă în cuprinsul a două articole, ce fac parte din cel de al treilea grup de studii, *Civiltà e lingua romana*. De ce elementele grecești sînt mai puține în română decît în italiană și franceză sau cum și-a menținut limba română gramatica și vocabularul aproape în întregime latin, în ciuda influenței exercitate de limba slavă, sînt probleme pe care profesorul italian le analizează și le explică cu o remarcabilă competență. Teoria „cronologică” a colonizării romane a Imperiului, care luminează atîtea fapte enigmatice de limbă, îl ajută pe lingvistul italian să răspundă la asemenea chestiuni.

Cel de al patrulea grup de studii, *Testimonianze sulla lingua romana*, aduce date prețioase cu privire la primele atestări ale limbii noastre, oferă citate sau comentează lucrări care vorbesc despre români și limba lor, despre latinitatea românei. La 1451 umanistul italian Poggio Bracciolini notează pentru prima dată cîteva cuvinte românești și susține latinitatea limbii noastre; filologul suedez G. Stiernhielm încadrează limba noastră, „wala-chica”, încă în anul 1671, în grupul limbilor romanice și reproduce rugăciunea „Tatăl nostru” și în limba română; Leibniz definește limba noastră cu un singur cuvînt: „semilatina”. Am oferit doar cîteva dintre informațiile ce pot fi găsite cu prisosință în paginile acestei ultime părți a culegerii.

Dacă majoritatea studiilor se încadrează strălucit, prin problematica lor, în cuprinsul acestor *Studi romeni*, unele dintre ele, ca *Nota sulla lingua di Samolracia*, *Le norme areali di Malteo Bartoli* sau *Un nuovo testo sugli Iazigi*, își motivează mai puțin prezența, întrucît ating abia unele probleme privitoare la limba tracilor sau a dacilor, la românii sud-dunăreni sau la limbile romanice în general.

În totalitatea ei, culegerea *Studi romeni* este deosebit de valoroasă și utilă pentru toți cercetătorii variatelor aspecte ale istoriei limbii române, studiile impresionînd prin rigurozitatea și profunzimea investigațiilor, prin majoritatea concluziilor atît de întemeiate și de clare, prin discuțiile și noile cercetări la care îmbie, ea fiind, așa cum mărturisește autorul în prefață, „una testimonianza del lungo affetto che ho nutrito per la nazione sorella — anzi, «sorella gemella» — della mia Patria” (p. 6).

Decembrie 1975

Angela Goldea
Institutul de lingvistică și istorie
literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

WITOLD DOROSZEWSKI, *Elements of Lexicology and Semiotics*, The Hague, Paris, Warszawa, 1973, 314 p.

Bazîndu-se pe faptul că singura formă științifică de interpretare a realității este decoperirea relațiilor, a conexiunilor dintre elementele ei, savantul polonez W. Doroszewski a elaborat, prin lucrarea de care ne ocupăm, o sinteză teoretică cu privire la natura semiotică a limbii.

Lucrarea, după mărturisirea autorului, este rodul unei bogate experiențe științifice și didactice, acumulate ca profesor la Universitatea din Varșovia, unde a ținut cursuri de lexicologie, precum și ca responsabil la *Słownik języka polskiego*, început în 1950.

Materialul, organizat în unsprezece capitole, este urmat de un indice de autori și un altul de termeni, cuvinte, forme și elemente structurale. Autorul s-a putut dispensa de bibliografia problemei, cunoscută de altfel specialiștilor, deoarece, după cum însuși precizează, nu a intenționat să prezinte un istoric al problemelor, considerînd că cercetătorul preocupat de studierea problemelor de cunoaștere trebuie să se bazeze în primul rînd pe experiența personală.

În capitolul întîi, intitulat *Gîndire și experiență*, pornind de la ideea posibilității de cunoaștere a realității, autorul face referiri la cîteva probleme: capacitatea cognitivă a gîndirii, relația dintre gîndire și obiectul extern („the subjective Self and the objective non-Self”), dintre obiect și cuvînt, dintre limbă și gîndire. Autorul se rallyază părerii general acceptate că limba este un mijloc de exprimare a gîndirii, fără a fi o creație a acesteia: „Language is the creation not of thought but of experience, that is, of historical processes, biosocial processes whose elements are the reactions of human organisms to the stimuli of the en-

vironment, reactions directed by the brains of these organisms" (p. 22). Prin urmare, obiectul cercetării lingvistice îl constituie elementul lingvistic ca reflex al actului de percepere și reflec-tare rațională.

Capitolul al doilea, *Lexicografie și lexicologie*, este menit să precizeze înțelesul celor doi termeni și, implicit, importanța noțiunilor desemnate. După o incursiune în câteva dicționare poloneze și străine, autorul conchide că atât lexicografia, cât și lexicologia sînt ramuri impor-tante ale științei limbii, lexicografia fiind definită „the composing of dictionaries, the science of methods of composing dictionaries" (p. 36) și lexicologia, „that branch of linguistics inves-tigating words as regards their meaning and use; the science of vocabulary; the theoretical scientific basis of lexicography" (p. 36). Obșnuința a considera lexicologia disciplina superioară, prin aspectul mai teoretic al obiectului ei de cercetare, ne-a reținut atenția afirmația că lexicog-rafia, prin rezultatele ei practice, trece pe primul loc al importanței. În ceea ce privește locul lexicologiei și al lexicografiei în lingvistică, menționăm că în dicționarele românești întîlnim o atitudine similară.

Metodologic, munca lexicografică, așa cum se afirmă în capitolul al treilea, *Principii teoretice ale muncii lexicografice*, se supune postulatului fundamental al cercetării, „the postu-late of chronology and location" (p. 47).

În capitolul al patrulea, autorul discută despre tendințele moniste și dualiste în general și despre manifestarea lor în gîndirea lingvistică în special. Savantul polonez consideră că istoria tendințelor moniste și dualiste poate fi privită ca istoria transformării concepției că limba este o entitate autonomă, cu origine supranaturală, în afara societății, în concepția că limba este o creație a experienței și a muncii, una din formele de comportare în societate. O atenție deosebită acordă evaluării concepției lingvistice a doi mari teoreticieni ai disciplinei noastre, W. von Humboldt și F. de Saussure, pe care îi vede apropiată prin interesul pe care îl manifestă pentru relațiile semnelor în interiorul sistemului limbii.

În binecunoscuta problemă percepție — concept — semnificație — cuvînt, care a reținut interesul multora, W. Doroszewski își spune punctul de vedere în capitolul al cincilea, intitulat *Percepții și concepte*. Cunoașterea nu este ceva innăscut, ci rezultatul experienței activității mintale a multor generații, experiențe prin care gîndurile s-au cristalizat, *per-ceptibilia* s-a transformat în *intelligibilia* și s-au păstrat în conținutul semantic al cuvîntului. Se conturează aici o idee centrală a cărții: întrepătrunderea elementelor din cele două sis-teme de semnalizare, ceea ce constituie esența funcționării mecanismului vorbirii.

În capitolul al șaselea, *Semnul ca obiect al percepției și ca element într-un sistem*, autorul propune o definiție pentru elementul semiotic în general, indiferent dacă acesta este un semn lingvistic sau non-lingvistic („natural"): „A sign is an object of perception evoking in whoever perceives it a conditioned reflex of a definite type" (p. 106). Analiza pe care o întreprinde nu vizează definirea semnului ca element unilateral, bilateral sau relațional (vezi Paul Mielău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970), nici sub forma modelului propus de Ogden și Richards, ci relația semnului cu obiectul pe care-l semnalizează, cu realitatea extralin-gvistică. Pentru W. Doroszewski fiecare sistem de semne reprezintă un grup de stimuli; impor-tant este să se studieze modul cum acționează acești stimuli și nu conexiunile din interiorul sistemului. Aceasta îl duce la o analiză critică a tezei saussuriene a „sistemului de valori pure", evidențiind pe bună dreptate faptul că semnul nu are numai valoare, ci și funcție („function").

În ceea ce privește relația dintre sistemul limbii și actul individual al vorbirii, autorul vorbește despre rolul creator al indivizilor vorbitori. Ca și la Humboldt (și urmașii lui), limba nu este o substanță, ci o activitate, dar o activitate datorată permanentei legături cu mediul înconjurător și nu aptitudinilor sufletului omenesc. „The language in which an indi-vidual speaks is the product of his environmental, social contacts" (p. 117) — este re-marcat aici caracterul social al limbii.

Dintre problemele pe care le tratează în capitolul al șaptelea mai reținem discuția asupra obiectelor percepției, ale gîndirii, cu consecințele respective în limbă; în semnificație se cuprind atît percepțiile, cât și conceptele: „The material of all perceptions, experiences and mental contents is transformed through the work of the brain into words" (p. 134).

Capitolul al optulea, *Despre formele și tipurile predicției*, este dedicat analizei modului în care categoriile ontologice își găsesc expresia lingvistică în domeniul sintaxei și în cel al părților de vorbire. Subiectul este interesant și implică observații asupra unor probleme pri-vind sinestezia, sincretismul, cîmpul semantic, rolul stimulilor situaționali, relația dintre diferite categorii sintactice sau morfologice, funcția cognitivă și pragmatică a limbii etc.

Ne-a reținut atenția în mod special capitolul al nouălea, în care autorul își conturează mai precis părerile asupra unor probleme importante ale semanticii și își definește mai clar conceptele. W. Doroszewski, ca și majoritatea lingviștilor, a remarcat conținutul complex al semnificației cuvîntului. Dintre componentele acesteia vorbește mai întîi despre elementul

noțional, creat pe baza percepției (vezi sens denotativ). În conținutul semantic se reflectă apoi legătura cu lumea, cu designatul material, comun diferitelor limbi, ceea ce determină introducerea unor elemente spațiale, temporale sau sociale (vezi sens referențial). De asemenea, semnificația este definită prin întrebuintarea cuvântului în diferite combinații și asociații verbale, care dau elementele particulare fiecărei limbi, deci prin relațiile stabilite în interiorul celui de-al doilea sistem de semnalizare. Sensul conotativ nu constituie subiect de discuție pentru autor.

O deosebită atenție se acordă definirii designatului — „an element of reality differentiated as a separate entity, as an object of thought, which is distinguished by identifying... features as well as relational features” (p. 207) — și cercetării relațiilor dintre natura și structura acestuia și conținutul semantic al cuvântului.

Partea a doua a capitolului cuprinde considerații axate pe probleme specificate chiar în titlu, *Diferențierea realității în elemente și sintezele acestor elemente în procesul gândirii într-o limbă*, susținându-se că limba este nu numai un mijloc de comunicare a gândurilor, ci și una din formele care leagă omul de mediul înconjurător, una din căile prin care omul reacționează la stimulii externi. În consecință, lexicologia studiază cuvintele în calitatea lor de elemente ale comportării umane, legate nu numai de istoria poporului care gindește și acționează cu ajutorul cuvintelor, ci și de faptele aceluiași popor.

Deși recunoaște dificultățile definirii cuvântului, care, cum spunea A. Meillet, „est en principe indéfinissable”, W. Doroszewski abordează această problemă în capitolul al zecelea, *Conceptul de cuvânt. Structura cuvintelor și funcțiile lor*. Aici se referă la unele încercări de definire a cuvântului ca unitate lexicală (A. Reformatski, A. Smirnitki), la caracterizarea opțională (A. Meillet) și pragmatică (A. J. Greimas), dar rămân în afara atenției autorului părerile, la fel de importante, ale unor lingviști ca: Ch. Bally, L. Bloomfield, A. Martinet, E. Benveniste, Al. Rosetti etc. Lingvistul polonez înțelege prin cuvânt „a sound or a group of sounds... evoking a conditioned reflex of a definite type or definite types, in the members of a given linguistic milieu” (p. 243). În concepția despre semnul lingvistic ca un component al celui de-al doilea sistem de semnalizare, un cuvânt este caracterizat pe două planuri: „factual”, când interesează raportul cu realitatea extralingvistică, cu designatul obiectiv, și „linguistic”, când interesează aspectul gramatical și relațiile cu celelalte structuri verbale. Definirea și aranjarea unui cuvânt în dicționar echivalează cu o interpretare a relațiilor mutuale dintre componentele conținutului său semantic în categorii sintactice-conceptuale. Analiza relațiilor semantice și structurale a diferitelor cuvinte, alături de analiza relațiilor cuvântului cu designatul îl conduc pe autor spre concluzia că fiecare cuvânt reprezintă o unealtă de interpretare a realității, cea mai importantă funcție a cuvântului fiind indicarea designatului, adică funcția denominativă.

W. Doroszewski își încheie lucrarea cu capitolul *Despre definițiile din dicționare ale sensurilor cuvintelor*, convins fiind de importanța acestui act, prin care se poate finaliza cercetarea semantică. Bun cunoscător al activității lexicografice, dă indicații utile cu privire la condițiile pe care trebuie să le îndeplinească o bună definiție de dicționar — corectitudine, exactitate, claritate, concizie —, având în vedere importanța ei practică (vezi *Cahiers de lexicologie*, Paris, 1965, vol. VI, 1966, vol. I). Aici, ca și în întreaga lucrare se subliniază rolul lingvisticii ca știință social-istorică și social-pedagogică, precum și locul ei între celelalte științe, în viziunea unei cercetări interdisciplinare, o caracteristică esențială a științei epocii contemporane.

Decembrie 1975

Elena Comșulea
Institutul de lingvistică și
istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

JULIA M. PENN, *Linguistic Relativity Versus Innate Ideas. The Origins of the Sapir-Whorf Hypothesis in German Thought*, Mouton, The Hague — Paris, 1972, 62 p.

În ultimii ani au fost mulți lingviști (și specialiști în alte domenii interesați de problemele LIMBII) care au susținut sau au combătut teza *relativității lingvistice*, utilizând — uneori — materiale teoretice (sau empirice) insuficient de justificate. Cartea Juliei Penn discută — pornind de la premisele teoretice istorice ale principiului — coordonatele sale actuale, subliniind părțile pozitive, cit și pe cele negative ale acestei concepții.

Cartea se compune dintr-o *Introducere*, *Capitolul I: Ipoteza* (Sapir-Whorf, n.n. — P. Sch.) *de la Humboldt pînă azi*, *Capitolul II: Perspectiva istorică, Bibliografie* (nu deosebit

de bogată și suficient de unilaterală: nu este reprezentată nici concepția lui N. Ja. Marr, nici critica ei — științifică) și un *Indice*.

Julia Penn demonstrează că **ipoteza** lui Whorf constă, de fapt, din două ipoteze: 1) una care **postulează** dependența totală a gândirii de limbă și 2) una care **sugerează** (desco-peră, n.n. — P. Sch.) o anumită influență a categoriilor lingvistice asupra cunoașterii (v. p. 10). Autoarea înclină spre acceptarea celei de-a doua variante a ipotezei Whorf-Sapir, ceea ce ea numește ipoteza Whorf-Korzybski („modul în care oamenii numesc situațiile influențează comportamentul lor față de situații” — p. 43). Autoarea arată — pe baza interpretării unui material empiric — că „uneori categoriile semantice ale limbii pot influența cunoașterea” (p. 39). În sprijinul teoriei sale, care nouă ni se pare (cel puțin parțial) întemeiată, Julia Penn se referă și la cunoscutul specialist în *teoria sistemelor* Ludwig von Bertalanffy, care îl citează și pe Jacob von Uexküll: fiecare creatură percepe și reacționează la realitate în conformitate cu propria sa organizare psihofizică (v. p. 34).

La baza discuției despre „relativitatea lingvistică” stă relația dintre LIMBĂ și GÎNDIRE; la o extremă se află identificarea acestor „obiecte” teoretice, considerarea „imposibilității existenței gândirii fără limbă”: „A identifica gândirea cu limbajul, cum a făcut Humboldt, înseamnă negarea posibilității existenței gândirii fără limbaj” (p. 21). Experiența psiho- și neurolingvistică atestă existența unei strînse legături între ele: indivizii lipsiți de capacitatea de a utiliza o limbă umană folosesc alte „limbi”, formații parazitare pe structura unei limbi umane — limbile semnelor etc. Autoarea îl citează în acest sens pe Sapir, care scria că „gândirea ... este dificil posibil în orice sens fără organizarea simbolică adusă de limbaj” (p. 24), ceea ce nu este același lucru cu varianta extremă a ipotezei Sapir-Whorf. Este însă cu totul altceva să afirmi că structura internă a limbii (considerată de Humboldt a fi identică cu gramatica) ar determina modul de gândire al indivizilor (modul de structurare a realității).

Recunoașterea existenței unei strînse legături între limbă și gândire pune și problema **naturii limbii: structură innăscută sau însușită**. Spre deosebire de Sapir, care considera limba (în sensul lui *langue* a lui F. de Saussure) ca un sistem împărțit de membrii unei culturi și nu sistem însușit de individ (în mediul culturii sale) și respectat în producerea vorbirii (*parole* la F. de Saussure) — v. p. 25, Whorf scria că „gândirea sa (a omului, n.n. — P. Sch.) este într-o limbă — engleză, sanscrită, chineză” (p. 29). Julia Penn respinge ideea lui Hamann (pe care pare să se întemeieze concepția respectivă a lui Humboldt), că limbajul ar fi un dat primar, sursă a tuturor cunoștințelor noastre (v. p. 49).

Pe drept cuvânt scrie J. Penn că „relativitatea lingvistică, [...], a fost inițial propusă ca un antidot la ideile innăscute formulate de Kant” (p. 53); teoria ideilor innăscute este — în forma sa extremă — o exrescență a idealismului obiectiv. În timp ce o formă a sa atenuată pare să-și găsească justificări în genetica contemporană: **omul se naște cu capacitatea de a utiliza sisteme simbolice, în care să-și organizeze cunoștințele acumulate, să le înmagazineze și transmită mai departe**. Dacă nu ar exista această condiționare genetică, nu am putea justifica însușirea limbii materne de către copii într-un timp atât de scurt (cca 3—4 ani), paralel cu însușirea unui uriaș bagaj de alte cunoștințe (deși acceptăm ideea lui Jean Piaget că copiii de vîrstă fragedă sînt deosebit de receptivi la influențele mediului), și greutatea (uneori insurmontabile) ale adultului care își însușește o limbă străină (chiar și în mediul acestei limbi). **Ceea ce este innăscut nu sînt ideile, ci capacitățile de a le formula**. Pe această bază oamenii își însușesc categoriile și legile logicii, pe care le formulează (direct sau indirect în categoriile și propozițiile limbii umane). Această concluzie este susținută și de aserțiunea lui Noam Chomsky (citată de Julia Penn, p. 56, nota 42) din cartea sa *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press, 1965, p. 59: „... trăsăturile generale ale structurii limbii reflectă, [...], mai degrabă caracterul general al capacității individului de a-și însuși cunoștințe — în sensul tradițional — decît ideile și principiile innăscute”.

Capacitatea de a-și însuși sisteme simbolice de comunicare (mai complicate decît diferitele sisteme de semne existente în natură și chiar în societate) este legată — într-un mod încă insuficient lămurit — de universalile lingvistice, dar cartea Juliei Penn nu tratează aceste probleme (probabil nici nu se încadră în tematica pe care ea și-a propus-o).

Chiar acolo unde am semnalat un dezacord față de unele teze cuprinse în cartea discutată mai sus, nu am putut să negăm valoarea și interesul ei pentru lingvistul interesat de problemele teoriei limbii, cît și de aspectele psiho- și neurolingvistice ale comunicării umane-

Decembrie 1975

Paul Schweiger
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

„DACOROMANIA”. Jahrbuch für östliche Latinität, Freiburg, nr. 1/1973 și nr. 2/1974

La Freiburg, în Republica Federală Germania, a apărut de curind al doilea număr al revistei „Dacoromania”, publicație a Seminarului de romanistică din cadrul acestei vechi Universități și a Societății culturale „Mihai Eminescu”, care desfășoară acolo o amplă activitate științifică și culturală pe linia stringerii raporturilor româno-germane. Primul număr al revistei, care reia, după cum se vede, numele celebrului și prestigiosului buletin „Dacoromania” al Muzeului limbii române din Cluj, apărut între 1921—1948 sub conducerea lui Sextil Pușcariu, a văzut lumina tiparului în 1973, cu subtitlul elocvent „Jahrbuch für östliche Latinität”, avându-l ca redactor pe prof. Paul Miron. El cuprinde în totalitate comunicări prezentate la colocviul din decembrie 1971 de la Freiburg, cu tema „Dacia romană înainte de edictul lui Aurelian (271)”. Temă atrăgătoare în sine, ea a fost onorată de prezența a numeroase semnături de certă notorietate științifică, deoarece „Dacoromania” nu este numai o revistă cu caracter strict lingvistic, ci ea îmbrățișează domenii largi ale romanității și culturii noastre, precum istorie, arheologie, filozofie, literatură, folclor. Așa stînd lucrurile, în sumarul primului număr vom întâlni articole de istorie și arheologie scrise de Vladimir Iliescu, A. Bodor, Radu Vulpe, E. K. Chrysos, T. Zawadzki, Em. Popescu, I. Donat, Șt. Ștefănescu, Șerban Papacostea, A. Armbruster, K. Horedt, D. Tudor, Mihai Petrescu-Dimbovița, iar de folclor de Mihai Pop și Dumitru Pop.

O parte reprezentativă a articolelor o constituie cele de lingvistică. În acest sector, acad. Al. Rosetti semnează studiul *Considerations sur la formation de la langue roumaine*, rod al concluziilor cercetărilor actuale și al observațiilor personale în acest domeniu, studiu de remarcabilă pătrundere și concizie. Paul Miron se ocupă, într-un documentat articol, de cele mai vechi atestări ale cuvintelor *român* și *rumân*, folosite ca argumente ale conștiinței unității de limbă și teritoriu a poporului român, în timp ce I. I. Russu dă o sinteză nouă a cunoscutelor sale teze cu privire la elementul autohton din limba noastră, pe baza unei erudite analize a elementelor comune cu albaneza (*Die autochthonen Elemente im Wortschatz der rumänischen Dialekte*), discuție extinsă de Cicerone Poghiric și la numele de localități, persoane, plante medicinale etc., adică la toate rudimentele daco-getice (*Sur les éléments du substrat du roumain*). Stăruind în aceeași direcție comună, a demonstrării caracterului romanic al foneticii și fonologiei limbii române, precum și a aspectului gramatical de bază, studiile lui Sorin Stati (*Le latin oriental et la reconstruction du roumain commun*), Andrei Avram (*Le caractère de la phonétique et de la phonologie du roumain*) și Matilda Caragiu-Marioteanu (*Les idiomes romans sud-danubiens*) reprezintă tot atâtea contribuții valoroase la bibliografia problemei în chestiune. Sorin Stati întreprinde chiar o cronologizare a procesului de constituire și evoluție a limbii române (sec. II—IV — latina, sec. V—VII — latina orientală — traco-română, sec. VIII—IX — română comună, sec. XII—XV — dacoromână comună și sec. XVI—XX — română), aducînd în sprijinul ipotezei sale fenomene lingvistice diverse, vizînd fie sistemul fonetic și fonologic, fie rotacismul, diftongarea lui *e* deschis etc. Merită a fi menționate și două studii speciale privind toponimia și onomastica de pe teritoriul vechi dunărean, unul care se ocupă de etimologia fluviului *Dunărea* al lui G. Schramm (*Der Name der Donau*) și celălalt al clasicistului Italo Ronca, intitulat *Iranismi nell'onomastica daco-getica secondo la Geografia di Tolomeo*.

Numărul 2 al revistei, apărut în 1974, este consacrat în întregime lui Dimitrie Cantemir, personalitate spirituală de primă mărime a Europei umaniste a secolului său, membru al Academiei de Științe din Berlin, căruia i s-au dedicat lucrările colocviului al X-lea al Societății „Mihai Eminescu” din decembrie 1973, lucrări ce alcătuiesc substanța volumului de față. În cadrul sectorului de *filozofie* semnează Mihnea Gheorghiu, Mircea Malița, Virgil Cîndea, Al. Duțu și Petre Horhoianu; în cel de *istorie* găsim semnăturile lui Vladimir Iliescu, Șt. Ștefănescu, A. Armbruster, Veniamin Ciobanu, Gh. I. Constantin, V. Cristian, N. Gostar, Max Demeter-Peyfuss, N. Stoicescu, Gemil Tahsin, Ekkehard Volkl și Al. Zub. Interesante investigații întreprind, sub raport literar, Mircea Anghelescu (*La rhétorique de la persuasion dans l'Histoire Hiéroglyphique*), Amita Bhoșe (*Reflection of the Pañcatantra in the Hiéroglyphic History*), Dragoș Moldoveanu (*L'ésotérisme baroque dans la composition de l'Histoire Hiéroglyphique*), Mihai Moraru (*Formules oraculaires et leur rôle dans la technique narrative de Cantemir*) și Edgar Papu (*Die Vernichtungsdynamik in der Vortestellungswelt Cantemirs*), sau privind folclorul V. Mihăilescu, Petru Caraman, Viorel Cosma și V. Dinescu.

Secțiunea de *limbă* conține doar patru studii, dar fiecare în parte reprezintă o contribuție de seamă la cunoașterea și interpretarea din punct de vedere lingvistic a operei cantemirene. Cel dintîi, *Conceptions glotogonique au début du Siècle des Lumières*, al. lui Cicerone Poghiric, întreprinde o incursiune avizată în domeniul părerilor despre originea

limbilor de pînă la Cantemir, subliniind raportul considerabil al acestuia la lămurirea chestiunilor puse în litigiu și criteriile noi, științifice, introduse de el. Paul Miron are ideea salutară de a cerceta opera cantemireană cu mijloace statistice, dînd un tabel al primelor 40 de cuvinte, în ordinea frecvenței, din *Istoria ieroglică* și comparîndu-le cu aceeași situație în *Palla de la Orăștie*, poeziile lui Eminescu, cu limba autorilor moderni și a presei, stăruind totodată asupra valorii stilistice a unor creații cantemirene, regăsite în lexicul lui Matei Caragiale, Coșbuc sau Ștefan Bănulescu. Analiza limbii cantemirene va fi reluată dintr-un nou unghi de vedere și de lucrarea Stelei Toma, intitulată *Über den Wortschatz in Cantemirs Roman „Istoria ieroglică”*. De etimologia unui cuvînt, *stejar*, dat de Cantemir drept daco-getic, se ocupă studiul lui Adrian Părvulescu, reconfirmînd ipoteza.

În ansamblu, revista „Dacoromania” se prezintă ca o reușită.

Decembrie 1975

Mircea Popa

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

„CAHIERS ROUMAINS D'ÉTUDES LITTÉRAIRES”, București, nr. 2, 1975

Revista trimestrială de critică, estetică și istorie literară „Cahiers roumains d'études littéraires”, publicată de Editura Univers din București, cu difuzare în țară și străinătate. unică la noi prin tematica propusă, s-a impus încă de la apariție drept una dintre cele mai prestigioase reviste de specialitate, atît prin prezentarea grafică modernă și elegantă, cît și prin tematica de actualitate, dar mai ales prin ținuta științifică a materialelor publicate.

Ca toate numerele anterioare, și numărul de față este tematic, toate materialele fiind legate de *Le langage littéraire et ses contextes*. Tematica sugerează deja o manieră de abordare a problemelor, majoritatea studiilor avînd, într-un fel sau altul, la bază, ideea de context.

Problemele sînt abordate din perspectiva întregului, a unității, a structurilor complexe, la nivelul unor raporturi și relații ce se stabilesc între diversele nivele conceptuale. Se degajă abordarea problemei de la concret la abstract, de la notație la conotație, de la logic la afectiv, de la element la structură, avîndu-se permanent în vedere un context.

Un alt merit al studiilor este că privesc problemele de poetică-stilistică și literatură în strînsă legătură cu problemele de limbaj, fără a uita nici contextul social-cultural.

Materialele care au ca subiect problemele de limbaj pun în special accentul pe relația dintre cuvînt și context, fără a neglija, însă, cuvîntul ca unitate independentă și de sine stătătoare. Adrian Marino subliniază în articolul său *L'avantgarde et la „révolution” du langage poétique* (p. 92—107) faptul că Avangarda a revoluționat limbajul poetic punînd în centrul atenției Cuvîntul: „Le mot devient un vrai phénomène « originaire » du langage, la racine, la source du don d'expression, le commencement et la fin de tout message poétique” (p. 106).

Cuvintele, însă, se relevă total pe ele însele, își dezvăluie posibilitățile semantice în context. Cităm din același autor: „La même liberté totale régit les relations poétiques entre les mots. Pratiquement, il n'y a aucune limite pour tous les rapprochements et les associations possibles entre les mots” (p. 107).

Pe aceeași idee a raportului dintre cuvînt și context se bazează și Gillo Dorfles în articolul *Interferenze tra linguaggio pubblicitario e linguaggio letterario* (p. 62—65). Autorul, pornind de la problemele obișnuite ale limbajului, ajunge la concluzii privind interferența dintre limbajul publicistic și cel literar, sau alte tipuri de limbaj, printr-un continuu schimb de expresii, imagini și sensuri lexicale. Din această interferență de contexte cuvintele se înnolesc sau se îmbogățesc permanent. „Contextul, osmoza continuă dintre context și *corpus* *visu* (s. n.) al unui idiom”, după cum remarcă autorul, „permit să se urmărească drumul și să se înțeleagă mecanismele intime ale limbajului” (p. 65). Prin acel „*corpus vivente d'un idioma*”, Gillo Dorfles sugerează, aproximativ, ceea ce sugerau avangardiștii prin „vitalité, „régénération total du verbe”, „la condition « magique », voire paradisiaque du langage” etc. (cf. A. Marino, p. 103); iar acele „fenomeni di novità linguistica” ar corespunde acelei „*récupération*” care constituie „un véritable massacre de la vieillerie langagière” (p. 95).

Fără să ne referim la concluziile lui J. A. G. Tans, din *Langage signifiant de Phèdre* (p. 66—80), ne reține atenția o problemă de metodă enunțată de autor, atît de apropiată de a celorlalți: „... à savoir que chaque élément d'une œuvre n'a de sens qu'à l'intérieur de l'œuvre entière, où il fonctionne comme partie d'un réseau plus au moins complexe de rapports” (p. 66—67).

Rămânind oarecum mai special, articolul lui Henri Wald, *LANGAGE : dialogue, écriture, lecture* (p. 81—91), își structurează materialul tot la nivelul unor relații cum ar fi: dialog — limbaj — comunicare (p. 81), analiză — sinteză, concret — abstract, sau, „*synchrisme* de la pensée iconique” și „*synthétisme* de la pensée scientifique” (p. 88) etc.

În articolul *Les variantes des ballades populaires Miorița et Maître Manole* (p. 20—28), autorii T. Bălănescu și I. Rădoi, luându-și ca obiect de studiu două dintre producțiile esențiale ale folclorului român, își propun să diferențieze variantele pure, nealterate, ale baladelor, de variantele „réunies et amendées” de V. Alecsandri. Autorii rămân fideli metodei; printr-un studiu comparativ, capabil să descrie aspectele relaționale și dependențele structurale, cu ajutorul unor parametri de structură sintactică, semantică, prozodică etc., în maniera lui S. Marcus, autorii ajung la concluzii interesante.

Nu lipsește din revistă nici lingvistica matematică, sub un nume de prestigiu. În articolul său, *L'étude linguistique-mathématique des œuvres dramatiques en Roumanie* (p. 38—48), Solomon Marcus prezintă maniera și rezultatele unor studii deosebit de interesante, care, așa cum reiese și din titlu, aplică metoda lingvistico-matematică la operele dramatice, gen de studii inițiat de S. Marcus în 1966 și înregistrând de atunci numeroase alte contribuții. Aplicațiile se bazează pe aceeași legătură element — context.

Piesa de teatru este privită nu numai ca o structură dramatică, generată de un conflict, ci și ca o structură narativă, ca un ansamblu de structuri interdependente și convergente.

Studiul de sinteză ca cel al lui S. Marcus au menirea, totodată, și de a informa cititorii asupra stadiului pe care l-au atins anumite cercetări de lingvistică, de poetică sau de stilistică. Ele slujesc, printre altele, și ca un bun material bibliografic. (A se vedea în acest sens și lista de bibliografie și rezumate anexată de S. Marcus la articolul său.) Acest scop este atins și de articolul *The Present State of Stylistics and Poetics in Romania* (p. 29—37), semnat de Alexandra Roceriu.

Tot un scop mai ales informativ prezintă articolul, deosebit de util, al lui Mircea Borcilă, *Cahiers „Sextil Pușcariu”* (p. 49—61), prin care autorul furnizează date noi și interesante în legătură cu publicația: *Cahiers „Sextil Pușcariu”*, „publicație științifică de scurtă durată, dar la care au contribuit unii dintre cei mai străluciți lingviști și filologi ai epocii noastre”, după cum menționează însuși autorul încercând s-o definească. În condițiile în care materialele din publicație sînt puțin cunoscute, fapt legat și de accesibilitatea îngreunată de numărul redus de exemplare (trei în Statele Unite), datele furnizate de articol ni se par foarte utile.

Ni se pare că nu întimplător *Le roumain littéraire entre L'Orient et l'Occident (XVIIIe—XIXe siècles)* (p. 4—19) semnat de Al. Niculescu deschide seria materialelor din revistă. Al. Niculescu abordează aici una dintre problemele esențiale ale creării și evoluției limbii române literare, precum și a culturii române în general, și anume problema aderării țărilor române la cultura romană occidentală, fenomen complex și de o puternică originalitate în istoria culturii popoarelor neo-latine. Caracterul individual și specificitatea fenomenului sînt bine puse în evidență. Sursele culturii române moderne trebuiesc căutate și în acest fenomen de orientare a limbii și culturii române spre Occident, spre Europa latino-romană. Transilvania, după cum bine accentuează autorul, în contextul unor ample mișcări de revedicări sociale, politice, naționale și religioase a împletit lupta pentru afirmare a originii latine cu lupta pentru crearea unei *communități lingvistice*, a unei *autonomii culturale*, a *elaborării unui cod cultural și lingvistic specific*, orientare care s-a extins treptat și în Moldo-Valahia, dar într-un proces lent și adeseori ezitant.

O *Cronică a traducerilor* (p. 110—117), o rubrică bogată de *Recenzii* (p. 120—144), precum și un *Caleidoscop* (p. 146—160), toate rubrici permanente ale revistei, încheie acest număr din „*Cahiers...*” în același spirit de înaltă ținută științifică, cu care ne-a obișnuit de la început.

Decembrie 1975

Veronica Mocanu
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 21

CONSFĂTUIREA DE ONOMASTICĂ

În zilele de 21–22 noiembrie 1975 a avut loc la Institutul de lingvistică și istorie literară al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca cea de a patra Consfătuire de onomastică cu caracter național¹. Au participat cercetători științifici, cadre didactice din învățământul superior și liceal din orașele: Cluj-Napoca, București, Timișoara, Craiova, Reșița, Breaza, Tirgu-Cărbunești, precum și studenți de la Facultatea de filologie care au preocupări în domeniul onomasticii.

Prima ședință a fost condusă de acad. Ștefan Pascu, rectorul Universității „Babeș-Bolyai”, care în cuvîntarea sa a relevat contribuția importantă a onomasticii, îndeosebi a toponimiei, la studierea istoriei unui popor sau a unui teritoriu și a subliniat necesitatea colaborării strînse între lingviști și istorici în vederea cunoașterii mai profunde a unor perioade mai obscure din istoria țării noastre. În prima zi a consfătuirii au fost prezenți prof. dr. docent Vladimir Hanga, prorector al Universității „Babeș-Bolyai”, și prof. dr. Dumitru Pop, decanul Facultății de filologie. Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. docent Ioan Fătruș.

Au fost prezentate 25 de comunicări: I. Pătruș (Cluj-Napoca), *Relații onomastice slavo-române*; R. Todoran (Cluj-Napoca), *Toponimul Săleiu*; V. Vascenco (București), *Sens referențial, sens denotativ și sens conotativ. Cu privire specială asupra onomasticii*; I. T. Stan (Cluj-Napoca), *Elemente de toponimie montană*; D. Loșonți (Cluj-Napoca), *Contribuții toponimico-etimologice*; N. Goga (Cluj-Napoca), *Valori conotative ale antroponimelor la nivelul expresiei fonice*; L. Gherghariu (Cluj-Napoca), *Prolegomene la o încercare de bibliografie antroponimică română*; B. Gergely Piroška (Cluj-Napoca), *Încadrarea onomastică a supranumelor și porecelor în sistemul morfologic al antroponimelor*; M. Oros (Cluj-Napoca), *Note de toponimie*; Marica Pietreanu (București), *O cercetare de socio-onomastică aplicată la material românesc*; Emese Kis (Cluj-Napoca), *Fundamente semiotice în delimitarea termenilor poreclă / supranume*; Rodica Suflețel (Timișoara), *Structura toponimelor din zona munților Cernei*; Viorica Goicu (Timișoara), *Nume de familie din comuna Eftimie Murgu, județul Caraș-Severin*; G. Vasiliu (Cluj-Napoca), *Despre constituirea terminologiei de onomastică în lingvistica română*; V. M. Ungureanu (Cluj-Napoca), *Antroponime în poezia populară românească*; C. Săteanu (Cluj-Napoca), *Cimpuri semantice în sistemul denominativ al formelor de relief*; M. Homorodean (Cluj-Napoca), *Aspecte ale cercetării istorice a toponimiei*; Alla Vințeler și O. Vințeler (Cluj-Napoca), *Onomastica literaturii ruse*; E. Janitsek (Cluj-Napoca), *Interferențe româno-ucrainene în toponimie*; Al. Cristureanu (Cluj-Napoca), *Evoluția prenumelor de origine latină livrescă în zona Gherlei*; V. Ioniță (Reșița), *Relicte lexicale în toponimia județului Caraș-Severin*; V. Chelaru (Craiova), *Microtoponimia românească în sudul Dunării*; Ileana Neiescu și Aurelia Stan (Cluj-Napoca), *Contribuția lui Ștefan Pașca la dezvoltarea studiilor de onomastică din țara noastră*; I. Roșianu (Cluj-Napoca), *Despre sfera onomasticii și raportul ei cu alte științe*; V. Gh. Șega (Tirgu-Cărbunești), *Toponimie gilorteană*.

În comunicări au fost abordate probleme teoretice referitoare la antroponimie și toponimie, la sfera onomasticii (I. Roșianu) și la terminologia folosită în studiile de specialitate (G. Vasiliu). Un viu interes au suscitat discuțiile privitoare la sensul numelor proprii, văzut prin prisma studiilor de semantică. Remarcăm opinia lui V. Vascenco conform căreia numele propriu are doar două din cele trei trepte de analiză folosite în semantică (raportarea la realitatea extralingvistică — referent și evidențierea elementelor evocatoare — de atmosferă). Cu mijloace structuraliste se încearcă o delimitare a poreclei de supranume, aducîndu-se argumente în favoarea acestei metode (Emese Kis). O dovadă a interferenței dintre științe este comunicarea Maricăi Pietreanu, care analizează ur. material antroponimic din perspectivă sociologică. Analiza materialului onomastic din diverse zone ale țării a scos în evidență punctele comune în metodele de cercetare și anchetă, totodată și noile soluții de valorificare și

¹ Prima a avut loc în 1966, a doua în 1969 și a treia în 1972.

interpretare (R. Todoran, C. Săteanu, M. Homorodean, M. Oros, I. T. Stan, D. Loșonți, R. Suflețel, V. Ioniță). Cîteva comunicări au relevat raporturile onomasticii românești cu onomastica slavă (I. Pătruț, E. Janitsek), nuanțînd acest raport, aducînd puncte de vedere noi în legătură cu conceptul de hipocoristic, atît de important pentru antroponimia românească.

Discuțiile purtate în jurul acestor comunicări au dovedit valoarea studiilor de onomastică atît pentru lingvistică, cît și pentru istorie, etnografie, geografie etc. și identitatea punctelor de vedere metodologice.

Pe de altă parte, așa cum a arătat prof. dr. docent I. Pătruț în concluziile consfătuirii, prin procesul de integrare: învățămînt, cercetare, producție, prin atragerea studenților în munca de cercetare îndrumați de cadrele didactice universitare și cercetătorii științifici, adunarea materialului onomastic va lua un nou avînt.

Consfătuirile de onomastică organizate de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca au devenit o tradiție, contribuind la dezvoltarea studiilor și cercetărilor de antroponimie și toponimie din țara noastră.

Gabriel Vasiliu

*Institutul de lingvistică și
istorie literară*

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ACTIVITATEA INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ DIN CLUJ-NAPOCA ÎN ANUL 1975

Ca și în anii precedenți, în 1975 eforturile muncii științifice ale membrilor Institutului s-au îndreptat în primul rând asupra unor lucrări mai vaste, de mare interes național, cum sînt: *Dicționarul limbii române*, atlasele lingvistice, *Dicționarul maghiar-român* și *Dicționarul român-maghiar*. Alături de acestea au fost elaborate sau sînt în curs de elaborare teme, mai vaste sau mai restrînse, de lingvistică, de istorie sau critică literară, toate contractate cu Prezidiul Academiei Republicii Socialiste România sau cu Ministerul Educației și Învățămîntului.

A. Lingvistică

La *Dicționarul limbii române* s-a făcut o ultimă revizie a literei **T** și s-a redactat în întregime litera **Ț**. La lucrările comisiei de etimologii au participat prof. dr. doc. B. Kelemen, ca membru permanent, iar ca invitați: Sabina Teiuș, Ioana Anghel și Doina Negomireanu.

În acest an a ieșit de sub tipar tomul IX al *Dicționarului limbii române (Litera R)*, elaborat de lingviștii clujeni.

La *Dicționarul maghiar-român* (vol. I și al II-lea) s-au efectuat completările și reviziile prevăzute, manuscritele fiind definitivare pînă la litera **Sz** și dactilografiate pînă la litera **E**.

La *Dicționarul român-maghiar* (vol. I și al II-lea) au fost verificate formele gramaticale la substantivele neutre și la verbe și s-au întocmit fișe de cuvinte și accepțiuni noi. Totodată s-au făcut completări în exemplarele de lucru.

Pentru ALR I, *serie nouă*, s-au redactat și cartografiat integral și în formă definitivă hărțile volumului al II-lea, iar pentru ALR II, *serie nouă*, s-au redactat 500 de chestiuni, material necartografiat.

Pentru volumul al II-lea al *NALR — Transilvania* s-au redactat 200 de hărți, din care s-au scris și corectat 72.

Pentru *NALR — Banat*, volumul al II-lea, s-au redactat 250 de hărți și s-au scris și corectat 103.

Membrii clujeni ai Comitetului național român pentru *Atlasul lingvistic al Europei* prof. dr. doc. I. Pătruț și dr. P. Neiescu, cercetător principal, au participat la ședințele comitetului, făcînd propuneri pentru întocmirea și definitivarea chestionarului II. Dr. P. Neiescu a cules material din două localități: Ieud și Berbești, jud. Maramureș.

Colectivul de fonetică-fonologie a redactat lucrarea *Consonantismul subdialectului bândăjean*.

Pentru *Dicționarul toponimic al Maramureșului*, colectivul de onomastică a continuat anchetele de teren, culegînd material din zona Borșei și Vaserului și a redactat materialul din localitățile: Bocicoel, Bogdan Vodă, Botiza, Breb, Budești, Călinești, Desești, Dragomirești, Glod, Hoteni, Ieud, Mara, Moisei, Ocna Șugatag, Poienile Izei, Sat Șugatag, Săcel, Sirbi, Văleni, Vișeu de Sus.

B. Istorie și critică literară

A fost redactată integral lucrarea *Istoria presei literare române din Transilvania (pînă în 1918)*, care are următoarea structură: Avertisment, Preliminarii, Etapa începuturilor, Epoca „Foilor lui Bariț”, Epoca „Familiei”, Epoca „Luceafărului”, Presa manuscrisă, Privire finală.

Pentru lucrarea *Reviste literare maghiare din Transilvania de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XX-lea (1790—1918)* s-a excerptat materialul cuprins în revistele apărute în perioada 1900—1918 și a fost elaborat studiul *A hazai magyar irodalmi érdeklő sajtó történetéből (1790—1819)*.

Pentru tema *Sociologia romanului românesc (Partea I. Introducere în sociologia romanului)*, s-a făcut documentarea asupra diferitelor metode de cercetare sociologică a romanu-

lui, consultându-se și bibliografia privind evoluția acestei teme. Au fost consultate, de asemenea, studiile teoretice privind contribuțiile românești în această direcție.

Din comunicările prezentate la tradiționalele ședințe săptămânale ale Institutului amintim: *Școala ardeleană și mișcarea filologică sud-dunăreană* (M. Popa), *Determinativele nominale în lumina tipologiei* (B. Kelemen), *Note de onomastică* (I. Pătruț), *Evoluție normală sau accident fonetic? În legătură cu formele de plural din dialectul aromân* (P. Neiescu), *O problemă de onomastică în discuție: categoriile antroponimice* (I. Roșianu), *Neologismele în dicționarul lui Teodor Corbea* (M. Gherman), *Modalități de studiere a textelor dialectale* (Magdalena Vulpe, București), *Condițiile social-politice ale apariției Școlii ardelenice și inserierea ei în contextul culturii românești și europene* (G. Vasiliu) etc.

Între 21–22 noiembrie 1975 Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca a organizat cea de a IV-a Consfățuire de onomastică cu caracter național (Vezi cronică din volumul de față, p. 129).

Comunicări prezentate cu alte prilejuri: I. Pătruț, *Probleme de onomastică română și slavă* (la Sesiunea de comunicări a Facultății de filologie din Cluj-Napoca, din 7.VI.1975); B. Kelemen, *Academia Română și N. Drăganu* (la Sesiunea științifică a Academiei Republicii Socialiste România), M. Popa, *Descoperirea mării de către scriitorii români* (la cel de al XV-lea Colocviu internațional al societății „Mihai Eminescu” din Freiburg, sept. 1975, Neptun), V. Tașcu, *Erotica blagiană* (la Simpozionul „Zilele G. Călinescu” care a avut loc în orașul Gh. Gheorghiu-Dej), M. Popa, *Poezia lui Șt. O. Iosif* (la una din ședințele de comunicări ale Societății de științe filologice, filiala Cluj-Napoca). V. Tașcu a participat la dialogul cu publicul din Piatra Neamț în cadrul Simpozionului de critică dramatică organizat cu ocazia Festivalului teatrelor pentru copii și tineret.

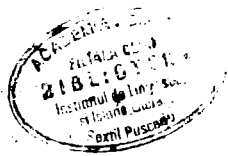
Din lucrările publicate în afara planului amintim volumul lui V. Tașcu, *Incidențe*, apărut la Editura „Dacia”. Membrii Institutului au mai publicat, în afara planului, studii și articole, recenzii, cronici și alte materiale în cele două reviste ale Institutului: „Cercetări de lingvistică” și „Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények”, dar și în alte reviste, ca: „Limba română”, „Studii și cercetări lingvistice”, „Studia Universitatis Babeș-Bolyai”, „Revista de istorie și teorie literară”, „Tribuna”, „Transilvania”, „Steaua”, „Familia”, „Ateneu”, „Cronica”, „Orizont”, „Făclia”, „Korunk”, „Utunk”, „A Hét” etc.

Din volumele colective la care au colaborat membri ai Institutului amintim: G. Bariț și contemporanii săi (vol. al II-lea), *Banatica* (vol. al III-lea), *Cahiers roumains des études littéraires*, *Anyangylvünk művelése* etc.

Trebuie să semnalăm o mai strinsă colaborare în acest an între Institut și Universitate, respectiv Facultatea de filologie, un loc important ocupind în acest context atragerea unui mare număr de studenți în munca de cercetare, pe timpul practicii. Rezultatele îmbucurătoare ale aplicării principiului integrării învățămînt-cercetare-producție, concretizate atît în aportul studenților la realizarea acelor sarcini ale Institutului care nu necesită o îndelungată pregătire specializată, cît și în inițierea studenților în munca de cercetare științifică, în treptata lor specializare, îndeamnă la continuarea și întărirea acțiunilor de acest fel în viitor.

Institutul a fost vizitat în acest an de mai multe personalități ale lingvisticii internaționale, oameni de știință și cadre universitare, dintre care amintim: prof. dr. Peter Wunderli, de la Universitatea din Freiburg, prof. dr. Antonín Vašek, de la Universitatea din Brno, prof. dr. Corrado Grassi, de la Universitatea din Torino, dr. Nagy Béla și Pomogáts Béla, de la Academia Maghiară de Științe din Budapesta, prof. dr. K. A. Goddard, de la Universitatea din Belfast, Irlanda de Nord, Helmuth Frisch, de la Universitatea din Bochum, R. F. G., Price Glanville, din Anglia și Benjamin Hyman din S.U.A.

Ion Roșianu

Revista publică studiilor și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al

RECTIFICARE

Întrucât în numărul de față al revistei s-au strecurat unele greșeli, cititorii sînt rugați să le corecteze după cum urmează: p. 3 (r. 9) Noms de dérivés: Noms de famille dérivés; p. 49 (r. 13) dialectală: dialectică; p. 71 (r. 4) *AVDĂ: AVDĂ*; p. 73 (r. 29) *șăcđ: șeđ, ș/ș'/eđ: ș'/ș'/eđ, ș'ăđ: ș'ăđ*; p. 76 (r. 6) *lup': lup', lul': lul', stup': stup', arsărim': arsărim', bim': bim', bem': bem'*, (r. 7) *videm': videm'*; p. 120 (r. 30) *Studi... studi: Studii... studii*, (r. 33) *ho: ò*; p. 121 (r. 25, 29) *Studi: Studii*, (r. 33) *ho: ò*.

Cercetări de lingvistică Cluj-Napoca, nr. 1/1976

Correspondența privind materialul trimis
pe adresa comitetului de redacție: Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
Calea Victoriei 125, București, sector I

lui, consultându-se și bibliografia privind evoluția acestei teme. Au fost consultate, de asemenea, studiile teoretice privind contribuțiile românești în această direcție.

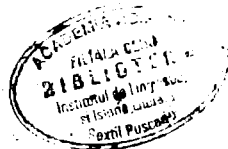
Din comunicările prezentate la tradiționalele ședințe săptămânale ale Institutului amintim: *Școala ardeleană și mișcarea filologică sud-dunăreană* (M. Popa), *Determinativele nominale în lumina tipologiei* (B. Kelemen), *Note de onomastică* (I. Pătruț), *Evoluție normală sau accident fonetic? În legătură cu formele de plural din dialectul aromân* (P. Neiescu), *O problemă de onomastică în discuție: categoriile antroponimice* (I. Roșianu), *Neologismele în dicționarul lui Teodor Corbea* (M. Gherman), *Modalități de studiere a textelor dialectale* (Magdalena Vulpe, București), *Condițiile social-politice ale apariției Școlii ardelenice și înscrierea ei în contextul culturii românești și europene* (G. Vasiliu) etc.

Între 21–22 noiembrie 1975 Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca a organizat cea de a IV-a Consfătuire de onomastică cu caracter național (Vezi cronică din volumul de față, p. 129).

Comunicări prezentate cu alte prilejuri: I. Pătruț, *Probleme de onomastică română și slavă* (la Sesiunea de comunicări a Facultății de filologie din Cluj-Napoca, din 7.VI.1975); B. Kelemen, *Academia Română și N. Drăganu* (la Sesiunea științifică a Academiei Republicii Socialiste România), M. Popa, *Descoperirea mării de către scriitorii români* (la cel de al XV-lea Colocviu internațional al societății „Mihai Eminescu” din Freiburg, sept. 1975, Neptun), V. Tașcu, *Erotica blagiană* (la Simpozionul „Zilele G. Călinescu” care a avut loc în sept. 1975, Gh. Gheorghiu-Dei), M. Popa, *Despre...*

... Universitare, dintre care amintim: prof. dr. Peter Wunderli, de la Universitatea din Freiburg, prof. dr. Antonín Vašek, de la Universitatea din Brno, prof. dr. Corrado Grassi, de la Universitatea din Torino, dr. Nagy Béla și Pomogáts Béla, de la Academia Maghiară de Științe din Budapesta, prof. dr. K. A. Goddard, de la Universitatea din Belfast, Irlanda de Nord, Helmuth Frisch, de la Universitatea din Bochum, R. F. G., Price Glanville, din Anglia și Benjamin Hyman din S.U.A.

Ion Roșianu

Revista publică studii și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rânduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea acelorași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție: Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, nr. 21.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- Sub redacția acad. IORGU IORDAN, **Crestomație romanică**, vol. III, partea a II-a, 1971, 908 p., legat, 36 lei; vol. III, partea a III-a, 1974, 1056 p., legat, 59 lei.
- PETRU NEIESCU, GRIGORE RUSU, IONEL STAN, **Atlasul lingvistic român pe regiuni, Maramureș**, vol. II, 1971, XXV p. + hărți de la 244 la 537, 118 lei; vol. III, 1973, XXV p. + hărți de la 538 la 870, 132 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR, **Gramatica limbii române**, vol. I și II, ediția a II-a revăzută și adăugită; tiraj nou, 1972, vol. I, 439 p., 22,50 lei; vol. II, 589 p., 30 lei.
- * * **Bibliografia analitică a limbii române literare (1780—1866)**, 1972, 215 p., 17,50 lei.
- * * **Studii de limbă literară și filologie**, vol. II, 1972, 436 p., 21,50 lei; vol. III, 1974, 400 p., 21,50 lei.
- FRIEDA EDELSTEIN, **Sintaxa gerunziului românesc**, 1972, 169 p., 6,50 lei.
- NICOLAE SARAMANDU, **Cercetări asupra aromânei vorbite în Dobrogea. Fonetică. Observații asupra sistemului fonologic**, 1972, 203 p., 7,50 lei.
- AL. GRAUR, **Gramatica azi**, 1973, 239 p., broșat, 7 lei.
- I. COTEANU, **Stilistica funcțională a limbii române**, 1973, 204 p., 10,50 lei.
- CORNELIA COHUT și MAGDALENA VULPE, **Graiul din zona „Porțile de Fier”. Texte. Sintaxă**, 1973, 395 p., 12 lei.
- * * **Texte dialectale. Muntenia, I**, 1973, 478 p., 17,50 lei; II, 1975, 915 p., 48 lei.
- GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, **Sintaxa transformativă a grupului verbal în limba română**, 1974, 296 p., broșat, 10,50 lei.
- ION GHETIE, **Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice**, 1974, 210 p., broșat, 9 lei.
- GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, **Bibliografia filologică românească. Secolul al XVI-lea**, 1974, 9 lei.
- Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, **Probleme de lingvistică generală**, vol. VI, 1974, 144 p., broșat, 7,50 lei.
- EMESE KIS, **Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologic al limbii române**, 1975, 191 p., 8,75 lei.
- ION GHETIE, **Baza dialectală a românei literare**, 1975, 696 p., legat, 48 lei.

CL, anul XXI, nr. 1, p. 1—132, Cluj-Napoca, 1976

